

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы

ҚҰТТЫМҰРАТ СҰЛТАН НҰРЛАНҰЛЫ

**«АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУДЫҢ СҰРАҚТАРЫ»**

**«7M04230-Заңтану» мамандығы бойынша
заң ғылымдарының магистрі дәрежесін алуға диссертация»**

Ғылыми жетекші:

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
институтының

Арнайы заң пәндер кафедрасының доценті,
з.ғ.к

_____ **Е.Е. Қаженов**

Магистрант:

_____ **С.Н. Құттымұрат**

Косшы, 2021 год

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ

1. ТАРАУ. АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖАЛПЫ СҰРАҚТАРЫ МЕН ЖАҒДАЙЫ.....7

1. Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы сұрақтары7

1.2 Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы сипаттамасы, жүйесі және түрлері.....10

1.3 Шет елдердің заңнамасы бойынша адам өміріне қарсы қылмыстар..26

2. ТАРАУ. АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҚҰРАМЫ.....39

2.1 Адам өлтірудің қарапайым құрамы 39

2.2 Ауырлататын мән-жәйдағы адам өлтірудің құрамы42

2.3 Жеңілдететін мән-жәйдағы адам өлтірудің құрамы54

2.4 Өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау кезінде қылмыстық заңның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету.....67

ҚОРЫТЫНДЫ.....82

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....92

ТҮЙІНДЕМЕ

Диссертацияның құрылымы диссертациялық зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес құрылған, кіріспеден, екі бөлімнен (жеті бөлімнен тұратын), қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен және қосымшадан тұрады.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасында адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау мәселелерінде қалыптасқан проблемаларды талдау болды. Зерттеу нәтижелері қорғауға ұсынылған ережелерде көрініс тапты.

РЕЗЮМЕ

Структура диссертации построена в соответствии с целью и задачами диссертационного исследования, состоит из введения, двух разделов (включающие семь подразделов), заключения, списка использованных источников и приложения.

Цель исследования заключалась в анализе проблем, сложившихся в Республике Казахстан в вопросах квалификации уголовных правонарушений против жизни человека. Результаты исследования нашли свое воплощение в положениях, выдвинутых на защиту.

SUMMARY

The structure of the dissertation is built in accordance with the purpose and objectives of the dissertation research, consists of an introduction, two sections (including seven subsections), a conclusion, a list of sources used and an appendix.

The purpose of the study was to analyze the problems that have developed in the Republic of Kazakhstan in the qualification of criminal offenses against human life. The results of the study were embodied in the provisions put forward for protection.

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Қазақстан Республикасының Конституциясы Қазақстанды құқықтық мемлекет деп жариялайды. Құқық үстемдігі қағидатын іске асыру біздің еліміздің халқына Жеке құқықтар берілгеніне және ажырамас құқықтардың бірі өмір сүру құқығына негізделген [1].

Кез-келген қазіргі қоғамдағы адам өмірі - бұл жеке тұлғаның ең жоғарғы құндылығы және бірінші құқығы. Өмір сүру құқығын қамтамасыз етудің шындығы - бұл мемлекеттегі демократия дәрежесінің маңызды көрсеткіштерінің бірі.

Өмір сүру құқығы – бұл бәрінің негізі, бұл негізгі құқық. Бұл құқық мемлекет тарапынан тиісті қорғауды талап етеді. Адам өмірін қорғаудың бір тәсілі-адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеу.

Адам өлтіру-мемлекеттің мүдделеріне ғана емес, сонымен бірге отбасы мен қоғамның мүдделеріне де әсер ететін ең ауыр қылмыстардың бірі. Адам өлтірудің салдары - адам өмірін жоғалту. Бұл қылмыстың қазіргі жағдайын талдау оның ең көп таралған түрлерінің бірі екенін көрсетеді [2].

Мен адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікке қатысты заңнама әртүрлі бағыттар бойынша қайта құруды талап ететінін атап өтемін.

Қазақстанда эвтаназияны заңдастыру мәселесі бір мағыналы емес. Біздің мемлекетке қандай жолмен баруға болады: эвтаназияға толық, ішінара немесе тыйым салуға рұқсат етіңіз.

Қазақстанда білікті адам өлтіргені үшін өлім жазасын енгізуге қатысты пікірталастар жалғасуда: оны қолдану керек пе, жоқ па, қылмыстық жазаның осы түріне мораторийді жою керек пе, жоқ па.

Сонымен қатар, осы қылмыстардың алдын алуға қатысты жауапкершілік саласындағы қылмыстық саясатты өзгерту орынды деп саналады.

Осылайша, Қазақстан үшін адамды өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершіліктің маңыздылығы, осы әрекеттің ҚР-да таралуы, осы салада нақты проблемалардың болуы Зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу объектісі - адам өлтірудің қылмыстық сипаттамасы мәселелерін реттейтін қоғамдық қатынастардың жиынтығы.

Зерттеу тақырыбы - адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікке қатысты құқықтық нормалардың, теориялық материалдардың және құқық қолдану практикасының жиынтығы болады.

Жұмыстың мақсаты - адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікке қатысты заңнаманы кешенді талдау, сондай-ақ осы саладағы кейбір проблемаларды анықтау және оларды шешудің өз жолдарын ұсыну.

Осы мақсатты шешу үшін келесі негізгі **міндеттерді** шешу қажет:

- адам өлтірудің объективті белгілеріне құқықтық сипаттама беру;
- өлтірудің субъективті белгілерінің ерекшеліктерін қарастыру;

- адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік туралы заңнаманың мәселелерін сипаттаңыз;

- адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік туралы отандық заңнаманы жетілдіру мәселелерін талдау.

Ғылыми даму дәрежесі. Зерттеудің теориялық негізін қылмыстық құқық бойынша ғылыми еңбектерде тұжырымдалған ережелер мен тұжырымдамалар құрады. Жұмыста келесі авторлардың жұмыстары пайдаланылды: Авдеева Е. В., Гасымзаде Р.А., Грачева М. А., Дозорцев П. Н., Клыга Т. В., Малахов в. п., Матвеев Д. Ю., Неказоков в. Я., Попов и. М., Романовский г. Б., Хазов Е. Н. және басқалар.

Зерттеудің нормативтік және эмпирикалық базасын Қазақстан Республикасының Конституциясы, халықаралық нормативтік-құқықтық актілер, ұлттық заңнама, сот практикасының материалдары құрайды.

Зерттеудің әдіснамалық негізін Жалпы таным әдістері (индукция, дедукция, талдау, синтез), философиялық сипаттағы ұйғарымдар мен нормалар (диалектика заңдары); эмпирикалық және теориялық әдістерді қамтитын жалпы ғылыми әдістер (жүйелі, салыстырмалы-құқықтық әдіс және т.б.); әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар тобына тән жеке ғылыми әдістер, атап айтқанда заңды (құжаттарды талдау, салыстырмалы статистикалық талдау), сондай-ақ нақты зерттеу міндеттерін шешуге арналған арнайы әдістер құрады.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы жұмыста ұсынылған теориялық тұжырымдар мен ұсыныстарды адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті жақсарту үшін пайдалануға болатындығында.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

1. Ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік немесе араздық себептерін қан кек алу себептерімен бір ауырлататын жағдайға біріктірген заң шығарушының шешімі, сәтсіз болып көрінеді себебі олардың әрқайсысы тәуелсіз мағынаға ие. Ауырлататын мән-жәйдағы адам өлтірудің бұл түрін, мысалы, Түрікменстандағыдай, ұлттық, нәсілдік, діни немесе әлеуметтік жеккөрушілік немесе араздық себептері бойынша адам өлтіруден ажыратқан жөн. Сол себепті біз ҚК-нің 99 бабы 2 бөлігі 11 тармағында көрсетілген қанды кек алу уәжі бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылықты өз алдына 16 тармаққа бөлектеп көрсетіп, енгізуді қажет деп санаймыз.

2. Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс, тиімді әрі адал саралау үшін, «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы №1 Нормативтік қаулысына келесі тұжырымдаманы ұсынамын: «Адам өлтіру уақытымен ағзаларды немесе тіндерді тікелей алу уақытының арақатынасына қарамастан, оны адам өлтірудің ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсатымен жасалған деп саралануға тиіс. Тірі донордан ағзаларды немесе тіндерді алу, содан кейін өлтіру және ағзаларды немесе тіндерді алу үшін

алдымен өлтіру ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлігінің "12" - тармағында көзделген қылмыс құрамын тең шамада құрайды».

3. Сондай-ақ, жоғарыда көрсетілген тұжырымға қоса, қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс және тиімді саралау мақсатында, «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы №1 Нормативтік қаулысына: «Адам өлтірудің ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлігінің "12" - тармағы бойынша саралануы жәбірленушіден ағзаларын немесе тіндерін алу және пайдалану фактісімен емес, жәбірленушіден ағзаларды немесе тіндерді алып қоюына не ала алмауына байланысты емес, оны пайдалану мақсатын қоюмен айқындалады».

4. ҚР ҚК-не эвтаназия туралы арнайы норманы енгізген жөн, оны келесі редакцияда баяндаған жөн:

«Бап 100-1. Жанашырлықпен өлтіру

1. Эвтаназия, яғни науқастың қайтыс болуын кез-келген құралдармен немесе іс-әрекеттермен тездету туралы шұғыл өтінішін қанағаттандыру немесе төзбейтін физикалық азаптан босату үшін өмірді сақтау үшін жасанды шараларды тоқтату -

...

2. Осы баптың бірінші бөлігінде аталған мән-жайлар кезінде жасалған екі немесе одан да көп адамға қатысты іс-әрекет -

...».

Жұмыстың құрылымы оның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келеді. Жұмыс кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, библиографиялық тізімнен тұрады.

1 АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖАЛПЫ СҰРАҚТАРЫ МЕН ЖАҒДАЙЫ

1.1 Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы сұрақтары

Мыңдаған жылдар бойы өмірге қарсы қылмыстарға тек заңгерлер ғана емес, философтар, діншілдер, тарихшылар, қарапайым азаматтар да назар аударды. Адам өлтіру-көне қылмыстардың бірі, сондықтан «өлтiрме» діни өсиеті адамды өлтiрудің себептері мен ниеттері қандай болса да, осындай өмірлерден айыруға тыйым салады. Және бұл пайда болған қоғам мен оның ауқымды мүшелерін алаңдатты. Нәтижесінде тек көне діни ілімдер ғана емес, сонымен қатар заң кітаптары да адам өлтiру және оның салдары туралы мәселені бөліп, қарады, нәтижесінде қылмыскерлердің алдымен қоғам алдында (табу және тыйым салу), ал мемлекеттің пайда болуымен және қоғам алдында (қылмысты тану) белгілі бір жауапкершілігін белгілеуге әкелді.

Әркімнің өмір сүруге құқығы бар (адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 3-бабы) [3].

Өмір сүру құқығы әр адамның ажырамас құқығы болып табылады. Ешкімнің де өмірі еріксіз қиылуға тиіс емес. Бұл құқық заңмен қорғалған. (Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт) [4].

Өмірге қарсы қылмыс-адам өмірін қию. Адамның басты игілігі болып табылатын - өмір. Егер мұндай қылмыс жасалса, нәтижесінде адам қайтыс болады.

Мемлекет құқықтық нормалар жиынтығы арқылы өмір сүру құқығына кепілдік береді:

- адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін конституциялық кепілдіктер.

- бұл өмір мен денсаулыққа қауіпті есірткі құралдарын, механизмдер мен дене күшін қолдану шекарасын анықтайтын құқықтық нормалар.

- адамның өмірі мен денсаулығына зиян келтіретін немесе осындай зиян келтіру қаупін туғызатын әрекеттер үшін белгіленген жауапкершілік шаралары.

Адам өміріне қарсы қылмыстар ҚК реттеледі. Бұл қоғамға қауіпті әрекеттер (әрекет немесе әрекетсіздік түрінде), қасақана немесе абайсызда жасалған әрекеттер. Олардың нәтижесі басқа адамның өмірінен айыру болып табылады.

Өмірге қарсы қылмыстардың түрлері өзіне кіретін жүйе ретінде қарастырылады:

- қарапайым адам өлтiру (қылмыстың негізгі құрамының сипаттамасы);
- жазаны ауырлататын мән-жайларға байланысты адам өлтiру (яғни қылмыстың білікті бөлігі);
- жазаны жеңілдететін жағдайларға байланысты адам өлтiру (яғни қылмыстың артықшылықты бөлігі болып табылатын);

- абайсызда қазаға ұшырату
- өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу

Егер біз осы қылмыстардың әлеуметтік қауіптілігін қарастыратын болсақ, онда бұл Конституция кепілдіктерін бұзудан, адамның өмірін ажырамас, қалпына келтірілмейтін және ең құнды табиғи игілік ретінде айырудан тұрады.

Қарастырылатын қылмыстар қоғам үшін аса қауіп төндіретін атавистік құбылыстар тізбесіне кіреді. Олардың көпшілігі құқық қорғау мекемелерінен жасырын болып қала алады, себебі кінәлілердің барлығы анықталып, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

Қылмыстық қол сұғушылықтың негізгі объектілерінің қатарына қылмыскерлердің әсеріне ұшыраған адамның өмірін жатқызуға болады.

Әрекет (әрекетсіздік) сияқты іс осындай қылмыстар құрамының объективті жағы болып есептеледі.

Қылмыстың субъективтік жағы абайсыз әрекеттердің нәтижесінде немесе қасақана жасалған кінә ретінде сипатталады.

Революцияға дейінгі қылмыстық құқықта адам өлтіру басқа адамға заңсыз өлім келтіру деп түсінілді.

Сол кездегі заң шығарушы қылмыс санаттарын (қасақана, абайсызда, кездейсоқ) бөліп қана қоймай, сондай-ақ олардың «қауіптілік дәрежесіне» байланысты тиісті жаза белгілегенін атап өткен жөн. Мәселен, қасақана адам өлтіргені үшін өлім жазасы белгіленді, ол бас кесумен және «дөңгелектеу» жолымен жүзеге асырылды, абайсызда адам өлтіргені үшін қамау, батого, түрме және ақшалай айыппұл тағайындалды.

Сондай-ақ, I Петрге дейін заңнама өлтіруді мойындамағанын атап өткен жөн: «ұсқынсыздарды» өмірінен айыру және дуэльдегі қарсыластың өмірінен айыру I Петрдің 1704 және 1718 жылдары шығарған Жарлықтарына сәйкес, «ұсқынсыздар» өлтіріліп, жасырылмады, бірақ олар діни қызметкерлерге жарияланды және Кунсткамераға жіберілді [5].

1845 жылдан бастап Ресей империясының аумағында 1917 жылғы Социалистік революцияға дейін әрекет еткен «қылмыстық және түзеу жазалары туралы Кодекс» атты жаңа ҚК күшіне енді.

Алғашында кодекс 2224 баптан тұрады, бірақ оны қайта жазғаннан кейін 1885 жылы баптардың саны 1711 дейін қысқарды. Бұл ереже алдыңғы қылмыстық құқық заңдарымен салыстырғанда ең прогрессивті болды.

Кодекс адам өлтіруді тікелей және жанама ниетпен айырып, бірінші адам өлтіруге қасақана ниетпен (1454-бап), қасақана емес ниетпен (1455-бап 1-бөлім) және жан күйзелісі жағдайында (1455-бап 2-бөлім) деп бөліп берді.

Бала өлтіру кезінде (1451-баптың 2-бөлімі); қажетті қорғаныстан асып кеткен кезде жасалған адам өлтіру (1467-бап) және дуэльде жасалған адам өлтіру (1503-1505-бап) жеңілдететін мән-жайлар деп танылды [6].

Кодексте өмірге қарсы қылмыстар туралы баптардың жүйесі мен тұжырымдалуы шатасып, тәжірибеде түсініспеушіліктер тудырғанын атап өткен жөн.

Кодекс бойынша қасақана адам өлтіргені үшін ең жоғарғы жаза 15 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге каторг жұмыстарын, ал ауырлататын мән - жайлар болған кезде-мерзімсіз каторг жұмыстарын көздеген.

Нәтижесінде, оны 1903 жылдың әлдеқайда жетілдірілген Кодексімен алмастыруды жоспарлады, ол сол сияқты саяси себептер бойынша күшіне енбеген, кейіннен ақпан және қазан төңкерістерінің орын алуына байланысты.

Кеңес өкіметі кезеңінде адам өлтіру басқа адамның өмірін қасақана немесе абайсызда заңсыз айыру ретінде қаралды, бұл қылмыстық жаза қолдануға негіз болды.

Кеңес өкіметі әдебиетінде адам өлтірудің басым ұйғарымы «басқа адамның өмірін заңсыз, қасақана немесе абайсызда айыру қылмыстық жауапкершілікке негіз болып табылады» - деп көрсетілген. Заманауи анықтамалар да жоғарыда келтірілгендерге өте ұқсас. Адам өлтіру-бұл «басқа адамға заңсыз қасақана өлім келтіру». Адам өлтіру – «қоғамға қауіпті, заңсыз, басқа адамға қасақана өлім келтіру, бұл ретте қылмыстық заңмен қорғалатын өзге де қоғамдық қатынастарға да».

Ю. Антонян адам өлтіру - адам өмірін қасақана немесе ойланбай қасақана заңсыз айырып алу деп санайды [7].

А. Кирилловтың пікірінше, адам өлтіру - адам өмірін қасақана қылмыстық және заңсыз айыру [8].

А. Бабичев адам өлтіру тек қана қасақана өлім – деп түсінеді, абайсызда адамды өлтіруге болмайды [9].

С. Бородин адам өлтіруді «басқа адамның өміріне қол сұғатын және оның өліміне әкеп соққан ҚК-нің Ерекше бөлімінің бабында көзделген кінәлі әрекет» деп анықтайды [10].

Өлтірудің барлық дерлік доктриналық анықтамалары өлім келтірудің «құқыққа қайшы» деген нұсқауды қамтыды. Ол адам өлтіруді адам өмірін заңды түрде айырудан шектеуге мүмкіндік береді. Осылайша, қажетті қорғаныс кезінде өлім келтіру қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпайды, сонымен қатар адам өлтіру деп атала алмайды. Өмірді айырудың басқа да жағдайлары адам өлтіру болып есептелмейді: өлім үкімін орындау кезінде, әскери іс-әрекеттер барысында және т. б.

Соңғы жылдары адам өлтіру ұғымы нақтыланып келеді [11].

Осылайша, Б. Здравомысловтың пікірінше, абайсызда өлім – адам өлтіру деп атауға болмайды.

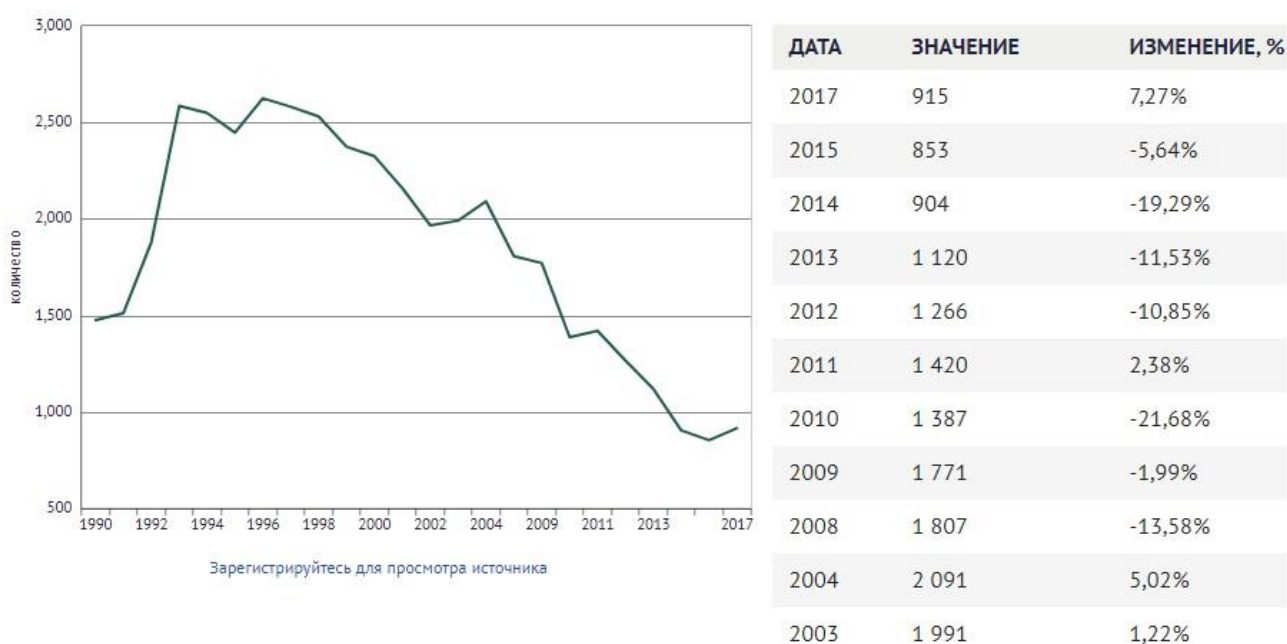
А. Рарог бір адамның басқа адамның өмірін абайсызда айыру адам өлтіруге жатпайтынын және бұл жәбірленушінің өлімінің салдарымен ғана емес, сондай-ақ субъектінің саналы кінәсімен де байланысты екенін көрсетеді.

В. Ревин және П. Базаров адам өлтіру ниеттің түрін келесі анықтаумен анықтайды: «адам өлтіру деп басқа адамға заңсыз қасақана (тікелей немесе жанама ниетпен) өлім келтіру түсініледі».

Біздің ойымызша, «адам өлтіру» ұғымының барлық жоғарыда көрсетілген анықтамалары толық жасалмаған, өйткені олар адам өлтіруді басқа қылмыстардан ажыратуға арналған критерийлерді қамтиды.

1.2 Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы сипаттамасы, жүйесі және түрлері

Бүгінгі күні өмірге қарсы қылмыстарға қарсы күрес мәселесі өткір, бұл мемлекеттің даму деңгейінің көрсеткішіне және оның адам құқықтары мен оларды қорғау саласындағы халықаралық қағидаттар мен стандарттарға әсер етеді.

Сурет 1.1 – Қазақстанда адам өлтіру динамикасы, 2002 жылдан 2017 жылға дейін [12]

Зерттеуге сәйкес, әрбір екінші адам өлтіру мас күйінде жасалады. 2015 жылдан бастап ауырлататын мән-жайлармен адам өлтіру саны артты. Ең көп таралған ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіру екі немесе одан да көп адамды, адамдар тобын немесе өзіміздік себептермен өлтіру болып табылады.

Бүгін әрбір үшінші адам өлтіруші бұрын қылмыс жасаған. Жалпы 2012 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі кезеңде мұндай адам өлтіру 2 есеге, 2012 жылы – 168, 2017-316-ға артты.

2016 жылдан бастап рецидивистер жасаған адам өлтіру саны күрт өсті. 2015 жылы олар 28, 2016 жылы-78, 2017 жылы-96 болды. Адам өлтіргені үшін сотталғандармен жеке әңгімелесу олардың көпшілігі ішімдікті теріс пайдаланған немесе ата-анасының біреуі болмаған отбасында тәрбиеленгенін не олардың жеке басын балалар интернаттарында немесе олар қамқорлыққа қалдырылған туысқандарының отбасында қалыптасқанын көрсетеді.

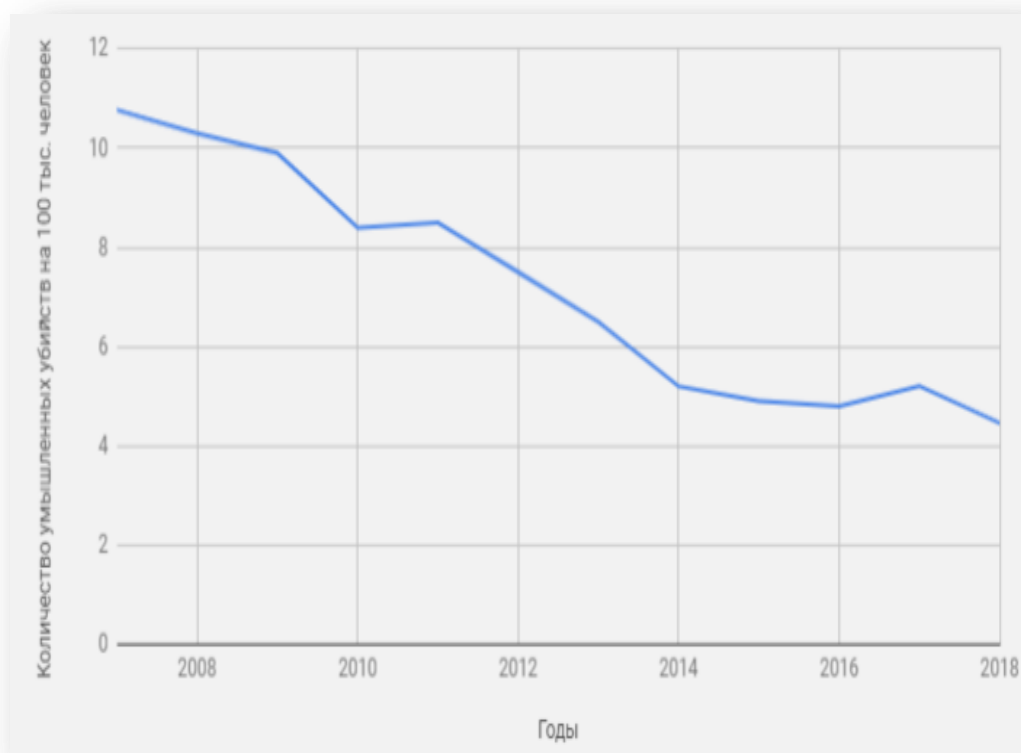
Нәтижесінде көп уақыт бойы бала қараусыз, көше оның мінез-құлқы мен қалауын қалыптастырды. Оның жеке басының қалыптасуы ең төменгі әлеуметтік және тұрмыстық қажеттіліктерді қанағаттандыруға байланысты, ал эмоциялық-психологиялық даму айтарлықтай болған жоқ.

Мысалы, 21 жасар Сергей адам өлтіргені үшін 10 жылға сотталды. Осы адам бала кезінен ата-анасының қамқорынсыз өсіп, оған оның тек қана әпкесі қамқоршы болды. Бұл адам 14 жасында өзінің отбасы құрған әпкесіне көмектесу үшін жұмыс істей бастады. Содан кейін ол қарт адамдардың ықпалына түсіп, спирттік ішімдікті ішіп, өз жолдасын бопсалап өлтіруге барды.

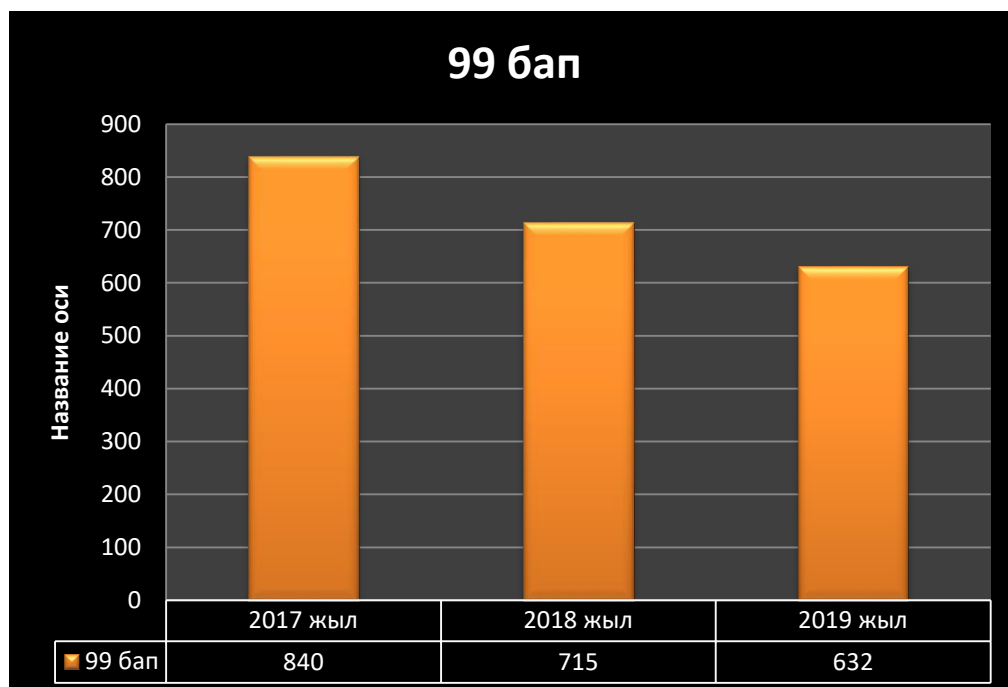
Мекеме психолог-дәрігерінің айтуынша, Сергей оның отбасы мен тиісті ортасы болған жағдайда, қалыпты және қолайлы азамат болар еді деп тұжырымдайды.

Жалпы алғанда, сауалнамаға қатысқандардың арасында отбасы жоқ адамдар басым келеді: 73,8% (287) ерлер және 73,6 % (39) әйелдер, бұл сауалнаманың жартысынан астамы балалары жоқ адамдар (тиісінше 77,1%, 54,7%).

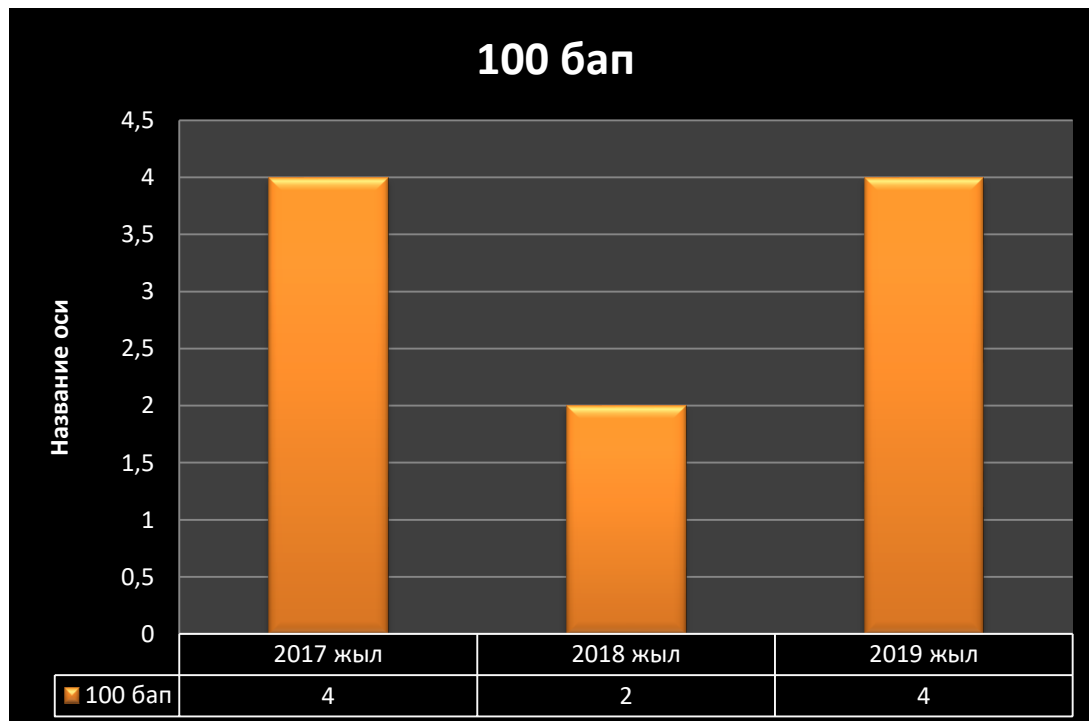
ҚР Жоғарғы Сотының Төрағасы Жақып Асанов Дүниежүзілік Банктің Doing Business рейтингінде соттарда жағдай жасау бойынша Қазақстан төртінші орынды иеленгенін және өткен ғасырдың 80-ші жылдары 100 мың қазақстандыққа 10 қасақана адам өлтіру, ал бүгін - 5 адам өлтіру болғанын хабарлады [13].

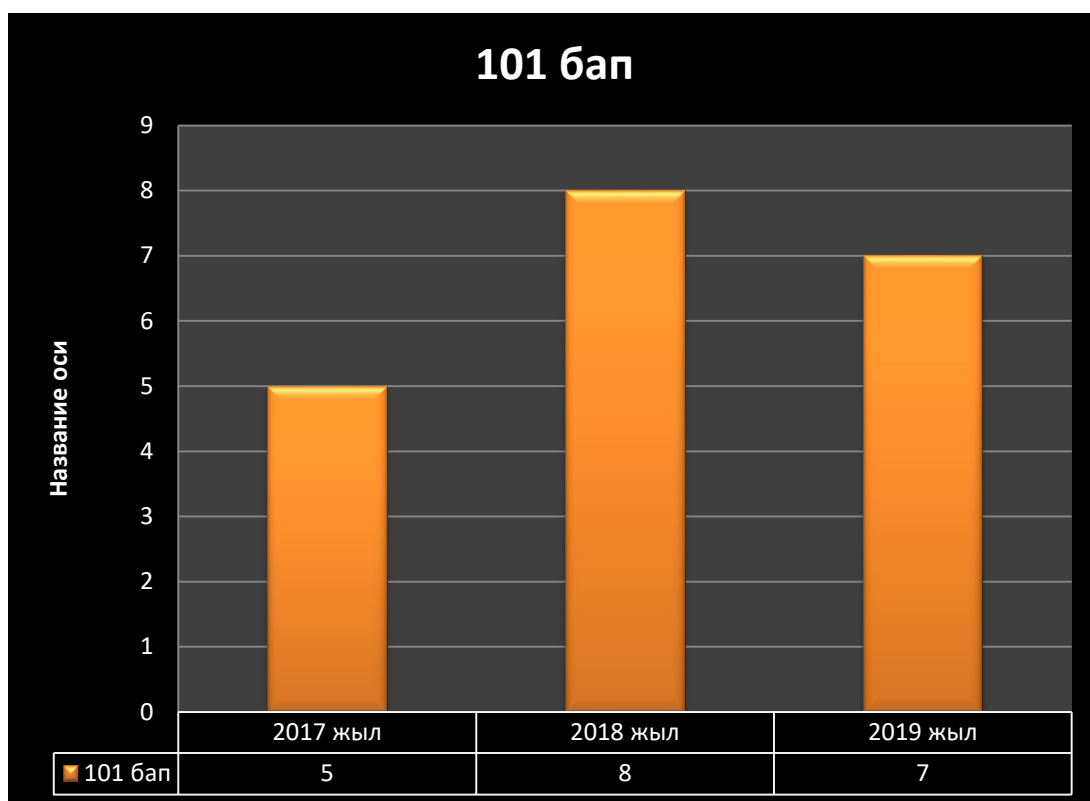
1.2-сурет-2018 жылдың қорытындысы бойынша 100 мың адамға шаққанда қасақана жасалған адам өлтіру саны бойынша көрсеткіш (99-бап, өткен 96-бап)

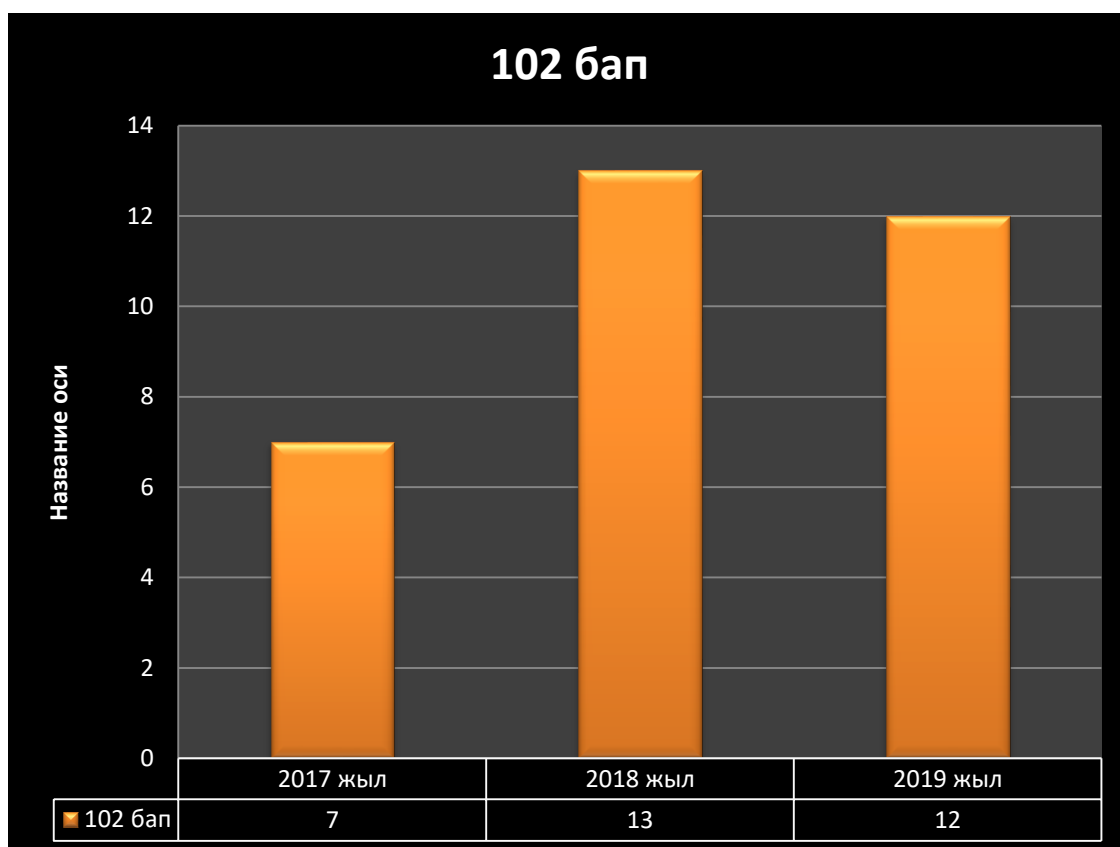
1.3-сурет-Қазақстанда 99 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

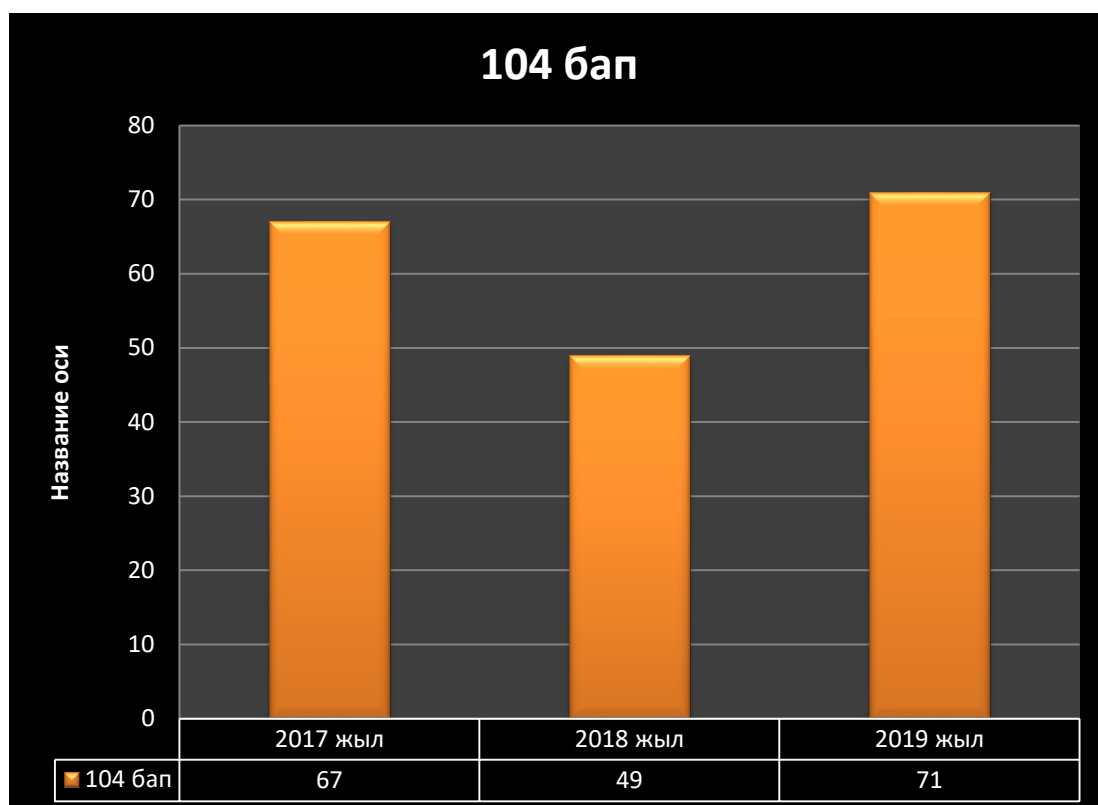
1.4-сурет-Қазақстанда 100 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

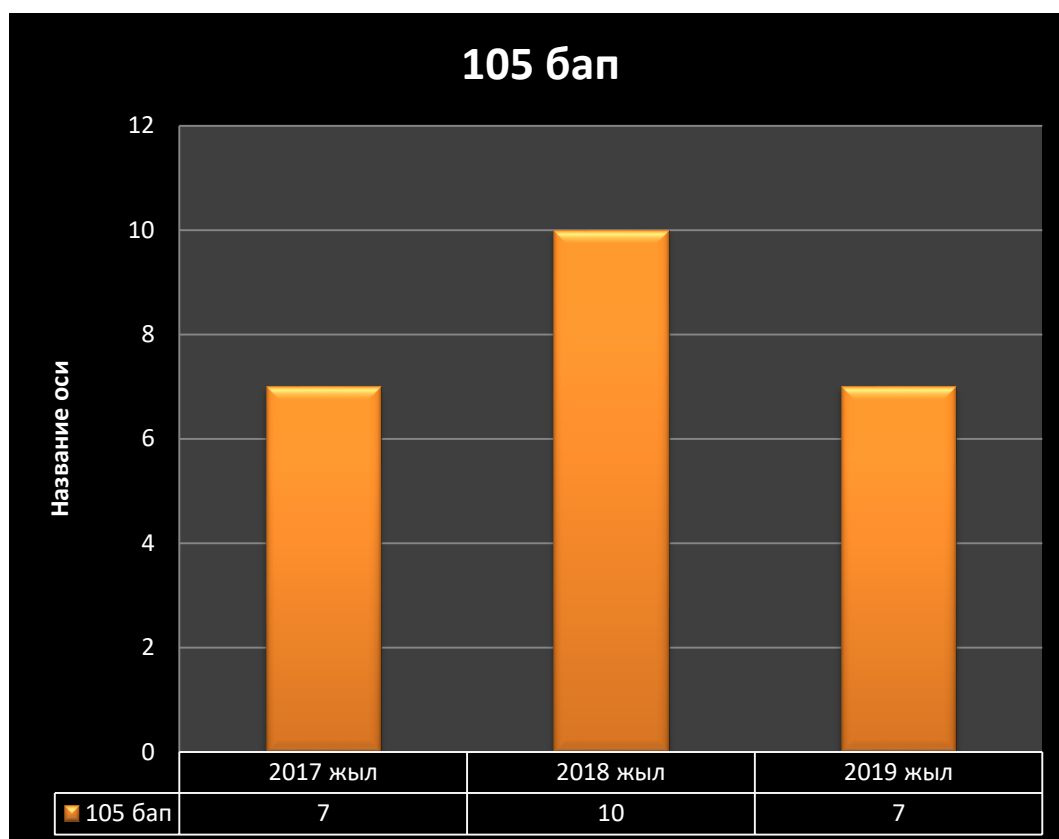
1.5-сурет-Қазақстанда 101 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

1.6-сурет-Қазақстанда 102 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

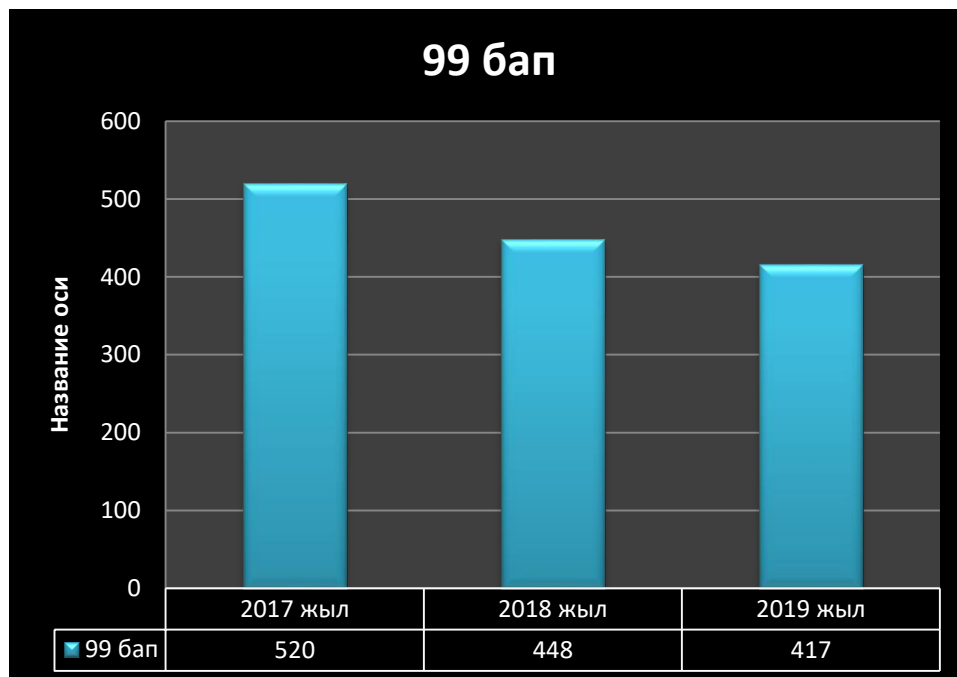

1.7-сурет-Қазақстанда 104 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

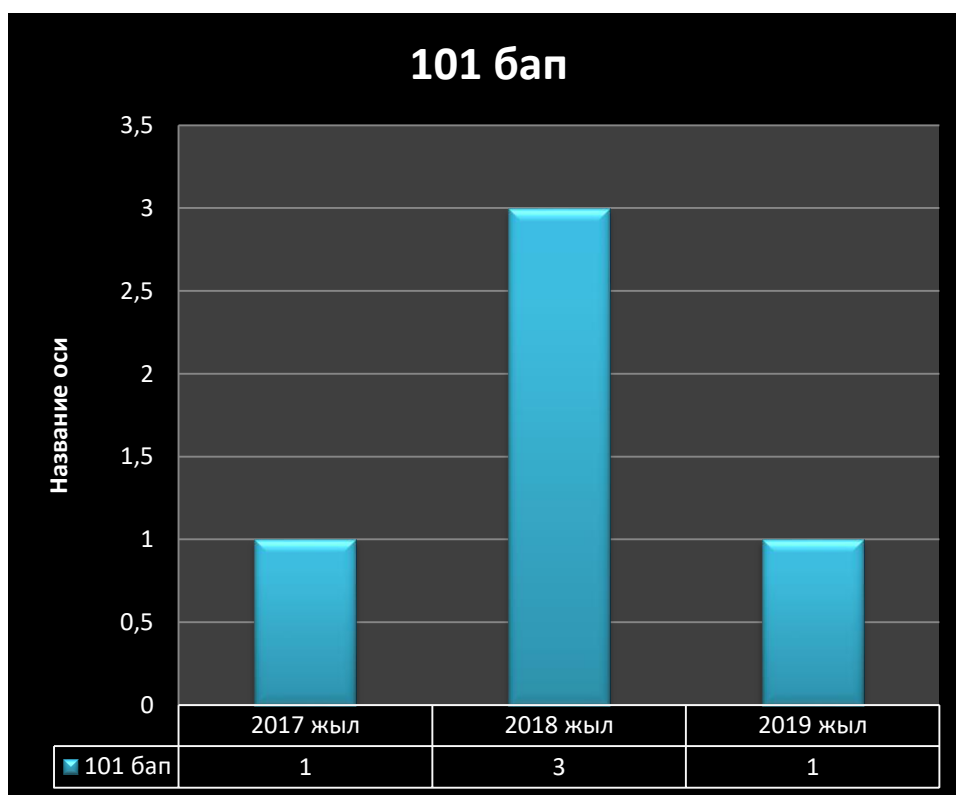

1.8-сурет-Қазақстанда 105 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

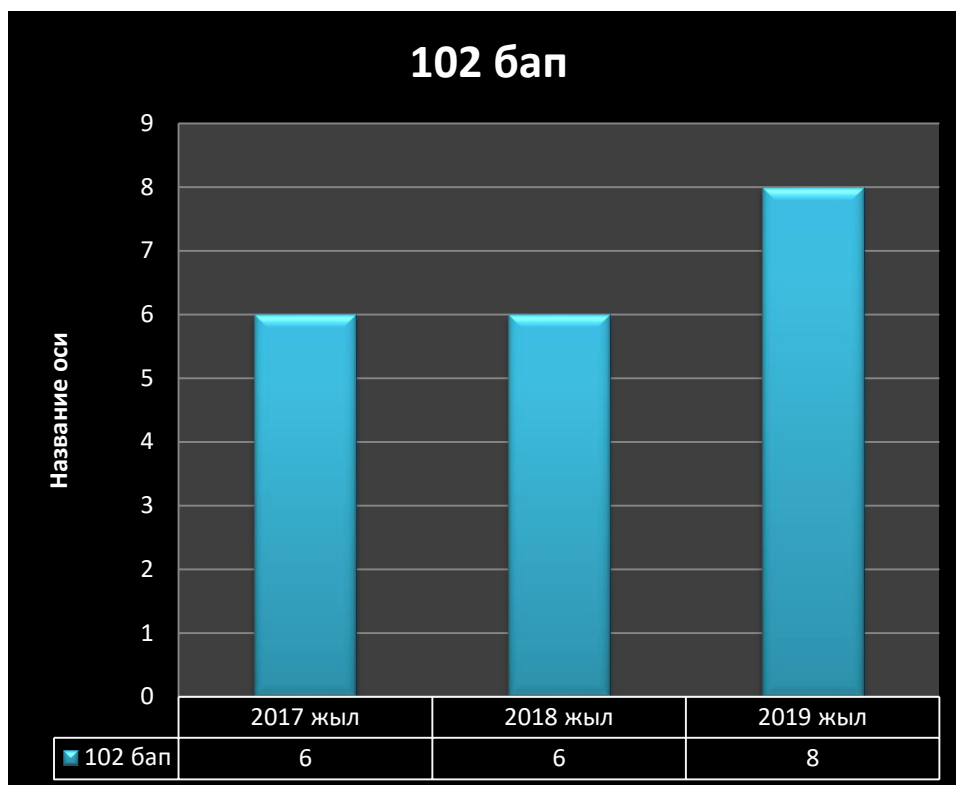
Мас күйінде жасалған қылмыстар статистикасы

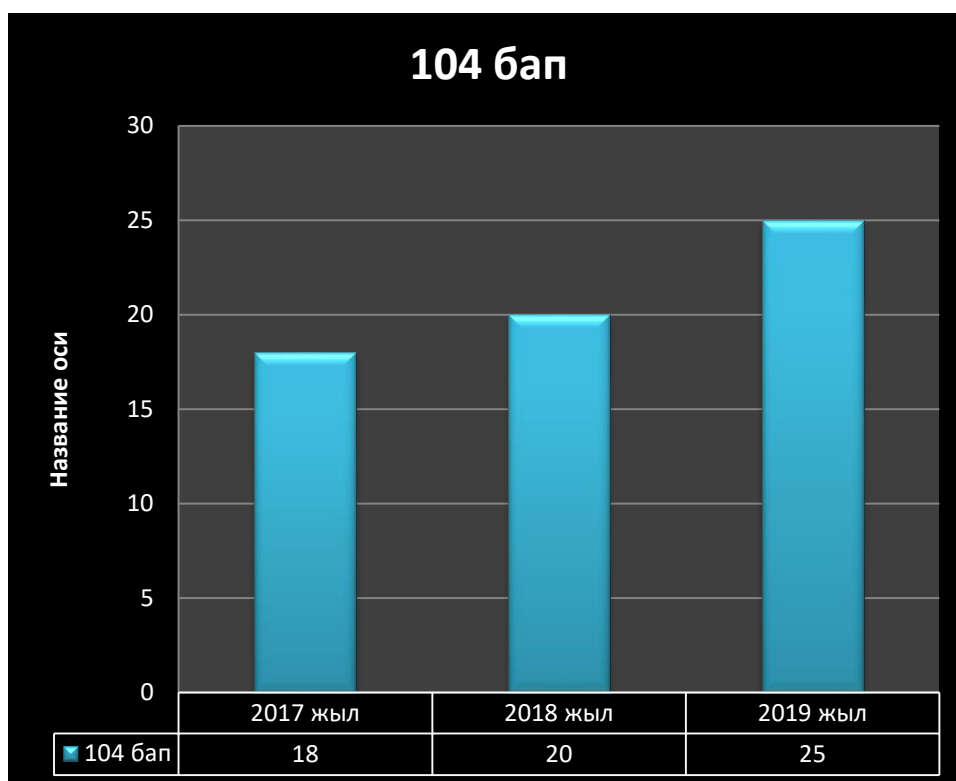
1.9-сурет-Қазақстанда 99 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

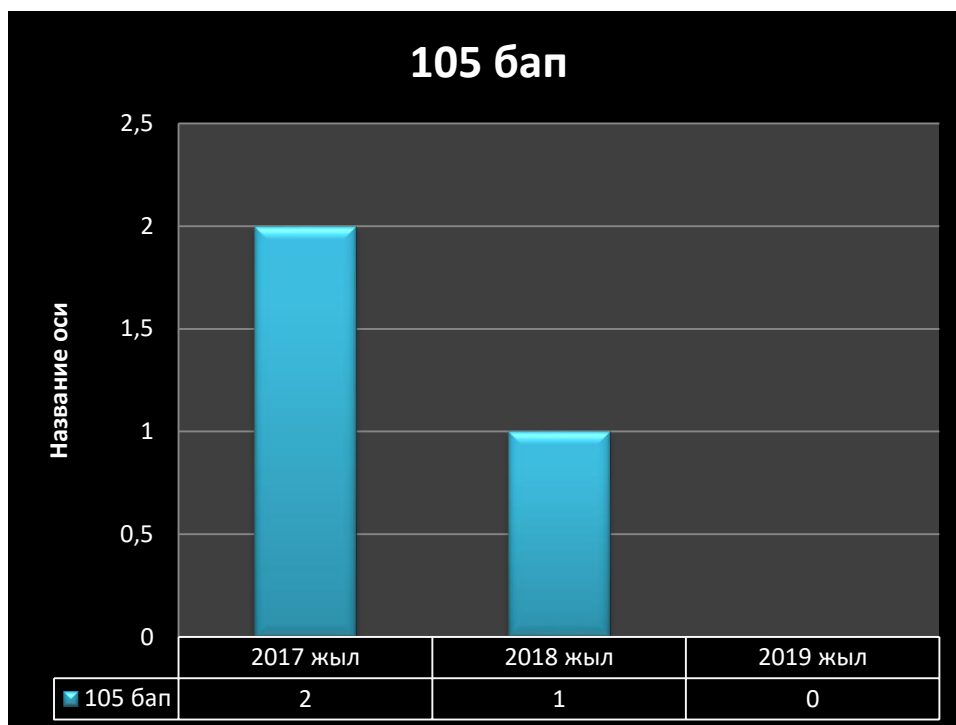
1.10-сурет-Қазақстанда 101 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

1.11-сурет-Қазақстанда 102 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

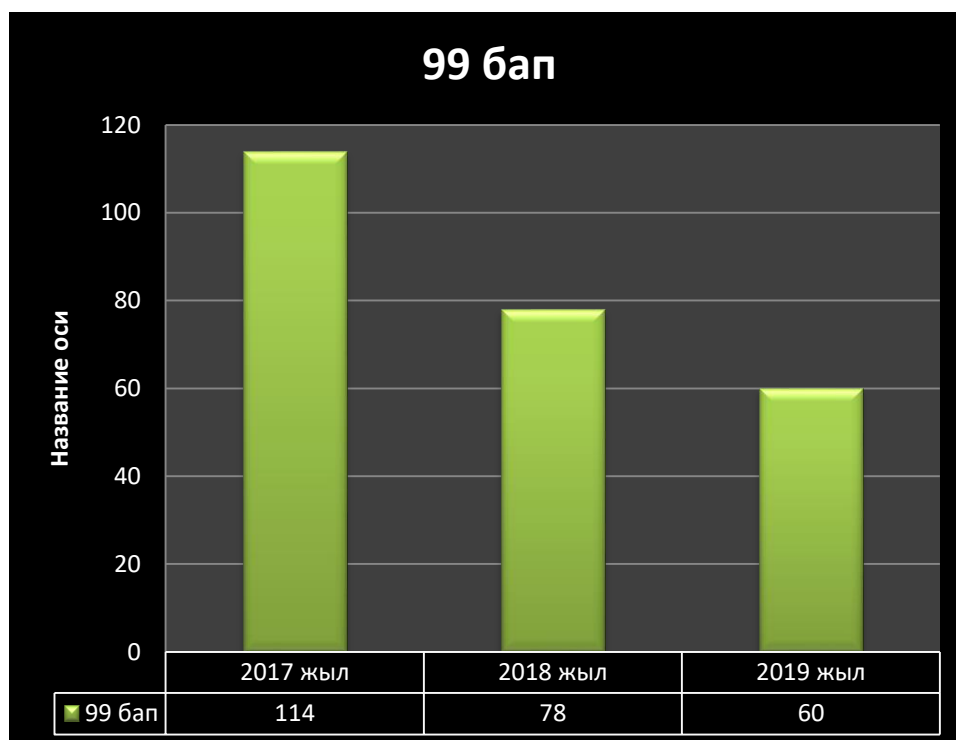

1.12-сурет-Қазақстанда 104 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

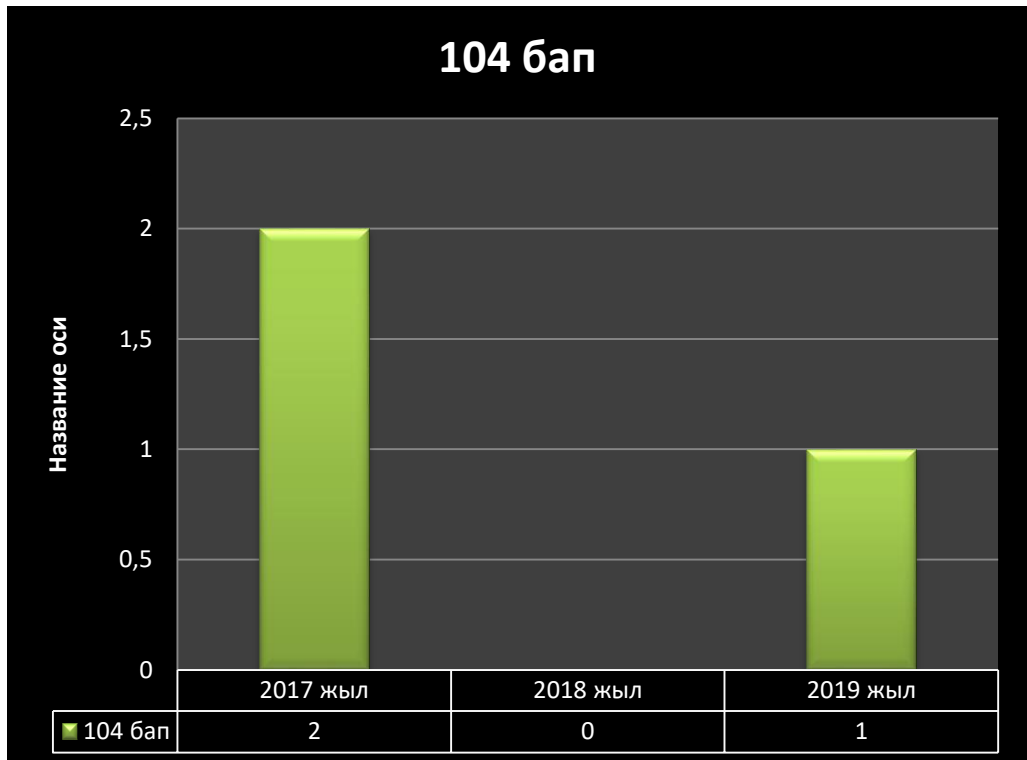

1.13-сурет-Қазақстанда 105 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

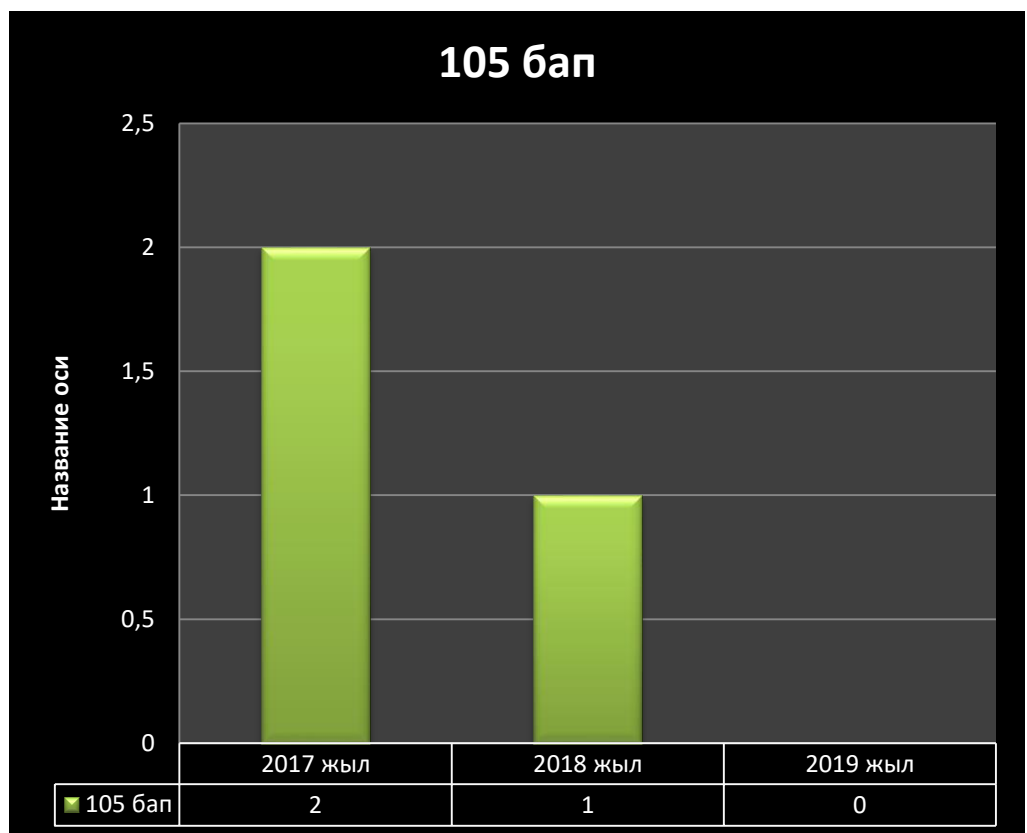
Адамдар тобы жасаған қылмыстар статистикасы

1.14-сурет-Қазақстанда 99 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

1.15-сурет-Қазақстанда 104 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

1.16-сурет-Қазақстанда 105 бапқа сәйкес динамикасы, 2017-2019ж.

Адам өлтіру саны туралы барлық ақпаратты ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің сайтынан алынды, халық саны туралы мәліметтер құжатында, ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерінде келтірілген.

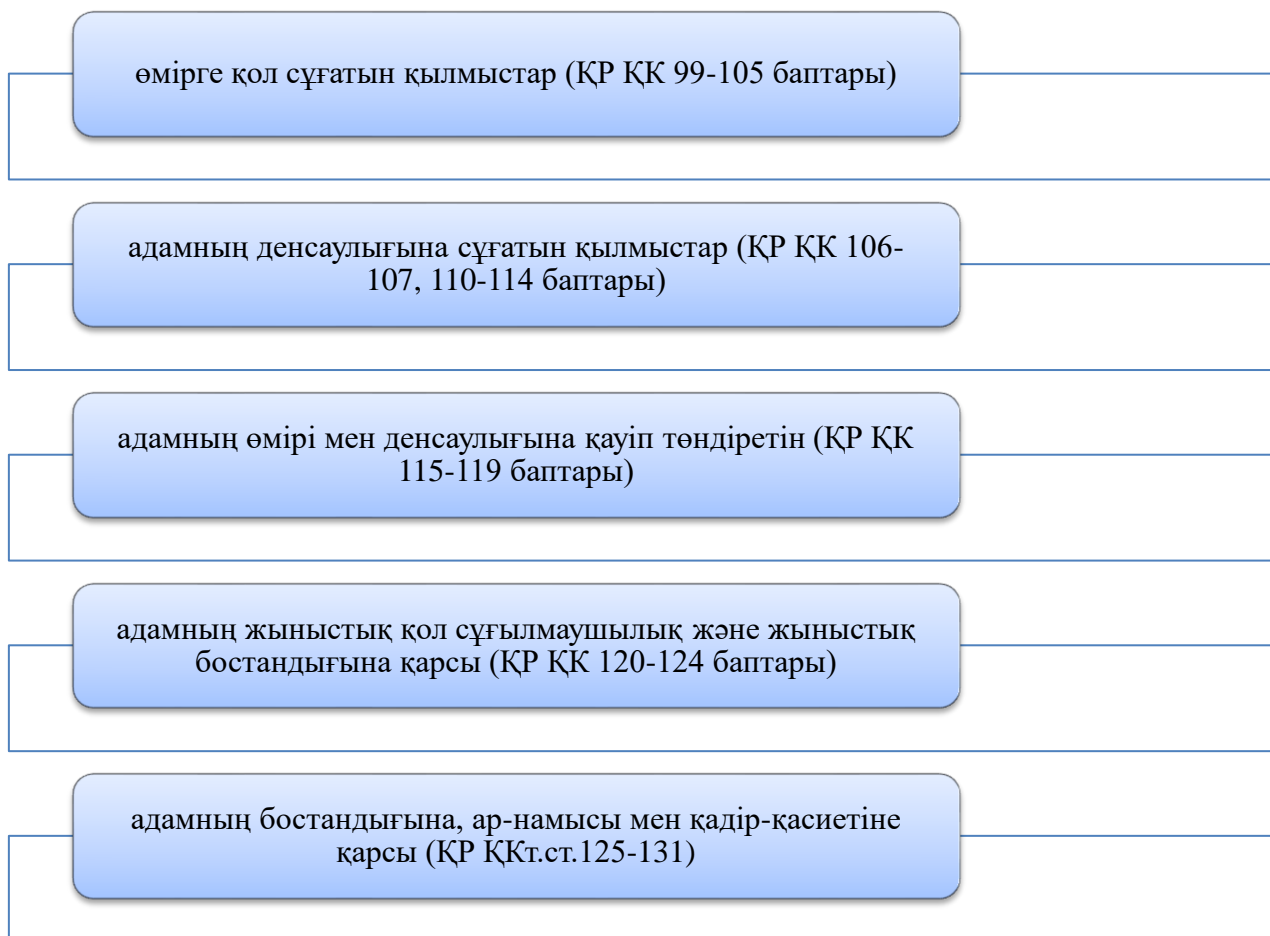
100 мың адамға қасақана адам өлтіру саны 1.1-кестеде көрсетілген.

1.1-кесте. - 100 мың адамға қасақана адам өлтіру саны

Годы	Количество умышленных убийств на 100 тыс. человек
2007	10,77
2008	10,3
2009	9,9
2010	8,4
2011	8,5
2012	7,5
2013	6,5
2014	5,2
2015	4,9
2016	4,8
2017	5,2
2018	4,46

Жеке тұлғаға қарсы қылмыстар ҚР ҚК-нің 99-бабынан бастап, ҚР ҚК-нің Ерекше бөлімінің бірінші тарауының 131-баптарын аяқтай отырып, 31-баптарда баяндалған.

Қол сұғушылықтың тікелей объектісіне сүйене отырып, жеке тұлғаға қарсы барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар мынадай топтарға жіктеледі (1.17-сурет).

1.17 сурет-тұлғаға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар топтары

«Жеке тұлғаға қарсы қылмыс» тарауында көрсетілген қылмыстар үшін мынадай белгілер тән:

1. Бұл қылмыстар қылмыстық-құқықтық күзет объектісі ретінде өмір мен денсаулыққа қауіп төндіреді.

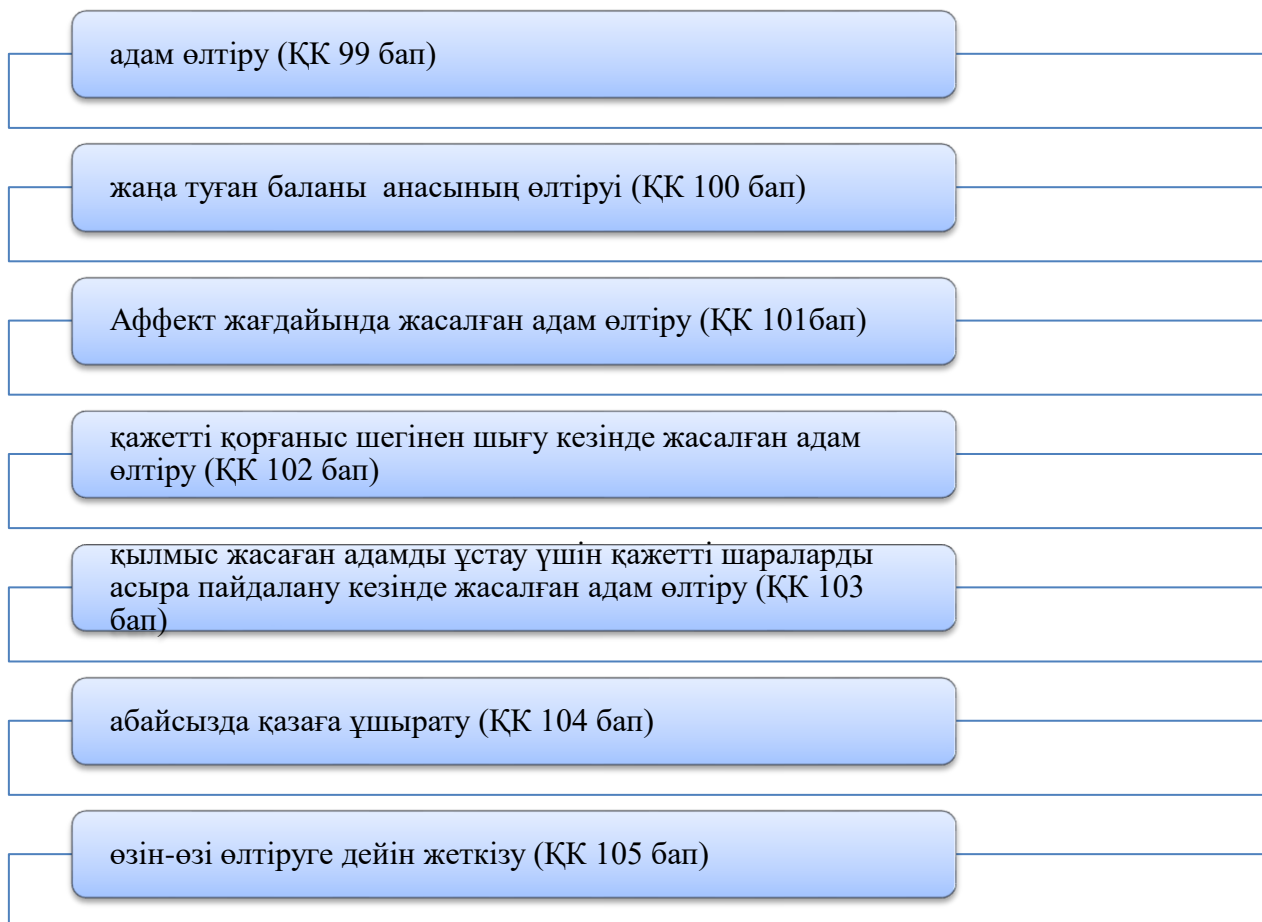
2. Жобаға сәйкес, бұл құрамдар қауіптілік жасалған сәттен бастап не нақты зиян келтірілген сәттен бастап аяқталған болып есептеледі.

3. Қылмыстардың көпшілігі ауыр немесе аса ауыр деп жіктеледі.

4. Жеке тұлғаға қарсы түрлі қылмыстар үшін жазалардың ауырлық дәрежесіне байланысты үлкен айырмашылық бар.

Жеке тұлғаға қарсы қылмыс объектілері өмір сүруге (денсаулыққа), жеке басының бостандығына, ар-намысына және қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылыққа ажырамас құқықтар болып табылады. Осы ажырамас құқықтарды бұзуға бағытталған іс-әрекетте де, әрекетсіздікте де тұрған адамға кез келген белсенді әсер ету объективті тарап болып табылады. Субъективті жағынан әрекет әдейі де, қасақана да жасалады.

ҚР ҚК сәйкес өмірге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарға мыналар жатады (1.18 сурет) [14].

1.18 сурет-ҚР ҚК бойынша Адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар

Өмірге қарсы жоғарыда аталған барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар соңғы екеуінен басқа адам өлтіруге жатады.

Адам өлтіру ұғымы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабының 1-бөлімінде берілген, осыған сәйкес адам өлтіру басқа адамға қасақана адам өлтіру болып табылады.

Өлтірудің мақсаты-адамның өмірі. Биологиялық өлімге қарағанда, «клиникалық өлім» ұғымы бар, яғни жүрек тоқтауы.

Өлім адам ағзасына немесе ішкі мүшелерге механикалық, физикалық, химиялық немесе биологиялық әсерден туындауы мүмкін.

Адам өлтіру, сондай-ақ, егер кінәлі оған қамқорлық жасау міндеті болса, жете тексеру бойынша, яғни жәбірленушінің өміріне төнген қауіп-қатерді болдырмау жөнінде шаралар қолданбау жолымен жасалуы мүмкін.

Адам өлтіру субъектісі (99 б.1 және 2 б. бойынша) 14 жасқа толған жеке, есі дұрыс адам болуы мүмкін. Өмірге қарсы басқа қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік 16 жастан басталады.

Адам өлтірудің субъективті жағы тікелей немесе жанама пиғыл түріндегі кінә нысанымен сипатталады. Адам өлтірудің себебі мен мақсаты әртүрлі

сипатта болуы және қылмыстың саралануына әсер етуі мүмкін (ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлімі) [15].

1. «А» тармағы екі немесе одан да көп адамды өлтіруді қарастырады, егер адамды өлтіру уақыты үзіліссіз жасалса, онда ой тікелей немесе жанама, ал екі және одан да көп адамды бірқалыпты өлтіру жағдайында тек тікелей болуы мүмкін.

2) тармақ «адамның қызметтік жұмысын жүзеге асыруына немесе кәсіптік немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты адамды немесе оның туыстарын» өлтіргені үшін жазаны қарастырады.

3) тармақ «қылмыскер үшін дәрменсіз күйде екені белгілі болып жатқан, сондай-ақ адамды ұрлаумен немесе кепілге алумен байланысты адам өлтіруді» анықтайды.

4) тармақ "жүкті әйелді" өлтіруді қарастырады. Қылмыстың бұл бөлімі іс жүзінде екі өмірге-әйел мен оның тұмаған баласына қол сұғуды көздейді.

5) тармақ адам өлтіруді «аса қатыгездікпен жасалған» деп айқындайды. Ерекше қатыгездікпен жәбірленушіге дене немесе психикалық азап шеккізіп, өмірден айыру.

6) тармақ «көптеген адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен жасалған» өлтіруді реттейді.

7) тармақ «адамдар тобы, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы немесе ұйымдасқан топ жасаған» адам өлтіруді қарастырады.

8) тармақ «пайдакүнемдік ниетпен, сондай-ақ жалдану немесе тонау, қорқытып алу немесе бандитизм мақсатында» өлтіруді айқындайды.

9) тармақ бұзақылық ниетпен адам өлтіргені үшін жауапкершілікті қарастырады. Бұзақылық уәждер қылмыскердің өзін адамдарға қарсы қоюға, оларға немқұрайлылық қарым-қатынас көрсетуге, дөрекі күш көрсетуге ұмтылысы деп түсініледі.

10) тармақ басқа қылмысты жасыру немесе оны жасауға жәрдемдесу мақсатында жасалған, сондай-ақ зорлаумен немесе жыныстық зорлық ұштасқан адам өлтіргені үшін жауапкершілікті реттейді. Мұндай адам өлтіру қаупі - қылмыскер іс жүзінде екі қылмыс жасайды.

11) тармақ әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік пен өшпенділік немесе қанды кек алу себептері бойынша адам өлтіргені үшін жауапкершілікті қарастырады.

12) тармақ құрбанның ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсатында жасалған адам өлтіргені үшін жауапкершілікті айқындайды. Бұл ауырлататын жағдай медицинаның жетістіктерінен туындаған жаңа жағдай болып табылады (ағзаларды немесе тіндерді бір адамнан екіншісіне ауыстыру мүмкіндігі).

13) тармақ бұрын адам өлтіріп (бірнеше рет) қайта адам өлтіргені үшін жауаптылықты реттейді.

ҚР ҚК жаңа редакцияда 01.01.2015 жылдан бастап қолданысқа енгізілген, жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар санкциялары қатаңдатылды.

Мысалы:

- адам өлтіргені үшін (ҚР ҚК 99-бабы): бұрын осы баптың 1-бөлімі бойынша 6 жылдан 15 жылға дейін, ҚК жаңа редакцияда 8 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығынан айыру қарастырылған. ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлімі бойынша бұрынғы редакцияда (96-бабы 2-бөлімі) 10 жылдан 20 жылға дейін санкция қарастырылған, ал ҚР ҚК 15 жылдан 20 жылға дейін жаңа редакцияда;
- денсаулыққа ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК 106-бабы), егер осы баптың екінші бөлімі бұрын 4 жылдан 8 жылға дейін бас бостандығынан айыру санкциясын көздесе, онда ҚР ҚК-де (жаңа редакцияда) 5 жылдан 10 жылға дейін.

Статистикалық деректерден бұндай қылмыстық үшін қылмыстардың сотталғандардың көпшілігі ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар санатына жататын құқыққа қарсы әрекеттер жасаған. Жеке адамға қарсы қылмыстармен байланысты қылмыстар саны және соттар қараған қылмыстық істер санының тиісті көрсеткіші мемлекеттің жеке адамның құқықтары мен мүдделерін қорғауға ерекше көзқарасының куәсі [16].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген жаңа ережелер қылмыстық құқық реформасы, атап айтқанда адам өмірі мен денсаулығын, оның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін басым қорғау негізінде жатқан маңызды тұжырымдамалық идеяға сәйкес келеді.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы өмірге қылмыстық қол сұғушылық үшін жауапкершілік мәселелеріне жаңаша қарайды. Алайда, сот-тергеу практикасы мен қолданыстағы заңнаманы талдау кейбір теориялық және практикалық мәселелердің бірдей еместігін куәландырады. Өмірге қарсы қылмыстарды саралау мәселесін қарау қажеттілігі құқық қорғау мекемелерінің тәжірибесінде өмірге қол сұғатын қылмыстарды қате қылмыстық-құқықтық бағалау жағдайлары жиі кездеседі.

Құқық қолдану тәжірибесінде кінәлінің іс-әрекеті нәтижесінде дәрменсіз күйде болған адамды өлтіруді саралау кезінде қиындықтар жиі туындайды. Дәрменсіз жағдай зардап шегушінің белгілі бір физиологиялық немесе басқа себептерге байланысты (жас болуы, қарттық, ауру, дене кемшіліктері, соқырлық, керемдік, қолдың, аяқтың болмауы және т.б.) бұзушыға тиімді қарсылық көрсете алмайтынын білдіреді. Адам өлтірудің бұл түрін ұйқы немесе қатты масаң күйдегі, сондай-ақ басқа себептермен есінен айырылған адамды өлтіруге жатқызуға болады. Бұл жағдайда жәбірленушінің дәрменсіз жағдайы қылмыскерге белгілі болуы тиіс [17]. Сот практикасында зардап шегуші басқа себептерге байланысты өзін қорғай алмаған жағдайда дәрменсіз жағдайдағы адамды өлтіруден ажырату қажет: шабуылдың кенеттен болуы, жасырын немесе қорқытып өмір сүру тәсілі. Мысал ретінде мергендерді атып, шабуылдан, арқаға пышақпен күтпеген соққы, жарылғыш құрылғыны қолдану, тамақтан улану және т.б. келтіруге болады [18]. Жәбірленуші қайтыс болар алдында дәрменсіз күйде болуын сот мұқият тексеруі және бағалауы тиіс. Бұл мәселе зерттеудің 2-тарауында егжей-тегжейлі қарастырылады.

Сонымен қатар, адамды ұрлау немесе кепілге алумен байланысты өлтіру. Адамды ұрлау-бұл бостандыққа қарсы қылмыс. Қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесі бойынша адамды ұрлау ауыр қылмыс болып табылады. Адамды кепілге алу халықаралық қылмыс деп танылады. 1979 жылғы 18 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған кепілдіктерді басып алуға қарсы күрес туралы халықаралық Конвенция осы қылмысқа қарсы іс-әрекеттің негізгі бағыттарын анықтайды [19]. Бұл қылмыстың қоғамдық қауіптілігі қоғамдық қауіпсіздікке, көбінесе адамдардың өмірі мен денсаулығына, сондай-ақ адамның жеке басының бостандығына және қол сұғылмауына қол сұғады. Л. А. Андрееваның пікірінше, адам өлтіру адамды ұрлау немесе кепілге алу кезінде, не ұрлау немесе басып алу жүзеге асырылғаннан кейін және жәбірленуші қылмыскерлердің қолында болуы мүмкін [20].

Біз бұл тұжырымдаманы ең дұрыс деп санаймыз. Алайда, осы ұйғарымға сүйене отырып, өзіне қатысты ұрлау немесе басып алу жасалған адам ғана құрбандық бола алады деген қорытынды жасауға болады.

Ал егер ұрлау процесінде басқа адам өлтірілсе, бұл жағдайда Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабы 2-бөлімінің «3» тармағы қолдануға жата ма немесе басқа қылмыс жасауға жәрдемдесу мақсатында адам өлтіруді орындаушыға ауыстыруға негіз бар ма? ҚР ҚК 99-бабы 2- бөлімінің «3» тармағында көзделген адам өлтірудің ауырлататын мән-жайдағы түрі жәбірленуші өмірден айырылғанына қарамастан: оны ұрлау, басып алу процесінде немесе белгілі бір уақыт өткеннен кейін қолданылады. 2- бөлімінің «3» тармағы ҚР ҚК 99-бабы ұрланған адамды немесе кепілге алынған адамды өлтіруді ғана емес, сонымен қатар басқа адамдарды ұрлауға немесе кепілге алуға байланысты өлтіруді де қамтиды.

Мысалы, адамды ұрлауға кедергі келтіретін немесе кепілдікті босатуға тырысатын адамды өлтіру. Арнайы әдебиетте жиі адам өлтіру, белгілі болғандай, дәрменсіз күйде, адам ұрлаумен немесе кепілдікке алумен байланысты өлтірудің мағынасы бойынша өте жақын. Сондықтан кейбір авторлар ұрланған немесе кепілге алған адам да дәрменсіз күйде деп санайды [21]. Біз оның дәрменсіз күйде екенін жоққа шығармаймыз, бірақ кінәлі адамның мұндай әрекеттерін: дәрменсіз күйдегі адамды өлтіру белгісі бойынша саралауға болмайды.

Сондықтан өмірге қарсы қылмыстарға қарсы күрестің құқықтық тетіктерінің тиімділігін арттыру мәселесі үнемі назар аударуды талап етеді. Дәл осы дұрыс қылмыстық заңнама адам басына ең қауіпті қол сұғушылықтың алдын алуға және жазалауға бағытталған өмірді қорғау ісінде маңызды мәнге ие.

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген қылмыстық заңға енгізілген түзетулер жеке адамға қарсы аса ауыр қылмыстар үшін жауапкершілікті айтарлықтай қатандатқан.

Заңнамадағы ең өзекті өзгерістерді атап өтейік және оларды қылмыстық кодекстің алдыңғы мазмұнымен салыстырайық [22].

адам өлтіру, оның ішінде балаларды.

99-баптың 2-бөлімінен кәмелетке толмағанды өлтіру жеке 3-бөлімге шығарылады. Ол үшін 20 жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру қаупі төніп тұр.

Бұрын балаларды өлтіру ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлімінің 14-тармағымен қарастырылған. Ал қылмыс 15 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру немесе өмір бойы қамау көзделген.

Сонымен қатар, ҚР ҚК 100 - бабы - анасының жаңа туған баланы өлтіруі-ешқандай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Бұл қылмыс үшін 4 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге немесе бас бостандығынан айыруға қорқытуы мүмкін. Заң шығарушылар мұндай жұмсақ жазаны психотравмалық жағдайларымен немесе психикалық бұзылудың жай-күйімен байланыстырады, бұл жақында туған әйелдердің есі дұрыс болуын жоққа шығармайды.

Зорлау және зорлық

120 және 121 баптардың санкциялары осылай өзгерді, сондықтан біз оларды бір санатқа біріктірдік.

Ең маңызды өзгеріс-зорлау татуласу құқығынсыз ауыр қылмыстар қатарына өткен. Зорлау және жыныстық зорлық үшін ең аз мерзім 5 жылды құрайды. Бұрынғы 3 жылдың орнына.

120 және 121-баптардың 2-ші бөлімі адам өлтірумен бірнеше рет қорқытатын адамдар тобын білдіреді. Ол «қызметтік міндеттерін атқару кезінде» деген тұжырымдамамен толықтырылды. Егер соңғы түзетулерге дейін жоғарыда көрсетілген ауырлататын мән-жайлармен зорлау немесе сексуалдық зорлық жасағаны үшін қылмыскерлер 3 жылдан 5 жылға дейін бас бостандығынан айырылуы мүмкін болса, енді оларға 9 жылдан 12 жылға дейін бас бостандығынан айырылуы мүмкін.

120 және 121-баптардың 3-бөлімі жазаның төменгі шегінің бөлігінде-10 жылдан 12 жылға дейін өзгертілді. Егер зорлау құрбанның өліміне немесе АИТВ-инфекциясын қоса алғанда, денсаулыққа ауыр зиян келтіруге әкеп соқса, ең көп мерзім 15 жылды құрайды.

Бұл баптарда қылмыс екі және одан да көп балаларға қатысты жасалған кезде жаңа 3-2 тармақ пайда болды. Жәбірленушілердің өліммен аяқталған осындай зұлымдығы үшін қылмыстық кодекс 17 жылдан 20 жылға дейін бас бостандығынан айыруды немесе өмір бойы қамауға алуды көздейді.

Мәжбүрлеу бойынша жыныстық қатынас

123-бап қатаң болмаса да, айтарлықтай қатаңдатылды.

Бұрын ересек адамды бопсалау және қорқыту арқылы жыныстық қатынасқа мәжбүрлегені үшін зорлаушыға 1 мың АЕК (2,525 млн теңге) дейін айыппұл салу немесе 1 жылға бас бостандығын шектеу немесе бас бостандығынан айыру қаупі төніп тұрды. Балаларға қатысты осындай әрекеттер үшін бап 3 мың АЕК (7,575 миллион теңге) дейінгі айыппұлды немесе бас бостандығын шектеуді немесе 3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды көздеген.

Енді ересектермен жыныстық қатынас зорлаушыға 3 мың АЕК (7,953 миллион теңге) дейінгі айыппұл немесе бас бостандығын шектеу немесе 3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру сияқты болады. Балалар үшін-5 мың АЕК (13,255 млн теңге) дейінгі айыппұл немесе 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу.

Адамдарды және кәмелетке толмағандарды сату

Айта кетейік, адамды психиатриялық аурухана заңсыз орналастырғаны үшін 127-бап бойынша қазір 4 жылдан 8 жылға дейінгі мерзімге колонияда отырғызылады. Бұрынғы 3-7 жыл орнына.

Адам саудасына қатысты (128-бап), осы қылмыс үшін ең аз мерзім қазіргі уақытта 3 жылдан 4 жылға дейін ұзартылды. Ең көбі бұрынғы - 15 жыл колония деңгейінде қалды. Бірақ осы баптың соңғы үш бөлімі жазаның ең төменгі мерзімін 2 жылға арттырды.

135-бап-кәмелетке толмағандарды сату-неғұрлым қатаң жазаны көздейді. Егер сатылған немесе сатып алынған бала қайтыс болса, ең көп 18 жыл түрмеге отырғызылады. Бұған дейін осы баптың 4-ші бөлімі 15 жыл (ең көп мерзім).

Баланы Қазақстаннан заңсыз алып кету

143-баптың мәтінінде бұл ереже шетелде бір-бірінен жасырынып жүрген ата-аналары бар балаларға қолданылатыны нақтыланбайды. Алайда, бұл әрекет пайдакүнемдік немесе ақылға қонымды ниетпен жасалуы керек деп анық жазылған.

Баланы елден заңсыз алып кету салдарынан тәртіп бұзушыға «құны» 3 мың АЕК (7 миллион 953 мың теңге) дейінгі айыппұл немесе 800 сағатқа дейінгі мерзімге түзеу жұмыстары болады. Ең көп мерзім-3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу немесе бас бостандығынан айыру.

Егер бала Қазақстаннан пайдакүнемдік немесе азғындық ниеттен әкетілсе, онда жаза неғұрлым қатаң - 8 мың АЕК (21 миллион 208 мың теңге) дейінгі айыппұл немесе 6 жасқа дейінгі бас бостандығын шектеу.

Баптың үшінші, ең ауыр бөлімі, қылмысты адамдар тобы жасаған кезде ешқандай жаза көзделмейді. Тек 3 жылдан 7 жылға дейінгі колония.

Осылайша, бүгінгі таңда ҚР заңнамасы жеке тұлғаға қарсы ең ауыр қылмыстарға қарсы жауапкершілікті едәуір күшейтеді.

1.3 Шет елдердің заңнамасы бойынша адам өміріне қарсы қылмыстар

Шетелдердің ұлттық заңдарында жеке адамға қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік белгілеу әлемдік қоғамдастықтың құндылықтарды қайта қарап, адам құқықтарын ерекше қорғалатын санатқа жатқызғанымен байланысты.

Бірқатар шет елдердің қылмыстық заңнамасын зерделеп, Қазақстан Республикасының Ұлттық қылмыстық заңнамасын жетілдіру кезінде жеке тұлғаға қол сұғушылықтың жекелеген түрлері үшін жауапкершілік мәселелерінде бірқатар шет елдердің оң тәжірибесін алуға болатыны айқын

болды. Бұл жерде, құқықтық отбасына байланысты адам өлтіргені үшін жауапкершілік ерекше Қылмыстық кодексте немесе мемлекеттердің басқа да заңдарында бекітіледі. Шетелдік заң шығарушы жаза кезінде құқық бұзушыға қаржылық әсер етуіне назар аударады

Шет елдердің қылмыстық құқығы өмірге қарсы қылмыс тірі адамға қатысты ғана жасалуы мүмкін екенін көздейді.

Әр түрлі құқықтық жүйелер туылмаған өмірге қол сұғушылықты құқықтық бағалауда криминализацияның әр түрлі әдістерін пайдаланады.

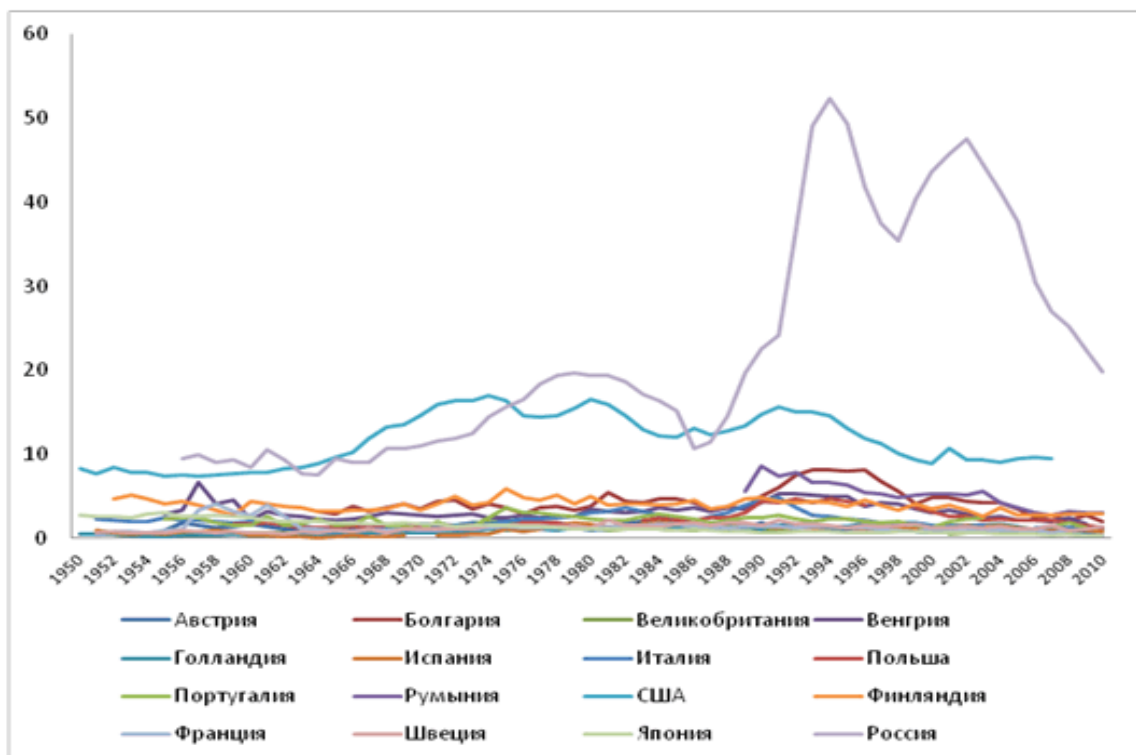
Сонымен қатар, адам өлтірумен байланысты әрекеттер шетелдік заң шығарушылар адам өлтіру анықтамасын тұжырымдау қажеттігінен шегінгенін атап өткен жөн.

Әлемдегі өлім статистикасы 1.5 суретте көрсетілген

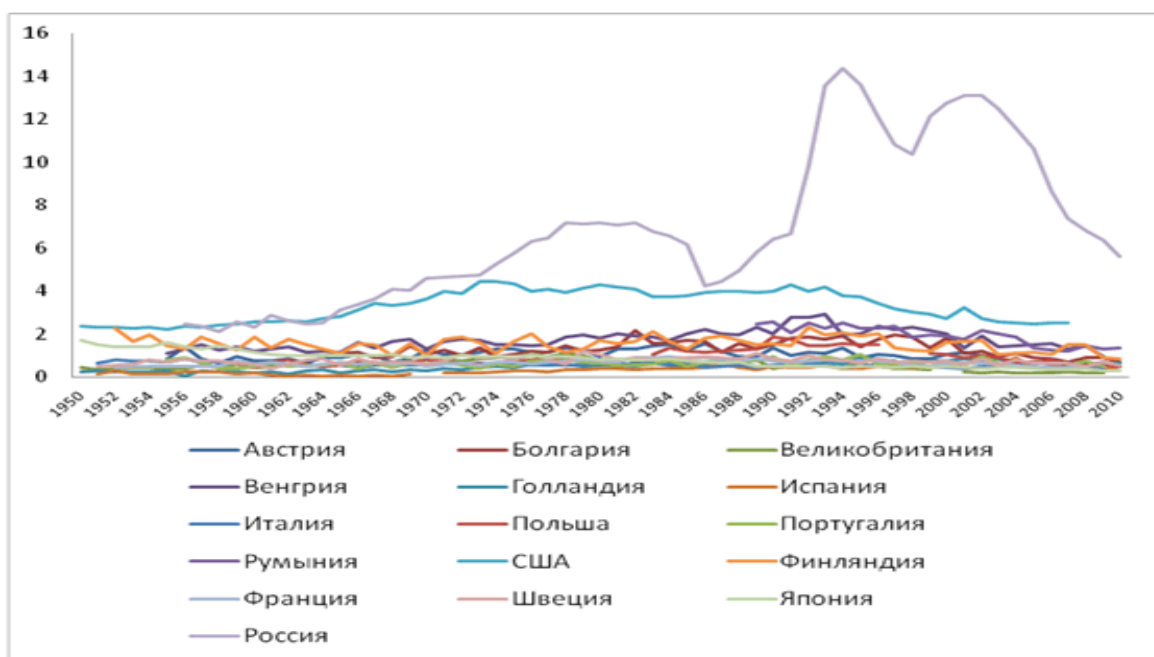

1.19 сурет-Әлемдегі 100 мың адамға шаққандағы адам өлтіру статистикасы (2018-2019) [23]

Бірқатар елдерде адам өлтіруден болатын өлім-жітімнің стандартталған коэффициентінің динамикасы 1.6, 1.7-суретте көрсетілген [24]

1.20 сурет - Бірқатар елдерде адам өлтіруден болатын өлімнің стандартталған коэффициенті, ерлер

1.21 сурет-бірқатар елдерде, әйелдер, адам өлтіруден өлімнің стандартталған коэффициенті 1950-2010

XX ғасырдың ортасында, 1966 жылы азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактіні [25] және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар Халықаралық пактіні, қоғам жеке адамға қарсы қылмыстарға жол бермеуге әрекет жасады [26].

Сонымен қатар, ұлттық заңнаманы жетілдірудің бірлескен күш-жігеріне және белсенді процесіне қарамастан, жеке адамға қарсы қылмыстарға қарсы күрес теориялық және практикалық ғалымдардың зерттеулеріне арналған алаң болып қала береді.

Қылмыстың нақты элементтерін құру, олардың ерекшеліктерін заңнамалық сипаттау, сондай-ақ шет елдердің Қылмыстық кодекстерінде қылмыстық жауапкершілікті саралау тәсілдері айтарлықтай ерекшеленеді.

Осылайша, адам өліміне әкеп соққан қылмыстардың жекелеген элементтері басқа игіліктерге - халықаралық құқықтық тәртіпке, қоғамдық қауіпсіздікке, қоғамдық денсаулыққа және т. б. қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейтін заңдар бөлімдері мен тарауларына орналастырылған көптеген мысалдар келтіруге болады.

Конституциялық құрылысқа қарсы қылмыстар Албания Қылмыстық кодексіндегі мемлекеттік билік өкілін өлтіруді қамтиды (219-бап).

Австриялық Қылмыстық кодексте адамның қайтыс болуы түріндегі ықтимал салдар өртеу құрамында (3 § 169-тармақ), ядролық энергияны пайдалану ережелерін бұзу (2 § 171-тармақ), әуе қарақшылығы (§ 185), зорлау (3 § 201-тармақ), терроризм (1 § 278 -тармақ) көрсетіледі.

Әдетте, Қылмыстық кодекс пен заңдардың жекелеген тарауларында адам өміріне қол сұғумен байланысты халықаралық қылмыстар - геноцид, адамзатқа қарсы қылмыстар және әскери қылмыстар бар.

Германияда мұндай қылмыстардың қылмыстық салдары арнайы заңмен анықталады. (§Германия Халықаралық Қылмыстық кодексінің 6, 7.1, 8.1, 12 2002 ж.) [27].

Француз заң шығарушысының адам құқықтары жөніндегі аса маңызды халықаралық-құқықтық құжаттардың негіз қалаушы идеяларын іске асыруға ұмтылуы геноцид және адам өміріне қол сұғушылық туралы қылмыстық кодекстің нормалары жүйесіне адамзатқа қарсы басқа да қылмыстар туралы халықаралық-құқықтық нормалардың енгізілуіне әкелді (1992 ж .Франция ҚК 211-1, 212-1, 212-2, 212-3-баптары) [28].

Шетелдік құқықтағы өмірге қарсы жалпы қылмыстар [29]:

- әр түрлі адам өлтіру;
- балаларды өлтіру;
- өзіне-өзі қол жұмсауға байланысты әрекеттер;
- абайсызда қазаға ұшырату;
- қауіпті қалдыру;
- жүктілікті тоқтату (аборт).

Шет елдердің қылмыстық құқығы өмірге қарсы қылмыс тірі адамға қатысты ғана жасалуы мүмкін екенін көздейді.

Мысалы, Австралияның Модельдік ҚК-нің 5.1.4-бабы осы қылмыстың объектісі "туылған және әлі қайтыс болмаған адам" болуы мүмкін. Кодекстің келесі баптары туылған және қайтыс болған сәттерді анықтайды. Туылу-бұл жаңа туған баланың анасының денесінен бөлінуі және оның өз бетінше тыныс алуы, өз ағзаларының жұмыс істеуі және автономды қан айналымы (5.1.5-бап).

Канаданың ҚК-де туу баланың кіндік етінен бөлінуімен анықталады (223-бап).

Әр түрлі құқықтық жүйелер туылмаған өмірге қол сұғушылықты құқықтық бағалауда криминализацияның әр түрлі әдістерін пайдаланады.

Мысалы, АҚШ - тың кейбір штаттарында туылмаған баланың өміріне қастандық, ал кейбір штаттарда ұрықтың дамуының кез келген сатысында (Юта штатының Қылмыстық кодексінің 76-5-201 бабы); басқаларында-жүктіліктің 24 аптасынан кейін (§ 125.00 Нью-Йорк штатының Қылмыстық кодексінің) өлтіруге жатады.

Алайда, шет елдерде туылмаған өмірге қарсы қылмыс деп не жүктіліктің үзілуі (Германия, Польша), не заңсыз аборт (Испания, Колумбия, Швейцария) деп аталады, бұл шын мәнінде бірдей мағынаны білдіреді.

Германияның қылмыстық заңнамасының ерекшелігі-жүктілікті үзуге үгіттеу және жүктілікті үзуге арналған құралдарды сату сияқты әрекеттерді криминализациялау болып табылады (Германияның қылмыстық кодексі § 219а).

Сонымен қатар, адам өлтірумен байланысты әрекеттер шетелдік заң шығарушылар адам өлтіру анықтамасын тұжырымдау қажеттігінен шегінгенін атап өткен жөн.

Осы анықтама пайдаланылатын елдерде адам өлтіру бір адамның басқа адамның өмірін заңсыз айыру ретінде анықталады. Бір елде қасақана әрекеттер ғана (Болгария, Қытай, Польша), басқаларында қасақана да, абайсызда да (Дания, Италия, Финляндия) адам өлтіру деп танылады.

Америка Құрама Штаттарының үлгілік Қылмыстық кодексіне сәйкес, егер адам қасақана (мақсатпен), біліп басқа адамға абайсызда өлім келтірсе, адам өлтіруге кінәлі деп есептеледі (210-бап. 1).

Шетелдік қылмыстық-құқықтық әдебиетте адам өлтіргені үшін жауапкершілікті саралау кезінде авторлар заң шығарушының логикасына сүйене отырып, олардың пікірінше, «адам өлтірудің артықшылық құрамы» деген терминдерден аулақ болуға тырысады.

Мұндай жағдайларда шетелдік заңнамада ауырлататын және жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіру (Англия, Австрия, Германия, Швеция) немесе бірінші және екінші дәрежелі адам өлтіру (Канада) ұғымдары пайдаланылады.

Сонымен қатар, кейбір мемлекеттердің ҚК-де «ауырлататын жағдайларда қасақана адам өлтіру» термині де қолданылады (Италия, Колумбия).

Германияның қылмыстық кодексінде адам өміріне қол сұғудың негізі, сондай-ақ кемінде үш жыл мерзімге бас бостандығынан айырумен жазаланатын жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіру, сондай-ақ адам өлтірудің аса ауыр және аса ауыр емес элементтері болып табылады. Францияда да аса ауыр адам өлтіру

«заңда көрсетілген ауырлататын мән-жайлар кезінде жасалған қасақана қылмыс» болып табылады.

Адам өміріне қасақана қол сұғушылық романо-германдық құқықтағы қылмыстың дербес түрін - абайсызда адам өлтіру (өлім) құрайды. Абайсызда адам өлтіру, өз кезегінде, ауырлататын немесе жеңілдететін мән-жайдағы болуы мүмкін. Осы адам өлтірудің екінші түрі абайсызда «заңда немесе нормативтік актілерде көзделген қауіпсіздікті немесе сақтықты қамтамасыз ету жөніндегі ерекше міндетті қасақана айқын түрде бұзуда» (Франция Қылмыстық кодексінің 221-б-бабы) көрінеді.

Австриялық Қылмыстық кодекс аса қауіпті жағдайларда аса қауіпті емес адам өлтіруді бөледі (§ 81).

Әр түрлі елдердің ҚК талдауы ауырлататын жағдайларда адам өлтіру құрамы мынадай объективті және субъективті белгілерді ескере отырып бөлінетінін көрсетеді [30]:

1) себебі мен мақсатына байланысты:

- пайдакүнемдіктен сыйақы немесе уәде үшін (Испания, Филиппин, Германия, Эстония);

- өзіне немесе басқаларға да пайда немесе құндылыққа қол жеткізу немесе қамтамасыз ету (Италия);

- ақылсыз немесе дәлелсіз ниеттен (Италия);

- ерекше айыптауға лайық мотивациямен (Польша);

- әсіресе мейірімсіз, атап айтқанда, қылмыстық әрекетті жасау себептері, қылмыстық әрекеттің мақсаты немесе орындалу түрі аса қатыгез (Швейцария);

- жыныстық ниетін қанағаттандыру (Германия, Эстония);

- кек (Түркия) және т.б.;

2) өзге қылмыс жасауға байланысты;

- ұрлық кезінде (Англия);

- басқа қылмысты жасыру немесе оны жасауға ықпал ету (Италия, Украина, Эстония);

- қамауға алудан, ұстаудан немесе күзетке алудан, немесе сотқа келуден жалтару кезеңінде өмір сүруге қаражат алу мақсатында (Италия);

- дәлелдерді не қылмыс жасаған дәлелдерді жою, сіз немесе басқа тұлға жазадан аулақ болуын қамтамасыз ету (Түркия);

- қылмыс жасауға қатысудан бас тартқаны үшін адам немесе оның туыстары (Беларусь);

- шабуылмен (АҚШ);

- балаларға қатыгез қарау нәтижесінде (АҚШ));

- терроризмге байланысты (Армения);

- тонауға (Польша) немесе кез келген басқа қылмыстарға (Албания, Аргентина);

- зорлау, қызмет бабын пайдаланып жыныстық актіге мәжбүрлеу, жыныстық сипаттағы күш қолдану (Италия);

- зорлаумен қатар (Польша, Украина, Эстония);

- адамды кепіге алу (Польша);

3) әдісіне байланысты:

- атыс қаруының немесе жарылыстың көмегімен (Англия, Польша);

- қатыгез жолы (Германия);

- аса ауыртатын заттарды немесе басқа да қатыгез заттарды қолдану арқылы (Италия, Франция, Германия, Уругвай);

- ерекше қатыгездікпен (Украина);

- әсіресе ауыр немесе көптеген адамдардың өмірі үшін қауіпті тәсілмен (Эстония);

- қарулы адамдардың көмегімен, улану, су басу, өрт, кеме құлау жолымен, автомобильге, локомотивке немесе ұшаққа шабуыл жасау (Филиппин);

- автокөлік құралын және елеулі зиян келтіретін және аварияларға немесе дүлей апаттарға әкелетін кез келген басқа да құралдарды пайдалану (Филиппин);

- азап немесе қатыгездікпен (Италия);

- адамды немесе мәйітті қорлау (Филиппин);

4) қылмыс құрбандарына байланысты:

- құрбанның ерекше қасиеттеріне байланысты (Албания);

- өзінің қызметтік міндеттерін атқару кезінде полиция қызметкері (Англия);

- мемлекеттік билігі бар адам немесе Мемлекеттік қызметке қандай да бір міндет жүктелген адам, егер жәбірленушінің мәртебесі айқын болса немесе орындаушыға белгілі болса, осы функцияларды немесе осы міндеттерді орындау кезінде немесе орындауға байланысты (Франция));

- өзінің қызметтік немесе қоғамдық борышын өтеу кезінде жәбірленушінің және мемлекеттік лауазымды адамның немесе бұрынғы мемлекеттік лауазымды адамның атқарып отырған қызметіне байланысты (Албания, Түркия);

- әскери қызметші, оның ішінде одақтық немесе достық мемлекеттің немесе армияның қызметтік міндеттерін орындау кезінде әскери қызметшісі немесе халықаралық қорғауды пайдаланатын тұлға (Болгария);

- куәгер немесе жәбірленуші оған кедергі жасау, фактілерді хабарлау, шағым беру немесе сотта жауап беру мақсатында (Франция);

- қылмыс туралы хабарлаған адам (Албания);

- жүкті, қарт немесе кәмелетке толмаған әйелдер (Германия, Бельгия, Аргентина);

- жасына, ауруына, мүгедектігіне, физикалық немесе психикалық бұзылуына немесе жүктілік жағдайына байланысты ерекше осалдығы айқын немесе орындаушыға белгілі тұлға (Франция, Албания);

- 15 жасқа дейінгі (Франция), 16 жасқа дейінгі (Албания);

- кәмелетке толмаған бала (Болгария);

- кепілге алу (Украина);

- заңға сәйкес, туу бойынша туыс немесе асырап алушы әкесі немесе анасы (Италия, Франция);

- мұрагерлері, жұбайы немесе зайыбы (Филиппины);
- әйелі, күйеуі, ағасы, әпкесі, асырап алушы ата-анасы, асырап алушы ұлы, асырап алушы қызы, өгей шешесі, өгей әкесі, өгей қызы, ата, ене, күйеу бала немесе келін (Түркия);

- екі және одан да көп адам (Аргентина, Грузия, Түркия);

5) басқа мән-жайларға байланысты:

- тұтқындауға қарсылық білдіруіне немесе түрмеден қашуға байланысты (Англия);

- адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша (Беларусь);

- бұрын қасақана адам өлтірген адам (Беларусь, Уругвай);

- қасақана адам өлтіруді қайталап жасау (Англия).

адам өлтірудің аз бөлігі - адам өлтіру.:

- жәбірленушінің талабы бойынша (Австрия));

- жәбірленушінің келісімімен (Италия);

- жәбірленушінің өтініші бойынша (Грузия, Корея, Германия);

- құрбандыққа алынған адамға отініш бойынша (Колумбия, Польша).

Іс-әрекеттердің осы тобына кенеттен қатты эмоционалдық қозу жағдайындағы, жан күйзеліс жағдайындағы (Беларусь) адам өлтіру, сондай-ақ арандатудан туындаған адам өлтіру (Канада) және дуэльдегі адам өлтіру (Уругвай) жатқызуға болады.

Шетелдік қылмыстық құқықтағы «артықшылық» өлтіру түрлерінің бірі бала өлтіру (Албания, Италия, Канада, Корея, Финляндия) болып табылады, ол көбінесе жаңа туған баланы анасының қасақана өлтіруі ретінде түсіндіріледі (Беларусь, Польша, Швейцария).

Англияда бала өлтіру туралы арнайы заң әрекет етеді, оған сәйкес әйел 12 айға дейінгі баланың қасақана әрекетімен немесе әрекетсіздігімен қайтыс болуына әкеп соқса, ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіргені үшін емес, жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіргені үшін, егер осы әрекетті жасаған кезде оның психикалық тепе-тендігін туумен немесе емшекпен емізумен бұзса, қылмыстық жауапкершілікке тартылады [31].

Итальян Қылмыстық кодексі бала өлтірудің ерекше құрамын қамтиды-анасының өзінің жаңа туған баласын материалдық және моральдық көмексіз қалдыруы (578-бап) [32]

Кейбір елдерде қылмыстық құқық өмірге қауіп төндіретін әрекеттерді бөледі.

Швейцария Қылмыстық кодексінің 128-129-бабына сәйкес өмірге тікелей қауіп төнген адамға көмек бермеуден тұратын қылмыс үш нысанда жасалуы мүмкін [33]:

а) субъект зиян келтірген адамға көмек бермеуі;

б) тікелей қауіп төнген адамға мұндай көмек осы жағдайларда көрсетілуі мүмкін болса да көмек бермеу;

в) басқа адамдарға көмек көрсетуге кедергі жасау.

Шетелдік қылмыстық құқықта адам өлтіру мен өзіне-өзі қол жұмсау арасындағы шектеу желісі жүргізіледі, алайда көптеген елдердің заңнамасына сәйкес өзіне-өзі қол жұмсауға оқталу басқа адамдарды өзіне-өзі қол жұмсау актісін жасауға тартудың және оған дайындаудың әртүрлі нысандарын қоспағанда, қылмыстық-құқықтық ықпал ету саласынан алынып тасталады. Белгілі қылмыстар өзіне қол жұмсауға (Армения, Беларусь), өзіне - өзі қол жұмсауға арандату (Австрия, Үндістан, Италия) және өзіне - өзі қол жұмсауды мақұлдау (Австралия) [34]

Америка Құрама Штаттарының тәжірибесі белгілі бір қызығушылық тудырады, олардың заңнамасына англосаксондық құқық елеулі әсер етті.

АҚШ заңнамасы адам өлтіргені үшін жауапкершілікті анықтаудағы бірқатар ерекшеліктерге ие, атап айтқанда, ауырлататын және жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіруді тиісінше бірінші және екінші дәрежедегі әрекеттерге бөлу.

Кейбір Штаттардың ҚК бұрынғысынша ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіруді сипаттау үшін ағылшын ортақ құқығымен жасалған «айқын» және «сындарлы» (немесе «болжамды») ойдың дәстүрлі ұғымдарын пайдаланады [35].

Грузия мемлекетінің Қылмыстық кодексінің 188-бабына сәйкес, ол: адам өлтіруге негіз болмаған кезде «айқын» оймен және «болжамды» оймен «сауатсыз және зұлымдық» болып табылатынын көрсетеді.

Бұдан әрі, Франция ҚК-не келсек, «адам тұлғасына қол сұғушылық туралы» II бөлімінен турады, онда бөлімдерден туратын тараулар бар, тараулар параграфтардан тұрады, ал параграфтар өз кезегінде баптардан тұрады [36].

Бұл бөлім түрі қылмыстың өзіне байланысты жеке тұлғаға қарсы қылмыстар үшін жауапкершілік туралы ережелерді қамтиды.

Мысалы, адам өміріне қасақана қолсұғушылық өмір бойы бас бостандығынан айыруға немесе 13 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға, ал абайсызда, салғырттықпен және басқа да мән - жайлармен өмірге қасақана қолсұғушылық-айыппұл салумен 3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырылып, жазаланады.

Азаптауларға және қатыгездік актілеріне байланысты қылмыс жасау 10 жылдан 15 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға, сондай-ақ, мысалы, созылмалы ауруға шалдығуға немесе мертігуге әкеп соққан күш қолдану әрекеттері жағдайында айыппұл салынады.

Айта кету керек, Францияның Қылмыстық кодексін талдай отырып, айыппұл жазалаудың тұрақты серігі болып табылады, яғни француз заң шығарушы жаза кезінде құқық бұзушыға қаржылық әсер етуге назар аударады, бұл өз кезегінде әлеуетті құқық бұзушыларға алдын алу әсерін күшейтеді.

Осылайша, бірқатар шет елдердің қылмыстық заңнамасын зерделеп, Қазақстан Республикасының Ұлттық қылмыстық заңнамасын жетілдіру кезінде жеке тұлғаға қол сұғушылықтың жекелеген түрлері үшін жауапкершілік мәселелерінде бірқатар шет елдердің оң тәжірибесін алуға болатыны айқын

болды. Бұл жерде, құқықтық отбасына байланысты адам өлтіргені үшін жауапкершілік ерекше Қылмыстық кодексте немесе мемлекеттердің басқа да заңдарында бекітіледі. Шетелдік заң шығарушы жаза кезінде құқық бұзушыға қаржылық әсер етуіне назар аударады

Шет елдердегі адам өлтіру үшін қылмыстық жауаптылықты қамтамасыз етудің, Қазақстанға тән емес адам өлтірудің жіктелуінің, қылмыстық жауапкершілік жасының саралануы мен шет елдердегі адам өлтіру үшін санкциялардың түрлерінің бірқатар қызықты ерекшеліктерін қарастырайық.

1) Саралау белгілері;

Адам өлтірудің ең кең тараған саралау белгілеріне мыналар жатады: қызметтік немесе қоғамдық борышын орындау кезінде адамды өлтіру; дәрменсіз адамды немесе жүкті әйелді өлтіру; адам өлтіру, жалпы қауіпті тәсілмен жасалған адам өлтіру, сондай-ақ бірнеше рет шабуыл жасау [37]

Израильдің қылмыстық құқығы туралы заң қылмыскер тыйым салынған әрекетпен немесе әрекетсіздікпен, өз ата-анасының, сондай-ақ атасының немесе әжесінің өлімін зұлымдықпен келтірген кезде адам өлтіруді бекітеді.

Молдова Республикасының Қылмыстық кодексі күйеуіне (әйеліне) немесе жақын туысына қатысты жасалған адам өлтіру-ерекше саралау белгісін бекітеді.

Литваның Қылмыстық кодексінде анасына, әкесіне немесе баласына қатысты жасалған ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіру болып саналады. Осыған ұқсас ерекшелігі бірқатар басқа елдерде де байқалады (Түркия, Болгария, Франция, Бельгия, Хорватия, Сербия, Вьетнам, Аргентина).

Н. Канадина жұбайына немесе зайыбына қатысты жасалған адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейтудің орындылығын көрсетеді, өйткені бұл посткеңестік мемлекеттердегі негізгі әлеуметтік институттардың, ең алдымен отбасының әлсіреуіне байланысты, бұл кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы өсуінің себептерінің бірі болып табылады. Мұндай адам өлтіру себептері әртүрлі болуы мүмкін: бірлескен өмірге төзбеушілік, жеке қызығушылық және т.б. [38].

Латвия Республикасының Қылмыстық Кодексі мен Литва Республикасының Қылмыстық кодексі ауырлататын мән-жайлар ретінде мәйітті қорлаумен ұштасқан адам өлтіруді көздейді.

Литва Республикасының Қылмыстық кодексі құрбанның жасушаларын пайдалану мақсатында адам өлтіргені үшін жауапкершілікті белгілейді, ал Болгария Республикасының Қылмыстық кодексі құрбанның қанын пайдалану мақсатында адам өлтіруді қосады.

Бірқатар елдерде террористік акт салдарынан ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіру деп танылады (Әзірбайжан, Армения, Англия, Финляндия, Нидерланды).

Улану (Аргентина, Бельгия, Франция).

Қасақана адам өлтіру (Үндістан, Сингапур, Болгария, Финляндия, Чехия, Венгрия, Румыния, Сербия).

Адам өлтірудің ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіру түрлерін мүлде бекітпейтін бірқатар елдер бар - Германия, Қытай, Исландия, Нидерланды, Сингапур, Дания, Аргентина және т. б.

2) Артықшылықты адам өлтіру;

Неғұрлым кең таралған артықшылықты құрамдар: анасының өзінің жаңа туған баласын өлтіруі; жан күйзелісі жағдайында жасалған адам өлтіру; қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен кезде немесе қылмыс жасаған адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра пайдаланған кезде жасалған адам өлтіру болып табылады.

Әзірбайжан Республикасының, Молдова Республикасының, Грузия Республикасының қылмыстық заңдары, Израильдің қылмыстық құқығы туралы заңы адамның өтініші бойынша өмірден айыруды (эвтаназия) белгілейді, сондай-ақ артықшылықты өлтірулерге жатқызады.

Бала өлтіру.

Израиль Қылмыстық кодексінің 303-бабы жаңа туған баланы өлтіргені үшін жауапкершілікті белгілейді. Өзінің әрекетімен немесе әрекетсіздігімен 12 айға толған өзінің туған баласына қасақана өлім келтірген және осындай әрекет немесе әрекетсіздік кезінде, ол босану салдарынан немесе емшекпен емізу салдарынан ақталмауы салдарынан сананы қорлау жағдайында болған және қылмыс, оның мән-жайы қасақана адам өлтіруге ұшырағанына қарамастан, әйел 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Бұл жағдайда, біздің ойымызша, қылмыс жасалған мерзім дұрыс белгіленген.

Адам өмірінің шартты басталу сәті тікелей кодекстің жеке бабында тіркеледі (Израильдің қылмыстық құқығы туралы Заңның 3031-бабы). Тірі туған нәресте толығымен аналық безінен бөлініп шыққан сәттен бастап, ол осы тарауда жеке тұлға ретінде қарастырылады, ол тыныс алса да алмаса да, қан айналымы бар ма, жоқ па, ол кіндіктен бөлінгенге, бөлінбегенге қарамастан. Бұл анықтау құқық қорғау мекемелерінің қызметкері үшін өте ыңғайлы.

Канадалық Қылмыстық кодекс, сондай - ақ адам өмірінің басталу сәтін белгілейді-ұрықтың анадан толық бөлінуі, оның өмір белгілерін көрсеткеніне немесе көрсетпегеніне қарамастан. Ал босану кезінде баланы (ұрықты) өлтіргені үшін, адам өлтіргені үшін (өмір бойы қамау) сияқты жауаптылық көзделген.

«Жаңа туған баланы анасының өлтіруі» үшін әр түрлі себептер, жағдайлар мен терминдерге бөлінеді:

- бірден босанғаннан кейін (Грузия, Түркменстан, Украина, Әзірбайжан, Өзбекстан);
- терең эмоциялы депрессия жағдайында (Моңғолия);
- психикалық жай-күйде немесе есі дұрыс емес психикалық бұзылу жағдайында (Армения, Қазақстан, Тәжікстан, Ресей);
- естен тану (Молдова).

Қытай, Франция, Германия, Испания, Австралия, Бельгия, Венгрия, Румыния, ОАР, Үндістан, Аргентина және Иран сияқты мемлекеттер өлтірудің мұндай құрамын бөлмейді.

Эвтаназия.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес жәбірленушінің өмірін айыруға (эвтаназияға) келісімі адам өлтіргені үшін жауапкершілікті жоққа шығармайды. Алайда бірқатар шет елдерде эвтаназия институты заңнаманың барлық талаптарын сақтай отырып және пациент дәрігерлерінің (Нидерланды, Бельгия, Канада) эвтаназияны орындауы кезінде декриминализацияланады. Егер эвтаназия туралы Заңның талаптары орындалмаса, қылмыстық заң жиі жәбірленушінің өтініші бойынша адам өлтірудің ерекше артықшылықты құрамын белгілейді.

Құрбандыққа шалудың себептері бойынша адам өлтіру Польша Республикасының Қылмыстық кодексінде бекітілген. Адамды оның өтініші бойынша және оған қайғының ықпалымен өлтіруді кім жүзеге асырады, бұл ретте ерекше жағдайларда сот жазаны өте жеңілдетуді қолдана алады және тіпті оны тағайындаудан бас тарта алады. Эвтаназияға мемлекет тыйым салады, бірақ жауапкершіліктен босату мүмкіндігі әлі де қарастырылған.

Жәбірленушінің өтініші бойынша адам өлтіру Грузияда, Польшада, Молдова Республикасында, Германияда, Румынияда, Сербияда, Хорватияда, Исландия, Нидерландта, Данияда және т.б. басымдықты құрам ретінде бекітіледі.

Аффект жағдайында адам өлтіру.

Молдова Республикасының Қылмыстық кодексінде адам өлтіру, егер ол жәбірленуші тарапынан зорлықтан немесе ауыр қорлаудан туындаса, егер мұндай әрекеттер кінәлі немесе оның жақындары үшін ауыр зардаптарға әкеп соқса немесе әкеп соғуы мүмкін болса, кенеттен қатты толқу жағдайында жасалады [39].

Украинаның ҚК-де күшті жан толқу жағдайы, кенеттен заңға қарсы зорлық салдарынан пайда болады.

3) Қылмыстық жауапкершілік жасы;

Шет елдерде адам өлтіргені үшін қылмыстық жауаптылықтың әртүрлі жасы бекітіледі [40]:

- 7 жылдан бастап, егер тұлға өз әрекетінің қоғамдық қауіптілігін сезінсе (Үндістан, ОАР, Сингапур);

- 10 жастан бастап, егер адам өз әрекетінің қоғамдық қауіптілігін сезінсе (Австралия, Англия));

- 12 жастан бастап, егер тұлға өз әрекетінің қоғамдық қауіптілігін сезінсе (Нидерланды, Венгрия, Канада, Түркия);

- 13 жастан бастап (Өзбекстан);

- 14 жастан бастап-ең кең тараған (Вьетнам, Мальта, Эстония, РФ);

- 15 жастан бастап (Исландия, Чехия, Финляндия, Польша);

- 18 жастан бастап (Испания).

4) Адам өлтірудің жіктелуі;

Англосаксон құқығы елдерінде адам өлтіруді бөлу қабылданған:

- 1 дәрежелі адам өлтіру (ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіруге ұқсас),
- 2 дәрежелі (жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіру, оған артықшылық өлтіру мен 1 дәрежелі өлтіруге жатпайтын барлық нәрсе жатады),
- артықшылықты өлтіру.

Сонымен, Канаданың Қылмыстық кодексіне сәйкес 1 дәрежелі адам өлтіруге адам өлтіру кіреді:

- қасақана;
- жалдау бойынша немесе пайдакүнемдік ниетпен жасалған;
- өз қызметтік өкілеттігін орындаған полиция қызметкерін өлтіру;
- түрменің қызметкерін;
- ұшақты айдап әкетумен, ұрлаумен, зорлаумен, Террористік актімен ұштасқан.

Ең көп таралған ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіруге жатады:

- қызметтік іс-әрекетті немесе қоғамдық борышты атқаруына байланысты адамды өлтіру;
- дәрменсіз адамды немесе жүкті әйелді;
- ерекше қатыгездікпен;
- жалпы қауіпті тәсілмен жасалған, сондай-ақ бірнеше рет жасалған.

Әрекеттің жоғары қоғамдық қауіптілігіне байланысты жауапкершілікті арттыру үшін «қатаң тәсіл», «қатты әдіс» сияқты бағалау ұғымдары жиі пайдаланылады [41].

Қасақана адам өлтіруді неғұрлым ауырлататын мән-жайдағы адам өлтіру болып табылатын, жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіру және алдын-ала ойластырып, қасақана өлтіруге бөлу таратылған.. Шетелдік заңнамада бұл белгі жиі кездеседі, мысалы, Франция, Италия, Швейцария, Англия және т. б. заңнамаларында.

Әлемнің ТОП-10 қаласына қасақана адам өлтіру көрсеткіштері бойынша кіретін қалалар (100 мың тұрғынға шаққанда) [42]: Богота, Колумбия – 1,3 мың адам; Гватемала Сити, Гватемала – 1,250 мың адам; Каракас, Венесуэлада 2,5 мыңға жуық қылмыс жасалады; Кейптаун, ОАР – 2 мыңнан астам адам өлтіру; Сан-Паулу, Бразилия – 1,6 мың адам; Тегусигальпа, Гондурас – 1,8 мың адам.

Адам өлтіру 10-29 жас аралығындағы адамдардың өлімінің төртінші себебі болып табылады, және осы өлтірулердің 83% -ында ер адамдар құрбан болады.

2 ТАРАУ ӨМІРГЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҚҰРАМЫ

2.1 Адам өлтірудің қарапайым құрамы

Жалпы алғанда, әрбір қылмыс үш элементтен тұрады:

- біріншіден, әрекет немесе мінез-құлық («actus reus»);
- екіншіден, адамның әрекет ету кезіндегі психикалық жағдайы («mens rea»);
- үшіншіден, әрекет пен салдар арасындағы себептік байланыс (әдетте «тікелей себептік байланыс»).

Қылмыс жасау үшін физикалық әрекет (actus reus) және кінәлі (mens rea) бір уақытта болуы керек.

Физикалық элементтің болуын дәлелдеу іс-әрекетті, әрекетсіздікті немесе өмір сүру жағдайын анықтаудан гөрі көп нәрсені қажет етеді. Әрекеттері салдары, жағдайлар және себеп-салдарлық қатынастарды қарастыру керек. Әрекет қылмыстық айыптаудың нақты бөлімінде көрсетілген әрекет, әрекетсіздік немесе жағдайы болуы керек. Әрекет тұжырымдамасы үшін ол ерікті болуы керек. Заң ешкімді еріксіз әрекеті үшін қылмыстық жауапкершілікке тартпайды. Салдар белгілі бір әрекеттің нәтижесіне жатады. Адам өлтіру жағдайында оның салдары адамның өлімі болады. Actus reus-тегі жағдайлардың аспектісі іс-әрекеттің қылмыстық болуы керек тиісті жағдайларды білдіреді. Соңғы элемент себеп-салдар болып табылады, яғни айыпталушының әрекеті оның салдары (қылмыстық әрекет) болғанын дәлелдеуі керек. Егер бір адам екіншісін өлтірді деп айыпталса, онда бірінші адамның әрекеті екіншісінің өліміне себеп болғандығы дәлелденуі керек.

Адам өлтіру объектісі - адамның өмірі болып табылады.

Объективті жағы басқа адамның өліміне бағытталған белсенді әрекет жасау немесе әрекетсіздік пен сипатталады. Белсенді әрекет жасаған кезде кінәлі қандай да бір дене қозғалысын жасайды, мысалы, тапаншадан ату, бас аумағына балтамен соққы жасау, тамаққа уландырғыш заттар қосу т. б.

Әрекетсіздік жолымен кісі өлтіру, кінәлі адамның өмірін сақтап қалуы мүмкін әрекеттерді орындамағанда орын алады. Мысалы, міндеттемелерге байланысты кінәлі, белгілі бір уақыт ішінде дәрменсіз адамды тамақтандыруға немесе өмірлік маңызды дәріні егу тиіс, бірақ ол өз міндеттерін орындамайды, соның салдарынан жәбірленуші қайтыс болады.

Қылмыстың объективті жағының екінші міндетті белгісі болып, басқа адамның өлімі түріндегі зиян болып табылады. Үшінші белгі - адамның әрекеті мен басқа адамның өлімі арасындағы себептік байланыс.

Сәбидің ана ағзасынан ажырған сәтінен, өмірдің басталуы танылады. Өлімнің екі түрі бар: клиникалық және биологиялық. Клиникалық өлім кезінде жүрек тоқтайды. Жүрек тоқтағаннан кейін 5-7 минут ішінде, адамның миынада, өмірге қайтаруға мүмкіндік бермейтін қайтымсыз құбылыстар (ми

жасушаларының ыдырауы) орын алады. Мұндай өлім биологиялық деп аталады. Дәл осы биологиялық өлім, кінәліні, аяқталған қылмыс жасағаны үшін, қылмыстық жауапкершілікке тартуға мүмкіндік береді. Осылайша, клиникалық өлімнің болуы, кінәлі, басқа адамның өміріне оқталғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек.

Құрамның құрылымына сәйкес іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни оны қылмыстың аяқталған құрамы деп тану үшін басқа адамның қазаға ұшырау түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Субъективті жағы тікелей де, жанама да пиғылмен жасалуы мүмкін. Тікелей пиғылда кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкін екенін болжайды және іс-әрекет жасауды және зиянды зардаптардың туындауын қалайды. Жанама пиғылда кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкіндігін, қаламаса да, зиянды зардаптардың туындауына саналы түрде жол беретіндігін болжайды, не оларға немқұрайлы қарайды.

Қылмыстың субъектісі болып 14 жасқа толған ақыл - есі дұрыс жеке тұлға бола алады.

Ауырлық дәрежесі бойынша ҚР ҚК 99-бабының бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекет аса ауыр қылмыс болып табылады [43].

Адам өлтіру-адамға қарсы ең ауыр қылмыс. Адам өлтіру ұғымын анықтау үшін адам өлтірудің мәнін ашатын маңызды белгілерді анықтау қажет.

Адам өлтірудің алғашқы белгісі-өлімнің зорлық-зомбылық сипаты, бұл жәбірленушінің өлімі оған мәжбүрлеп әсер ету арқылы жасалады.

Өлтірудің екінші белгісі-заңсыздық. Ол адам өлтіру ҚР ҚК Ерекше бөлігінде көзделген іс-әрекет ретінде заң бойынша қудаланатынын білдіреді.

Дәл осы негізде адам өлтіруді заңды түрде айырудан шектеуге болады. Бұл ретте өмірден заңды түрде айыру деп қажетті қорғаныс жағдайында, сондай-ақ өлім үкімін орындау кезінде өлім келтіру жағдайларын түсіну керек.

Адам өлтірудің үшінші белгісі-адам өлтіру әрқашан Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде қарастырылған, басқа адамның өміріне қол сұғатын және оған өлім әкелетін кінәлі әрекет. Осы негізде адам өлтіру кездейсоқ өлімнен ерекшеленеді. Адам өлтіру әрқашан басқа адамның өмірін заңсыз айырумен көрінеді.

Сонымен, адам өлтірудің төртінші белгісі-басқа адамның өмірін айыру болып табылады.

Қылмыстың объективті жағы әрекет ету арқылы да, әрекетсіздік арқылы да сипатталады. Адамның өмірінен айыру физикалық (жарақаттау, тұншықтыру, уландыру және т.б.) және жәбірленушіге психикалық әсер ету (қорқыту, жалған ақпарат тарату және т. б.) түрінде көрінуі мүмкін. Әрекетсіздікпен адам өлтіру кінәлі адам жәбірленушіге қамқорлық жасауға міндетті болған жағдайларда және ол адам өлімінің алдын алуға бағытталған белгілі бір әрекеттерді жасауы керек және мүмкін болған жағдайларда ғана орын алуы мүмкін. Әрекетсіздік

арқылы адам өлтіру үшін жауапкершілік объективті және субъективті алғышарттар болған кезде ғана туындайды: адамға заңмен, кәсіппен, келісіммен Өмірді қорғау бойынша арнайы жүктелген міндеттер және адамның өлімнің алдын алуға нақты мүмкіндігі болған кезде ғана. Мысалы, анасы өлтіру мақсатында жаңа туған баласын тамақтандырмайды; науқастың өліміне жету үшін медицина қызметкері науқасқа көмек көрсетпейді.

Қылмыстық кодекстің 99-бабы материалдық болып табылады, сондықтан қылмыстың объективті жағының міндетті белгісі әлеуметтік қауіпті салдардың басталуы болып табылады. Қылмыстық нәтиже-бұл қылмыстық әрекеттен немесе әрекетсіздіктен қол сұғу объектісіне келтірілген зиян. Бұл жағдайда мұндай нәтиже жәбірленушінің өлімі болады.

Сонымен, адам өлтірудің объективті жағының тағы бір белгісі-кінәлінің әрекеті мен жәбірленушінің қайтыс болуы арасындағы себептік байланыс.

Қылмыстық нәтиже кездейсоқ емес, кінәлінің әрекетінің қажетті салдары болып табылады.

Адам өлтірудің субъективті жағы субъектінің оның іс-әрекетіне психикалық көзқарасымен және жәбірленушінің қайтыс болуымен сипатталады. ҚК-нің 99-бабында көзделген қылмыс құрамы тікелей немесе жанама ниет түрінде кінәнің қасақана түріне ғана жол береді. Адам өлтіру ниетімен адам басқа адамның өліміне әкелетін әрекетті жасайтынын түсінеді, ол бұл салдарды шынымен болжайды және оның басталуын қалайды - тікелей ниет, ал егер ол өлімнің басталуына саналы түрде жол берсе немесе осы салдардың басталуына немқұрайлы қараса — жанама ниет. Басқа адамға абайсызда өлім келтіру (ҚК 104-бабы) Адам өлтіру болып табылмайды.

Кінәлінің нақты себептері, мақсаттары мен эмоционалды жағдайы жауапкершілікті жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайлар ретінде ескеріледі немесе екеуі де танылмайды. Адам өлтіру субъектісі (ҚР ҚК 99-бабы) 14 жасқа толған, ақыл-есі дұрыс жеке тұлға болуы мүмкін. Өмірге қарсы қалған қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік он алты жастан басталады.

Қолданыстағы қылмыстық заңға сәйкес адам өлтіру құрамы әдетте үш түрге бөлінеді:

- негізгі құрам (қарапайым адам өлтіру) - ҚК 99 бабының 1б.;
- ауырлататын мән-жайлар кезіндегі адам өлтіру құрамы - ҚК 99-б. 2-б.;
- жеңілдететін мән - жайлар кезіндегі адам өлтіру құрамдары (адам өлтірудің артықшылықты түрлері) - ҚК 100-105-баптары.

ҚК - нің 99-бабының 1-бөлігінде көзделген қарапайым (адам өлтірудің негізгі құрамы) деп аталатын адам өлтіру жеңілдететін (ҚК-нің 100-103-баптары), сондай-ақ саралау белгілері (ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігі) болмаған кезде басқа адамға қасақана құқыққа қарсы өлім келтіруді құрайды. Сот тәжірибесі адам өлтірудің бұл түріне төбелес, жанжал, қызғаныш, дұшпандық қатынастар негізінде кек алу, сондай-ақ қылмыстық заңның басқа баптарында қамтылмаған адам өлтіру жағдайлары жатады. Адам өлтірудің 50% - дан астамы Қылмыстық кодекстің 99-бабының 1-бөлігі бойынша

анықталғандықтан, мұндай адам өлтірудің ең типтік түрлеріне толығырақ тоқталу керек.

Төбелес кезінде адам өлтіру (бұған жанжалда өлтіруді де жатқызуға болады), әдетте, құрбанға өлім әкелу үшін қасақана ниет жасалмайды. Бұл жағдайда мотив әртүрлі болуы мүмкін (қызғаныш, ашу-ыза және т.б.). Бірақ төбелесудегі әрбір адам өлтіру ҚК-нің 99-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыс құрамын құрмайды.

Төбелесте немесе жанжалда өлім келтіру абайсызда, қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде, сондай-ақ саралау жағдайларында, мысалы, ерекше қатыгездікпен жасалуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Ауырлататын мән-жәйі немесе жеңілдететін мән-жәйі белгілері жоқ адам өлтіруді қарапайым адам өлтіру деп атайды.

2.2 Ауырлататын мән-жәйдағы адам өлтіру құрамы

ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінде көзделген адам өлтіру неғұрлым қоғамға қауіпті қылмыстарға жатады және оларды жасағаны үшін неғұрлым қатаң жазалау шаралары көзделген. ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлігінде көрсетілген ауырлататын мән-жайлардың (саралау белгілері) ең болмағанда біреуі болған кезде жасалған адам өлтіру, ауырлататын мән-жәйдағы адам өлтіру деп аталады [44].

Адам өлтірудің жекелеген түрлерін ажырату үшін адам өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 1 Нормативтік қаулысының маңызы зор.

Екі немесе одан да көп адамды өлтіруді саралау үшін негіз (ҚК 99-б.2-б. «1» - т.) кінәлінің бір мезгілде бірнеше адамға өлім келтіруге ниеті болып табылады. Мұндай жағдайларда екі және одан да көп адамды өлтіру, әдетте, қысқа уақыт аралығында бір әрекетпен немесе бірнеше іс-әрекетпен жасалады және кінәлінің екі және одан да көп адамға өлім келтіруге деген ортақ ниетін куәландырады [45].

Кінәлі екі адамды өлтіруге бағытталған, бірақ оған байланысты емес мән-жайлар бойынша өзіне байланысты барлық әрекеттерді жасаған жағдайларда, жәбірленушілердің бірінің қайтыс болмаса, кінәлінің іс-әрекеттері аяқталған жай кісі өлтіру және оған оқталу ретінде сараланады.

Осы адамның қызметтік іс-әрекетін жүзеге асыруына не кәсіби немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты адамды немесе оның жақындарын өлтіруді саралаған кезде (ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің "2" - тармағы) жәбірленушінің қызметтік іс-әрекетін жүзеге асырумен не кәсіби немесе қоғамдық борышын орындаумен байланысты қандай заңды іс-әрекеттері кінәліні оны өлтіруге немесе оның жақындарын өлтіруге итермелегенін анықтау керек, өйткені мұндай біліктіліктің алғышарты - қылмыскердің осы жағдайларға байланысты дәл осы адамның өміріне қол сұғу

ниеті. Мысалы, браконьердің оны тұтқындаған адамды өлтіруі, айыпталушыны әшкерелейтін айғақтар бергені үшін айыпталушы куәгерді достарының өлтіруі.

Кінәлі адамға дәрменсіз күйде екені көрінеу белгілі адамды, сол сияқты адамды ұрлаумен не кепілге алумен ұштасқан; Көрінеу деген, кінәлі бастапқыда (алдын ала) жәбірленушінің дәрменсіздігі туралы білетінін білдіреді. Зардап шегушінің дене, психологиялық немесе өзге де патологияларға байланысты, өзін-өзі сақтау шараларын қолдану мүмкіндігінің болмауын, дәрменсіздік деп айтамыз.

Жәбірленушіні дәрменсіз жағдайға алып келу және оны өлтіру ниетін жүзеге асыруды жеңілдету мақсатында (ұйықтататын дәрі, алкогольдік ішімдік немесе есірткі беру, байлау, ұрып-соғу, есінен тануға әкеп соққан дене жарақатын келтіру) жасалған кінәлінің әрекеті осы қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағының бөлігі болып табылады. Мұндай жағдайларда жәбірленушіге қаза келтіру ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағы бойынша саралануы тиіс емес.

Адамды ұрлаумен ұштасқан адам өлтіруді саралаған кезде ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «3» - тармағы бойынша жауаптылық ұрланған адамды өлтірген кезде, сондай-ақ адамды ұрлауға байланысты басқа адамдарды өлтірген кезде туындайтынын ескеру керек. Адамды ұрлаумен немесе адамды кепілге алумен ұштасқан адам өлтіруді ҚК 99-бабы 2-бөлігінің «3» - тармағында және ҚР ҚК 125 немесе 234-баптарында көзделген қылмыстардың жиынтығы бойынша саралау керек, өйткені бұл қылмыстардың дербес құрамы бар.

Кінәліге жүктілік жағдайында екені белгілі болған әйелді өлтіруді саралаған кезде (Қылмыстық кодекстің 99-бабы 2-бөлігі «4» тармақ), кінәлі адам адам өлтіру кезінде жәбірленушінің жүктілігі туралы білетінін анықтау қажет.

Бұл ретте жүктілік мерзімі, жәбірленушінің емдеу мекемесінде есепте тұрған жүктілігіне байланысты жай-күйі, ұрықтың өміршеңдігі және т. б. адам өлтіруді саралау үшін маңызы жоқ. ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «5» - тармағы бойынша адам өлтіру саралануға жатады, оны жасаған кезде кінәлі адам адам өлтіру тәсілімен де, басқа да мән-жайлармен де байланысты ерекше қатыгездік көрсеткен. Өлім келтіру тәсіліне қатысты мән-жайларды бағалау кезінде кінәлінің ерекше қатыгездік кезінде жәбірленушіге ерекше дене немесе адамгершілік азабы мен қасіретін келтіретін іс-әрекеттер қасақана жасалатынын ескеру қажет. Ерекше қатыгездіктің белгісі, атап айтқанда, адам өлтіру алдында немесе оны жасау барысында жәбірленушіге азаптау немесе оны мазақ ету қолданылған жағдайларда немесе адам өлтіру кінәліге белгілі түрде жәбірленушіге ерекше азап келтірумен байланысты болған жағдайда (мысалы, жәбірленушінің өлім алдында ұрып-соғуы немесе көп мөлшерде жарақат алуы, оны ұзақ уақыт азаптау, ерекше ауыр улануды қолдану және т. б.) Жәбірленушіге жақын адамдардың алдында адам өлтіру кезінде ерекше қатыгездік көрсетілуі мүмкін.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «б» - тармағы бойынша адам өлтіруді көптеген адамдардың өміріне қауіпті жасалған тәсіл ретінде саралау үшін белгілі бір адамды (адамдарды) өлтіру ниетін жүзеге асыра отырып, кінәлі өзінің көптеген (кемінде екі) басқа адамдардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіретін тәсілді қолданатынын ұғынғанын анықтау қажет. Сонымен қатар, адам өлтірудің мұндай біліктілігі үшін адам өлтірудің таңдалған әдісі көптеген адамдардың өмірі үшін шынымен қауіпті екендігі жеткілікті, адам өлтіру кінәлінің ниетімен қамтылмаған және адам өлтіру кезінде осындай жолмен өлім немесе қауіп төнген адамдардың денсаулығына зиян келтірілгені және олардың саны маңызды емес.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша адамдар тобы, алдын ала сөз байласқан адамдар тобы немесе ұйымдасқан топқа қатысушылар жасаған адам өлтіру саралануға жатады.

Адам өлтіруді, егер ол алдын ала сөз байласпай әрекет еткен екі және одан да көп қылмыс орындаушылардың бірлескен әрекеттерімен жасалса, адамдар тобы жасаған деп тану керек.

Егер адамдар бірлесіп қылмыс жасау туралы алдын ала уағдаласса, содан кейін олардың әрқайсысы оны жүзеге асыруға қатысса, онда адам өлтіруді, олардың барлығы бірлесіп орындаушы болғанына немесе олардың қайсыбірінің қылмыс жасауға қатысу нысаны өзгеше болғанына (ұйымдастырушылар, айдап салушылар, көмектесушілер) қарамастан, алдын ала сөз байласып жасаған адамдар тобы деп таныған жөн.

Бір немесе бірнеше қылмыстар жасау үшін алдын-ала біріктірілген адамдардың тұрақты тобы жасаған адам өлтіру ұйымдасқан топ жасаған деп танылуы керек.

Өзіне немесе басқа адамдарға материалдық пайда (мүліктік құқықтар, тұрғын үй құқығы және т.б.) алу мақсатында не материалдық шығындардан (мүлікті, борышты қайтару, қызметтерді төлеу, алименттерді төлеу, материалдық міндеттемелер мен төлемдерді орындау және т. б.) арылу мақсатында жасалған адам өлтіру пайдакүнемдік ниетпен жасалған ретінде ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «3» тармағы бойынша саралануға жатады.

Сыйақы үшін адам өлтірген адамның іс-әрекетін ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «8» - тармағы бойынша, ал осы адам өлтіруді ұйымдастырған немесе Орындаушыны сыйақы үшін адам өлтіруге көндірген адамның іс-әрекетін ҚК-нің 28-бабы 3 немесе 4-бөліктері және ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша саралаған жөн.

Егер кінәлінің ниеті қарақшылық шабуыл жасауға немесе қорқытып алушылыққа бағытталса және жәбірленушіге күш қолдану кезінде осы қылмыстарды жасау процесінде кінәлі адам оны қасақана өлтірген болса, онда жасалған әрекетті ҚК 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы және ҚК 192-бабының немесе ҚК 194-бабының тиісті бөлігі бойынша қылмыстардың жиынтығы ретінде саралаған жөн.

Қарақшылықпен, қорқытып алумен ұштасқан жалдау бойынша адам өлтіруді саралаған кезде саралау белгісін қосымша жүктеу - пайдакүнемдік ниетпен адам өлтіруді жасау талап етілмейді.

Тұрақты қарулы топтың (банданың) ұйымдастырушыларының, басшыларының немесе қатысушыларының адам өлтіруі ҚК-нің 268-бабының тиісті бөлігі және ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша қылмыстардың жиынтығы бойынша саралануға жатады.

Көрсетілген қылмыстардан кейін жәбірленушіге қатысты жасалған қарақшылық шабуылды немесе бопсалауды жасыру мақсатында қасақана құқыққа қарсы өлім келтіру жасалған әрекеті үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңның нормасы бойынша және ҚК 99-бабының 2-бөлігінің «10» - тармағы бойынша саралануға жатады.

Бұзақылық ниетпен адам өлтіруді (ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «9» - тармағы), кінәлінің әрекеті қоғамдық тәртіпке ашық құрметсіздік болып табылатын және кінәлінің өзін басқаларға қарсы қою, өзінің артықшылық сезімін көрсету немесе оларға немқұрайлы қарау ниетімен шарттасқан кезде, қоғамды айқын құрметтемеу, мораль мен адамгершілік нормаларын өрескел бұзу негізінде жасалған адам өлтіру деп саралау керек. Көбінесе мұндай адам өлтіру ешқандай себепсіз немесе адам өлтіру үшін сылтау ретінде маңызды емес себепті қолдана отырып жасалады.

Жәбірленушіні өмірінен айыру арқылы жаңасын жасауды жеңілдетуге немесе бұрын адам өлтіру субъектісі немесе басқа адам жасаған қылмысты жасыруға ұмтылу себебі болған адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «10» - тармағы және кінәлі адам өз ниетін орындау үшін адам өлтіргенге дейін немесе одан кейін жасаған қылмысы үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңның нормасы бойынша саралаған жөн. Аталған адам өлтіру себебін анықтаған кезде жәбірленушінің өзіне қатысты немесе басқа адамдарға қатысты жасырын қылмыс жасалғаны немесе басқа қылмыс жасау көзделгені, бұл қылмыстың ауырлығы қандай санатқа жататыны, осы қылмыстарды жасау уақыты мен тәсілі, адам өлтіру субъектісінің өзі немесе басқа адамдар жасырын қылмыс жасады ма немесе адам өлтіргеннен кейін жаңа қылмыс жасауға ниет білдірді ме, жасалған жасырын қылмыс туралы тиісті органдарға хабарлама түсті ме, адам өлтіру нәтижесінде кінәлі өзінің мақсатына жеткені маңызды емес.

Зорлаумен, нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен ұштасқан адам өлтіру деп жәбірленушіні аталған қылмыстарды жасауға оқталу кезінде немесе оларды жасау процесінде қасақана өлім келтіруді түсіну керек.

Адам өлтіруді әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік не қанды кек уәжі бойынша саралаған кезде (ҚК 99-б.2-Б. «11» - т.) кінәлінің әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік уәжі бойынша немесе қанды кек алу негізінде әрекет еткенін растайтын дәлелдемелер белгіленуге тиіс.

Іс-әрекет кінәлінің ниеті жәбірленушіні өлтіруге бағытталған, ал оны жасаудың себебі өлтірілген адамның ағзаларын немесе тіндерін пайдалану

мақсаты болып табылатын жағдайларда ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «12» - тармағы бойынша саралануға жатады. Мұндай мақсат оларды медициналық және басқа мақсаттарда (мысалы, каннибализмде) пайдалану ниетін білдіреді. Бұл ретте адам өлтіруді осы саралау белгісі бойынша саралау үшін жасалған адам өлтіруден кейін іс жүзінде өлтірілген адамның ағзалары мен тіндерін пайдаланылғаны маңызды емес.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «13» - тармағында көзделген саралау белгісі (бірнеше рет жасалған адам өлтіру) кінәлі адам ҚК-нің 99-бабында көзделген екі немесе одан да көп іс-әрекет жасаған, олардың бірде-біреуі үшін сотталмаған не заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған жағдайларда тағылуға жатады.

Көрінеу кәмелетке толмаған адамды өлтіруді ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «14» тармағы бойынша саралау үшін кінәлі адам қылмыс жасалғанға дейін жәбірленушінің кәмелетке толмаған жасы туралы хабардар болғанын анықтау қажет.

Сонымен қатар, біз ҚК-нің 99 бабы 2 бөлігі 11 тармағын ерекше атып өткіміз келеді, яғни осы тармақта көрсетілгендей: «Әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділік немесе араздық не қанды кек уәжі бойынша» жасалған адам өлтірулер бірге көрсетілген. Алайда, біз осы атап айтылғандардың ішінде қанды кек бойынша адам өлтіруді ҚК-нің 99 бабы 2 бөлігінде өз алдына 16 тармаққа бөлектеп көрсетіп, енгізуді қажет деп санаймыз. Себебі, қанды кек алу уәжі бойынша кісі өлтіру деп саралау үшін «кінәлі қанды кек алу дәстүрін танитын халық тобына жатады ма, осы қылмыстық құқық бұзушылық жасағанға дейін адам өлтіру фактісі орын алды ма, кінәлі онымен туыстық қатынаста болды ма, оның туысының өмірін күштеп қиюды жәбірленушінің немесе оның туыстарының жасағаны қандай ақпарат көздерінен оған белгілі болды және басқа да мән-жайларды анықтау керек». Сонымен қатар, осындай қылмыстық құқық бұзушылық құрамын саралау барысында, тұлғаның іс-әрекетіне дұрыс баға беру үшін, оның іс-әрекеті нақты қанды кек уәжінің болғанын және басқада уәждердің бар жоқтығын анықтауға, толыққанды саралауға көмек болады.

Сондай-ақ, адам өміріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс, тиімді әрі адал саралау үшін, «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы №1 Нормативтік қаулысына келесі тұжырымдаманы ұсынамын: «Адам өлтіру уақытымен ағзаларды немесе тіндерді тікелей алу уақытының арақатынасына қарамастан, оны адам өлтірудің ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсатымен жасалған деп саралануға тиіс. Тірі донордан ағзаларды немесе тіндерді алу, содан кейін өлтіру және ағзаларды немесе тіндерді алу үшін алдымен өлтіру ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлігінің "12" - тармағында көзделген қылмыс құрамын тең шамада құрайды». Себебі, қандай жағдайда болмасын осындай қылмысқа барған тұлға адамның денесіндегі кез-келген мүшесінсіз

дұрыс, толыққанды өмір сүре алмайтынын және ондай ағзасын не тінін алып қойса өлімге алып соғатын анық біледі.

Келесі, жоғарыда көрсетілген тұжырымға қоса, қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс және тиімді саралау мақсатында, «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы №1 Нормативтік қаулысына: «Адам өлтірудің ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлігінің "12" - тармағы бойынша саралануы жәбірленушіден ағзаларын немесе тіндерін алу және пайдалану фактісімен емес, жәбірленушіден ағзаларды немесе тіндерді алып қоюына не ала алмауына байланысты емес, оны пайдалану мақсатын қоюмен айқындалады».

Ауырлататын мән-жәй жағдайларын осылайша бөлу, негізінен теориялық болып табылады. Көрсетілген белгілердің біреуінің болуы ҚК 99-бабының 2-бөлігі бойынша адам өлтіруді саралау үшін шарт болып табылады.

Егер адам өлтіру ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің екі немесе одан да көп тармақтарында көзделген ауырлататын мән-жайлар кезінде жасалса, әрбір тармақ бойынша жаза жеке тағайындалмаса да, жасалған әрекет барлық тармақтар бойынша саралануға тиіс.

Осылайша, ҚР ҚК 99-бабының 1 және 2-бөліктерінде көзделген қылмыстар аса ауыр қылмыстарға жатады.

Әрі қарай, адам өлтірудің ерекше түріне – сериялық өлтірулерге толығырақ тоқталайық.

Сериялық адам өлтіру-бұл адам өлтірушінің жеке көзқарастарымен және қылмыс жасаудың жедел әдістерімен байланысты нақты сипаттамалармен анықталған бірнеше адам өлтірудің ерекше түрі. Сериялық адам өлтіру іс жүзінде адам өлтіруге деген айқын және саналы ерік-жігерді көрсетеді, ал қылмыстар бір-бірін қайталанатын және әдетте тұрақты патологиялық циклде ұстайды. Адам өлтіру әдісі, сонымен қатар, адам өлтіруші жасаған қылмысқа қол қоятын, үнемі қатыгез, тұрақты түрдегі рәсімдерді қолданумен сипатталады (2).

Кейде құрбандар белгілі бір өмір салты немесе өлтіруші символдық байланыспен, көбінесе жыныстық матрицамен (мысалы, ұйымдасқан сериялық өлтіру) байланыстыратын қайталанатын физикалық және биологиялық сипаттамаларға сүйене отырып, сақтықпен және жоспарлаумен анықталады, ал басқа жағдайларда адам өлтіруге серпін бақыланбайтын болады, ал алынған таңдау шашыраңқы және кездейсоқ болады (мысалы, ұйымдастырылмаған сериялық өлтіру) (3). Көбінесе сериялық қылмыс жыныстық қылмыспен байланысты. Сонымен, егер бұл көп жағдайда дұрыс болса, онда эротикалық тартымдылық әрқашан өлтірушіні таңдауға негіз бола бермейді: бұл іс жүзінде ішкі қақтығыстардың нәтижесі, ол адам өлтірушінің өткен тәжірибесімен және бұрынғы өмірімен байланысты жеке, экологиялық және реляциялық факторларға әсер етеді, әдетте ренжіген, өзіне сенімсіздігі, нарциссистік және жеке басының бұзылуынан зардап шегеді.

Бұл жеке мағынада адам өлтірушіден басқа, кең мағынада сериялық өлтірушіні әскери өлтіруші, мафия бірлестіктеріне жататын қылмыскерлер немесе диверсиялық-террористік немесе тағы да диверсиялық топтардың ішінде адам өлтіретіндердің барлығы (сатанистер, бұзақылар және т. б.) деп санауға болатындығын айтпағанда, олардың қылмыстық қауымдастыққа жататындығын растау үшін ғана емес, сонымен бірге олардың командасының қорғауында болған олардың өлтірушілік сезімдерін қанағаттандыру үшін (4).

Сериялық өлтірушінің интрапсихикалық ерекшеліктерін жақсырақ және нақты анықтау үшін біз экономикалық немесе мафиялық мотивтерді немесе соғысты таба алатын беттік деңгейдің қосарлы деңгейіне жүгінетін боламыз, бірақ шын мәнінде, тереңірек деңгейде «өлтіруші оргазмы» әрқашан компенсаторлық параноидтық гипертрофияның көрінісі болып табылады, экстремалды артықшылықтың ерік-жігерін және эго компенсаторлық гипертрофиясын білдіру қажеттілігі үшін.

Палермо, Мастронарди (2005), Мастронарди, Де Лука (2015) және Мастронарди 2017 зерттеулерінің нәтижелеріне жүгінейік.

Сот-медициналық ұғымдарды білмейтін кәсіби емес адамдар бірден анықтайтын *par excellence* сериялық өлтіруі жыныстық себептермен жасалады. Бұл адам өлтіруші өзінің қылмысына жәбірленушінің стигмасымен қол қойған немесе әлі де өз әрекеттерінің іздерін қалдырған, садистік немесе некрофиялық (5) символизмге толы қылмыс. Бірақ сериялық адам өлтіруге дейін байқалатын қылмыстардың ауқымы өте кең және әртүрлі қылмыстық себептерге байланысты жіктелуі мүмкін. Бұл санатқа билікті бақылау үшін, эвтаназия үшін, экстремизм үшін - діни, саяси, экономикалық немесе жартылай соғыс үшін - эротомания немесе символдық кек алу үшін жасалған адам өлтіру жатады. Мұндай жағдайларда автор, тиісінше, ұлылықтың алдануымен (6), басқалардың ауырсынуын жеңілдетуге, өз идеяларын қорғауға, үнемі жыныстық қозудан және гипотетикалық тәжірибелі зұлымдықтан кек алуға деген ұмтылыспен негізделген.

Өлтірілген адам, әдетте, өлтірушіге белгілі адам болып табылады, мысалы, «жеке бас пайдасы үшін» жасалған сериялық өлтірулер сияқты, яғни басқалардың өлімінен экономикалық пайда алу үшін және «жанжал» - яғни зорлық-зомбылықпен. жәбірленушімен жағымсыз қатынастың құрамы. Аралас немесе иррационалды себептермен жасалған ситуациялық өлтірулерден айырмашылығы. Мұнда, шын мәнінде, қылмыс белгісіз себептермен қылмыс жасауға итермелейтін адамның психикалық немесе биполярлық ауруынан туындаған өлтірушінің дүрбелең жағдайынан туындайды.

Бұл гипотезада іс жүзінде құрбандар өлтірушіге белгісіз және кездейсоқ әр түрлі жыныстағы, этникалық, әлеуметтік мәртебесі немесе жасы бар адамдардан таңдалады.

Әдетте, қылмыстарды бір автор жасайды, ол қылмыс арқылы өзінің мазасыз өткені туралы қиялын басады. Бірақ жеке адам өлтірулермен қатар, қос немесе адамдар тобы жасаған адам өлтірулерді де кездестіруге болады.

Қос адам өлтіруші көп жағдайда екі түрлі жеке тұлғадан тұрады: біреуі физикалық қылмыс жасайтын доминант, ал екіншісі - қабылданбайтын, елемейтін және жауап бере алмайтын адам.

Екінші жағынан, өлтірушілер тобы саяси, нәсілдік немесе діни идеалдар үшін, яғни эзотерикалық немесе шайтандық мәдениеттер қабылдаған рәсімдерді орындау үшін өлтіретін бірнеше дерексіз адамдар арасындағы патологиялық серіктестіктен туындайды. Бұл секталардың жағдайы, кейде жаппай адам өлтіру мен әскерилендірілген негізде ұйымдастырылған және антагонистік этникалық топты жоюға немесе біртіндеп өз елінен және бүкіл әлемнен алып тастауға деген ауыр ниетпен туындаған нәсілшіл топтардың жанында сериялық қылмыстар жасайды Содан кейін оларға идеалды базасыз жұмыс істейтін, бірақ олардың абстрактілі қоғамдастыққа кіруін бір мақсатқа жеткізу мақсатымен аз ұйымдасқан топтар қосылады (типтік мысал - жастар бандасы).

Вертимология бойынша еркектерді, әйелдерді, балаларды, ерлі-зайыптыларды немесе көпшілікті өлтірудің айырмашылығы бар. Біріншісі өте сирек кездеседі, өйткені ер адам өзінің өлтірушісіне физикалық қарсылық көрсете алады. Соңғы уақытта гомофобиялық матрицаға негізделген қылмыстардың өсуі және олардың арасында гомосексуалдарды өлтіру байқалды. Шын мәнінде, оның шарттарын қабылдамайтын адам кейде өз әріптестерін әлемін тазарту ниетімен әрекет етеді. Әдетте бұл жыныстық маньяк қылмыстары немесе кейбір қабылданбаған жеке ерекшеліктерімен қиын қарым-қатынастармен байланысты, бұл жанама түрде өздерін көрсетуге мүмкіндік беретіндерді өлтіруге әкеледі.

Екінші жағынан, ең көп тарағандары-әйелдер мен балаларды сериялық өлтіру. Балаларды сериялық өлтіруші, педофил сияқты, азғырылған және оңай басқарылатын баланы бақылаудың шектеулі мүмкіндіктерін пайдаланады. Ол әдетте босанғаннан кейінгі психозбен ауыратындарды өлтіреді немесе егер ол жыныстық құқық бұзушы болса, оны теріс пайдалану және куәгердің құрбанын жою үшін өлтіреді. Бұл, әсіресе, өз отбасында қорланған, ұяттан, қорқыныш пен агрессордың физикалық жақындығынан қастандыққа барған адамдарға қарағанда, педофилге онша адал емес, интернетке азғырылған белгісіз балаларға қатысты. Сол сияқты, әйел өлтіруші өзінің құрбанының әлсіз физикалық төзімділігіне ие, әдетте өте жас қыздар, қарттар немесе жезөкшелер арасында тандалады. Бұл соңғылары адам өлтіруге өте бейім және психологиялық себептермен де, мүмкін болса да, сериялық өлтірушілердің сүйікті құрбандары болып табылады. Бір жағынан, әдетте жыныстық қатынасқа бейім емес және сау физикалық қарым-қатынасқа қабілетсіз адам өлтіруші жезөкшені өзін-өзі бағалауды қалпына келтіру құралы ретінде қолданады немесе оны күнәдан тазартуға тырысады. Екінші жағынан, ол өзінің өлтіру инстинкттерін оқшауланған жерлерде кедергісіз өлтіру және оңай қанағаттандырады. Жезөкшенің өлімі әдетте оның эксплуататорына кінә тағылады, өйткені оны тұрақты емес клиентпен байланыстыру қиын. Әдетте

адам өлтіруші, ер адам өзінің еркектілігін растау үшін өлтіреді, ана фигурасына атавистік қарама-қайшылықтарды емдейді - мысалы, ұқсас психосоматикалық белгілері бар әйелдерді өлтіру-немесе оның сериялық зорлауының куәгерлерінен құтылу.

Ерлі-зайыптыларды өлтіруші, әдетте, қарым-қатынасқа қабілетсіздігін жеке ортада жақын адамдарға бөледі (8). Сериалы жаппай өлтіруші өзінің күдіретті маниясын қанағаттандыру үшін өлтіреді. Ол сериялық емес жаппай өлтіруден ерекшеленеді, өйткені соңғысы, мүдделі адамдар жойылғаннан кейін, оның миссиясы орындалды деп санайды, сондықтан көп жағдайда ол полицияға тапсырылады немесе өмірімен есеп айырысады, сериялық өлтіруші қашып кетудің жолдары мен құралдарын егжей-тегжейлі жоспарлау арқылы адам өлтіруге тырысады.

Алайда, «аралас виктимологияның» өлтірулері бар, онда өлтіруші белгілі бір физикалық, биологиялық немесе жеке сипаттамалары бар адамдарды іздемейді, бірақ жай ғана өзінің адам өлтіру қажеттіліктерін үнемі қанағаттандырады. Нәтижесінде, кішігірім және терең мотивтерді нақтылау үшін В. Мастронардидің Армандо Курцио редакторының 2017 жылғы «110 сериялық адам өлтіру туралы деректерді зерттегеннен кейін, ФБР-дің әрекет туралы ғылым бөлімі 1990 жылы бес негізгі типті дамуына әкелгенін «Ағылшын тіліндегі қылмыс сөздігінен» оқуға болады. Бұл жіктеуде сериялық өлтірушілердің келесі түрлері ерекшеленеді: арманшыл, миссионерлік, гедонистік, қуатты, билікті жақсы көретін, сәнді.

Көрнекі типке әдетте галлюцинация деп аталатын бұйрықтардың әсерінен «дауыстардың» немесе «көріністердің» шақыруларына жауап ретінде жасалған өлтірулердің авторлары жатады; галлюцинациялық дауыс - бұл оларды қырғынға итермелейтін Құдайдың дауысы, ал көрнекі галлюцинациялар кейбіреулерге өздерін күшті заттар немесе жындар ретінде анықтайтын оғаш құбылыстармен қозғалатын сезімді тудырады. Бұл параноидтық шизофрения немесе параноидтық алдау сияқты шынайы психикалық бұзылулардың салдары екені анық.

Бірінші жағдайда, қылмыс әдетте оғаш және нашар ұйымдастырылған, ал екіншісінде ол жүйелі түрде жасалуы мүмкін.

Миссияға бағытталған сериялық өлтіруші, дәл сол атау көрсеткендей, оның миссиясы бар, ол әдетте әлемді қажетсіз деп санайтын адамдардан тазарту керек деп санайды (мысалы, жезөкшелер, қаңғыбас адамдар немесе есірткі сатушылар). Мұндай сериялық өлтіруші ешқашан психопат болып табылмайды, дегенмен кейде оның сенімділігі параноидтық дисперсиямен күшейтіледі және ол өз іс-әрекеттері үшін өкінбейді, өйткені ол өз жұмысының қоғам игілігі үшін пайдалы екендігіне сенімді.

Гедонистік өлтіруші - ләззат алу үшін адам өлтіру әрекетін жасаушы. Бұл әрекет оған ойыншының ставка жасап, нәтиже күткен кездегі оргазмалық сезіміне ұқсас рахат сезімін береді.

1. Билікті басқаруға бағытталған өлтірушінің түрі, аты айтып тұрғандай, өзінің сериялық өлтірулерінің басты мақсаты басқа адамды және оның тағдырын шешудің жоғарғы билігін толық бақылауды жүзеге асыру болып табылады.

2. Құмарлы тип - бұл терең бейсаналық немесе алдын-ала ойластырылған қақтығыстардың салдарынан либидозды – обсессивті - компульсивті күйреу және кейде салттық, басқа тіршілік иесінің өмірі арқылы осы қақтығыстардан туындаған қайғы - қасіретті уақытша жоюға тырысатын адам, күш сезімі ғана емес, сонымен бірге жыныстық қанағаттану. Психоаналитикалық түсіндіруде сериялық өлтірушінің күресі Es және Super-I арасында болады деп ойлауға болады немесе Уилсон (адамзаттың қылмыстық тарихы, Нью-Йорк Кэрролл және граф, 1984), бұл күрес өзін-өзі басқару қабілетінен шиеленісті басым етеді деп болжайды.

Рональд пен Стивен Холмс «сериялық өлтіру» кітабында (Sage Publications, 1998) ерлер мен әйелдер арасында әр түрлі тұжырымдалған келесі типологияны ұсынды:

Ер жынысты сериялық өлтірушілердің түрлері:

- Көрүші
- Миссионерлік
- Гедонист
- Либидо бұзылысымен
- Тәуекелді қабылдау
- Жайлылықты іздеу
- Қуатты басқаруға бағытталған

Әйел жынысты сериялық өлтірушілердің түрлері:

- Көрүші
- Жайлылыққа бағдарлану
- Гедонист
- Қуатты басқаруға бағытталған
- Оқушы

Бірақ сериялық өлтірушіні әрекет етуге итермелейтін жалпы мотивация бар ма? «Жеке айырмашылықтарға қарамастан, барлық сериялық өлтірушілердің басты қажеттілігі - жәбірленушілерге билік пен бақылауды жүзеге асыру арқылы олардың өміріндегі күш - қуат сезімін сезіну».

Тергеу профильдерін қарастырайық: қылмыстық профильдеуді қолдану.

Сериялық қылмыстың орны, сөзсіз, өлтірушінің санасының көрнекі айнасы. Ол үшін одан әрі адам өлтіру әрекеттерін болдырмауға және оны тез басып алуға тырысу үшін қылмыскердің жеке басын қайта құру қажет.

АҚШ-та психологиялық немесе қылмыстық профильдеуді қолдану кез-келген қылмысты тергеудің негізі болып табылады (9).

Профайлдердің міндеті - қылмыс орнында жиналған ақпаратқа және кез-келген басқа тиісті ақпаратқа негізделген белгісіз қылмыскердің психологиялық - психиатриялық сипаттамасын бақылау, автордың ықтимал түрімен фактіні

ынталандыру мен өндірудің жеке шарттарын тұжырымдау. Ол салыстырмалы бағалау әдістерін қолданады, егер әрекет ғылымдарының операторлары «белгісіз күдікті тергеушілерге өзі туралы бірдене үйрететін сынып» деген анықтаманы қолданса, әрбір қылмыс орны болады деп болжайды. Басқаша айтқанда, әрбір қылмыскер, ең алдымен сериялық өлтіруші, қылмыс жасау кезінде өзінің мінез-құлқына, әрекетіне бейімділігін көрсететінін ескере отырып, қылмыс орнын талдау нәтижесінде алынған нәтижелерді қылмыскерлердің анықталған түрлеріне қатысты жеке көзқарастармен салыстыру белгісіз автордың ықтимал жеке басын анықтауға мүмкіндік береді. Тарихи тұрғыдан физиогномия мен криминологиядан өз сипатын алатын фигура Қылмыстық антропологияның негізін қалаушы Ломброзо зерттеулерінің негізінде пайда болды және дамыды. Автор, шын мәнінде, әйгілі «қылмыскер – адам» еңбегінде қылмыс жасауға бейімділікті жеке тұлғаға сөзсіз әсер ететін қарабайыр аномалиялармен және биологиялық дегенерациямен байланыстырды және тұтқындардың әртүрлі түрлерін талдай отырып, қылмыскерлерді белгілі санаттарға жіктеді: туылған қылмыскер өте дамымаған, бірегей физикалық сипаттамаларға сүйене отырып оңай анықталған - ауру қылмыскер - айқын психикалық бұзылулардан зардап шегуші - және қылмысқа адал қылмыскер, өйткені ол белгілі бір әлеуметтік немесе экологиялық жағдайларға негізделген. Осы жолда неміс криминологы Кречмер адамның жеке басы, фенотип және қылмыс арасындағы байланысты зерттеп, төрт биотипті жіктеді: «лепсотомиялық немесе Астениялық» - ұрлық және алаяқтық сияқты мүлікке қарсы қылмыстармен байланысты ұзын, жіңішке; «пикниктік» - зорлық-зомбылыққа бейімділігі бар бойлы және толық адам; «атлеттік» - бұлшықет дамуы жақсы, ол зорлық-зомбылыққа да дайын; «диспластикалық» - дисморфиялық әртүрлілікпен зорлық-зомбылық қылмыстарымен немесе адамгершілікке қарсы қылмыстармен байланысты болуы мүмкін.

Профиль жасаушының фигурасын суреттеудегі одан әрі даму виктимологиядан да келді, жәбірленушінің денесіндегі қылмыстық мінез-құлықты зерттеуден жеке тұлғаның мотивтері мен нұсқаулықтарын алып тастауға мүмкіндік беретін еді опера Америкада 1972 жылы мінез-құлық ғылымдарының бөлімі пайда болды-ол жақында зорлық-зомбылықты талдау бағдарламасының Ұлттық орталығында (NCAVC) жұмыс істеді) - бірнеше жылдан кейін Джон Дуглас пен Роберт Ресслер ФБР (10) жүргізген зерттеулердің нәтижелері бар қылмыстарды жіктеуге арналған нұсқаулық шығарды.

Маңызды импульстар сонымен қатар криминолог Дэвид Кантердің тергеуінен басталды, ол ФБР жасаған профильдеу моделімен ішінара диссонанс кезінде, профиль жасаушының түсініктеріне назар аудара отырып, қылмыскердің түрін анықтаудың балама схемасын тұжырымдады: тұлғааралық үйлесімділік - құрбандарды таңдау канондарын баса көрсетеді; қылмыстың жасалу уақыты мен орнының маңыздылығы; қылмыстық мансап; автордың

сипаттамалары және, криминалистік хабардарлық - яғни қылмыстың нақты дәлелдерін жасырудың кез-келген мүмкіндігі.

Қазіргі уақытта американдық полиция мектептерінде психологиялық профильді өңдеу техникасы, әсіресе сериялық немесе жыныстық байланысты адам өлтіру жағдайында жоғары бағаланады.

Алайда, Италияда қылмыстық Профильді қолдану көбінесе сериялық өлтірулердің бір категориясымен шектеледі, ал профильдерді қолданатын жалғыз полиция - тергеушілердің, сот психологтарының және тергеу органдары мен сот органдарына көмек көрсететін сарапшылардың кәсібилігіне негізделген зорлық-зомбылықты талдау бөлімі (11).

Бұл бірнеше тараптардың статистикалық және интуитивті мәліметтер типтеріне негізделген анықталмаған тәртіпке құрмет көрсету туралы білдірген алаңдаушылығына және қылмыскердің қылмыстық профилін қадағалау үшін ең қолайлы маман табудағы әрдайым сенімді қиындықтарға байланысты: бір жағынан, қылмыс психологының түйсігі, егер ол жасалғанға ұқсас қылмыстарды тудыратын патологиялық дисфункцияларды жақсы түсінсе, екінші жағынан, ықтимал қылмыскерді анықтау кезінде статистикалық және эмпирикалық мәліметтерді қолданған жөн деп санауға болады (12).

Қалай болғанда да, сериялық өлтірушілердің нақты криминологиялық талдауына оралсақ, психологиялық профильді қайта құру кезінде қылмыс орнында қайталанатын барлық элементтерді, тұрақтылар мен айнымалыларды ескеру қажет.

Шын мәнінде, таңдалған жәбірленушінің түрі, дене жағдайы, адам өлтіру қаруы, адам өлтіру тәсілі, иесіздендіру, азаптау немесе ұрып - соғу белгілерінің болуы адам өлтірудің криминогенділігі және оның авторының жеке ерекшеліктері туралы көп нәрсе айтады. Мысалы, жәбірленушіні имобилизациялау, денені алып тастау және жасыру, оқиға орнын өзгерту және сәйкестендірудің ақылды әдістерін таңдау ұйымдасқан тұлғаға айналады, суық және жалпы алғанда әлеуметтік матаға жақсы біріктірілген. Керісінше, оқиға орнын тазартуға қызығушылықтың болмауы және кездейсоқ құрбандарды өлтіру бейтараптықты, алаңдаушылықты, төмен IQ мен эмоционалды тұрақсыздықты көрсетеді. Немесе садизмнің жоғары дәрежесінде алғашқы жақындауда созылмалы өлтірушілер күшті эмпирикалық багажы бар, ал аз бұзылған денелер әдетте «бастаушы» өлтірушімен байланысты.

Содан кейін қылмыс орнын талдау кез - келген басқа тиісті ақпаратты, оның ішінде, әрине, өлтірушінің қылмыстық мансабын және психикалық бұзылулардың кез - келген тарихын бағалаумен толықтырылуы керек. Әрқашан өлтіретін қиялдар мен қолданылатын символдардың маңыздылығын есте сақтаңыз.

Мысалы, жәбірленушінің таңғышы, сондай-ақ ықтимал сәйкестендіруді болдырмау үшін, қайтадан ерік-жігермен байланыстырып, оны иесіздендіріп, көзқарасын баяулатуы мүмкін. Сонымен, белгілердің немесе қайталанатын күйіктердің болуы өлтірушінің ластанған денеде қолтаңбасы болуы мүмкін.

Соңында, профильді өңдеу кезеңдеріне келетін болсақ, тергеудің тағы бірнеше сәтін таба аламыз. Алдымен тексерулер мен сот-медициналық, баллистикалық (мүмкін болса) және токсикологиялық сараптамалардың нәтижелерін каталогтаймыз, содан кейін алынған мәліметтерді қайта құруға және бағалауға көшеміз; және, ақырында, қылмыстық профиль жасалады, ол өлтірушіні ұстап алу кезінде модуляцияланады және түзетіледі, ұқсас типтегі және жыныстағы жағдайларға модель ретінде қолданылады.

Адам өлтірудің қарапайым және білікті түрлерімен қатар, жеңілдетілген жағдайларда адам өлтіру формулалары да бар - адам өлтірудің артықшылықты түрлері.

2.3 Жеңілдететін мән-жәйдағы адам өлтіру құрамы

Жеңілдетілген мән-жәйлардың түрлеріне мыналар жатады:

- жаңа туған баланы анасының өлтіруі (ҚК 100-б.);
- жан күйзелісі жағдайында жасалған адам өлтіру (ҚК 101-бабы);
- қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде жасалған адам өлтіру (ҚК 102-б.);
- қылмыс жасаған адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра орындау кезінде жасалған адам өлтіру (ҚК 103-б.);
- Абайсызда қазаға ұшырату (ҚК 104-б.);
- Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу (ҚК 105-б.).

Ауыр психикалық бұзылулар жағдайында жасалған адам өлтіру өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыс болып табылады және жеңілдететін мән-жәйдағы адам өлтіру тобына жатады, өйткені қылмыс жасалған жағдайларға байланысты заң шығарушы кінәлілерге артықшылық беріп, адам өлтірудің бұл түрі үшін қарапайым адам өлтірумен немесе ауырлататын адам өлтірумен салыстырғанда ең төменгі жазаны қарастырды. Адам өлтірудің бұл түрі әр түрлі жолмен реттеледі, кейбір заңнамалық актілер оны артықшылықты жағдайларда адам өлтіру қылмысы ретінде анықтап, оны әр түрлі атаулармен анықтады, ал басқа заңнамалық актілер оны нақты адам өлтіру ретінде қарастырмады, бірақ мұндай артықшылықты жағдайларда қылмыс жасалған кезде, заң бұл жағдайды жеңілдететін деп санауға мүмкіндік берді - үкімді саралау кезінде - кінәліге жеңілірек жаза тағайындау.

Жаңа туған баланы анасының өлтіруі (ҚК 100-б.)

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі болып жаңа туған нәрестенің өмірі болып табылады.

Қаралып отырған қылмыстың объективті жағы міндетті белгілер қатарына тек әрекет немесе әрекетсіздік, жаңа туған нәрестенің өлімі, себеп байланысы ғана емес, сонымен қатар қылмыс жасалған уақыты да жатады. Қылмыстық жауапкершілік туралы мәселе босанумен және одан кейінгі психиканы зақымдайтын жағдай немесе психикасын күйзелтетін ахуал кезеңмен тығыз байланысты. Бала тууға байланысты психикалық бұзылудың жай-күйі және

психиканы зақымдайтын жағдай болған кездегі босанудан кейінгі кезең (мысалы, әкенің баладан бас тартуы), заң шығарушы жеңілдететін мән-жайлар ретінде таниды.

Сәби туылғаннан кейін әйелдің психикасының бұзылуы, әдетте, оның жүйке жұмысының теріс процестерімен (депрессия, қорқыныш сезімі, желікпе көңіл-күйі және т.б.) сипатталады.

Жаңа туған баланы анасының өлтіруін заңсыз аборт жасаудан дұрыс ажырату қажет.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни қылмысты аяқталған құрам ретінде тану үшін жаңа туған нәрестенің өлімі түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Бұл қылмыстың субъективті жағы тікелей немесе жанама пиғыл түріндегі кінәмен сипатталады, яғни босанушы оның іс-әрекеті жаңа туған нәрестенің өліміне әкеп соқтыратынын ұғынады, соңғысының өлімін болжайды және болуын қалайды немесе саналы түрде жол береді.

Субъект арнайы - 16 жасқа толған, нәрестенің анасы. Бұл қылмыс психиканы күйзелтетін ахуал болған жағдайында немесе психикасының бұзылуы жағдайында жасалғанына қарамастан, кінәлінің есі дұрыс жағдайда болуы міндетті шарт болып табылады.

Ауырлық дәрежесі бойынша бұл қоғамдық қауіпті іс-әрекет ауырлығы орташа қылмыс болып табылады.

Аффект жағдайында жасалған адам өлтіру (ҚК 101-бабы)

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі басқа адамның өмірі болып табылады.

Объективті жақ кісі өлтіруге бағытталған іс-әрекетпен, оның зардабымен, олардың орасындағы себепті байланыспен сипатталады.

Жан күйзелісі жағдайында жасалған кісі өлтіру кезінде, кінәлінің ерекше эмоциялық жағдайы, кінәсін жеңілдететін мән-жай болып табылады - ол жәбірленушінің зорлық-зомбылығынан, қорлауынан немесе ауыр балағаттауынан не өзге де заңға қарсы немесе бейморальдық әрекеттерінен (әрекетсіздігінен), сол сияқты жәбірленушінің жүйелі түрдегі құқыққа қайшы немесе бейморальдық мінез-құлқына байланысты туындаған ұзаққа созылған психиканы күйзелтетін ахуалдан болған кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайы.

Қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайы – ол адамның өз іс-әрекетінің мәнін түсіну және оларды басқару қабілеті төмендеген жай-күйі.

Жан күйзелісі жағдайы кінәлінің жан күйзелісін тудырған себепке байланысты өзін өзі ұстау және әрекет ету қабілетіне билік ететін қысқа мерзімді, интенсивті көңіл күйді білдіреді.

Зорлық - зомбылық, тежелу жағдайындағы жәбірленушіге физикалық немесе (және) психикалық әсер ету деп түсінеміз.

Қорлау деп зұлымдық күлімсіреу, жеке адамды кемсіту танылады.

Ауыр балағаттау, жеке адамның ар-намысын, қадір-қасиетін және басқа да адами қасиеттерін ерекше кемсіту деп түсінеміз.

Өзге де заңға қарсы әрекеттер, кінәлінің ашу-ызасын тудыра отырып, әдеттегі тәртіп шеңберінен шығатын әрекеттерді жасау деп айтамыз.

Азаматтық бейморальдық іс-әрекеттер (әрекетсіздіктер), жәбірленушінің адамгершілікке жатпайтын әрекеттер жасауы деп түсінеміз.

Жәбірленушінің жүйелі түрдегі құқыққа қайшы немесе бейморальдық мінез-құлқына байланысты туындаған ұзаққа созылған психиканы күйзелтетін ахуал, кінәлінің жәбірленушінің тұрақты заңсыз, бейморальдық мінез-құлқына байланысты өткір эмоционалды күйде болуы деп түсініледі.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни қылмысты аяқталған құрам ретінде тану үшін басқа адамның өлімі түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Субъективті жақ тікелей де, жанама да пиғыл түрінде болуы мүмкін. Тікелей пиғылмен жасалған кезде, кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкін екенін болжап біледі және іс-әрекет жасауды да, зиянды зардаптардың туындауын да қалайды. Жанама пиғылда кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкіндігін болжайды, қаламайды, бірақ саналы түрде зиянды зардаптардың туындауына жол береді не оған немқұрайлы қарайды.

Субъектісі - 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға.

Қаралып отырған баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекет ауырлық дәрежесі бойынша ауырлықтағы орташа қылмыс болып табылады.

Осы баптың екінші бөлігінде жәбірленушінің зорлық-зомбылығынан, қорлауынан немесе ауыр балағаттауынан не өзге де заңға қарсы немесе бейморальдық әрекеттерінен (әрекетсіздігінен), сол сияқты жәбірленушінің жүйелі түрдегі құқыққа қайшы немесе бейморальдық мінез-құлқына байланысты туындаған ұзаққа созылған психиканы күйзелтетін ахуалдан болған кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайында жасалған, екі немесе одан да көп адамды өлтіргені үшін жауапкершілік көзделген.

Қаралып отырған баптың екінші бөлігінде көзделген іс-әрекет ауырлық дәрежесі бойынша ауырлығы орташа қылмыс болып табылады.

Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде жасалған адам өлтіру (102-бап).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі басқа адамның өмірі болып табылады.

Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде жасалған кісі өлтірудің объективті жағы қажетті қорғаныс шегінен анық шығатын іс-әрекеттер жасаумен, яғни құқыққа сай қорғаныс және шабуыл шарттарынан асып түсумен сипатталады. Сондай-ақ, басқа адамның қайтыс болуы түріндегі зиян зардаппен және әрекетпен зиян зардаптың арасындағы себептік байланыспен.

Қорғаныс және шабуыл жағдайлары заңды болған кезде ғана, әрекет қажетті қорғаныс болып танылады.

Қорғаныс шарттарына келесі жатады:

1. Іс-әрекеттер қорғанушының жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскесін және басқа да құқықтарын қорғауға бағытталуы тиіс. Қорғаныш дене қозғалыстары құқыққа қарсы шабуылға тойтарыс беру үшін ғана жасалуы тиіс.

2. Зиян тек қол сұғушыға келтірілуі тиіс.

3. Қажет шегінен аспау керек. Қорғау әрекеттері шабуылға тойтарыс беру үшін жеткілікті болуы тиіс.

Шабуыл шарттарына келесі жатады:

1. Жәбірленуші тарапынан қол сұғушылық қоғамға қауіпті болуы тиіс. Шабуылшының әрекеттері денсаулыққа, өмірге немесе заңмен қорғалатын өзге де мүдделерге зиян келтіру қаупін тудыруы тиіс.

2. Жәбірленуші тарапынан қол сұғушылық уақтылы болуы тиіс. Шабуыл басталып және аяқталмауы тиіс, яғни зиян келтіру қаупі сақталуы керек.

3. Жәбірленуші тарапынан қол сұғушылық шынайы болуы тиіс. Шабуыл нақты шын мәнінде болуы керек.

Жоғарыда келтірілген шарттардың ең болмағанда бірін бұза отырып жасалған адам өлтіру іс-әрекетті, қаралып отырған бап бойынша саралауға әкеп соғады.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни қылмысты аяқталған құрам деп тану үшін басқа адамның өлу түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Әрекеттің субъективті жағы тікелей немесе жанама пиғылмен сипатталады. Тікелей ниетте кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғынады, оның әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкін екенін болжайды және іс-әрекет жасауды да, зиянды зардаптардың туындауын да тілейді. Жанама пиғылда кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғынады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкіндігін болжайды, қаламайды, бірақ саналы түрде зиянды зардаптардың туындауына жол береді, не оған немқұрайлы қарайды.

Субъектісі - 16 жасқа толған есі дұрыс, жеке тұлға.

Ауырлық дәрежесі бойынша іс-әрекет онша ауыр емес қылмыс деп танылады.

Қылмыс жасаған адамды ұстап алу үшін қажетті шаралар шегінен шығу кезінде жасалған адам өлтіру (103-бап).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі басқа адамның өмірі болып табылады.

Қаралып отырған қылмыстың объективті жағы адамды ұстау үшін қажетті шаралар шеңберінен шығатын іс-әрекеттер жасаумен, ұсталған адамға өлім келтіру түріндегі зиян зардаппен және іс-әрекетпен зиян зардаптың арасындағы себептік байланыспен сипатталады.

Келесі жағдайларда зиян заңды болып танылады:

1. Ұсталған адам нақты қылмыс жасауы тиіс. ҚР ҚК-нің 10-бабының 2-бөлігіне сәйкес, қылмыстық заңнамада жаза қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамдық қауіпті іс-әрекет қылмыс деп танылады.

2. Ұстау, адамның қашып кету қауіпі төнген жағдайда жасалады. Яғни, адам қылмыстық қудалаудан қашады деп ойлауға жеткілікті негіз болған кезде.

3. Ұстау ұсталған адамды билік органдарына жеткізу мақсатында жасалады. Яғни, ұстау кезінде бір мақсат көзделеді - құқық бұзушыны сотқа тарту үшін тиісті органға жеткізу.

4. Ұстау әрекеттері адам жасаған қылмысқа сәйкес болуы керек. Ұстау шаралары және, тиісінше, ұсталған адамға келтірілген зиян, құқық бұзушының өзі келтірген мөлшерден аспауы керек.

Жоғарыда аталған шарттардың кем дегенде біреуін бұза отырып жасалған кісі өлтіру, аталған бап бойынша іс-әрекеттің саралануына әкеп соғады.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлері ғана емес, сонымен бірге басқа адамдар, соның ішінде жәбірленушілер, куәгерлер және куәлар қылмыс жасаған адамды ұстауға бағытталған іс-әрекеттерді жасауға құқылы. Сонымен бірге, ұстаушы адам іс-әрекеттерін нақты қылмыс жасаған адамға қатысты жасайтындығына сенімді болуы керек.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни қылмысты аяқталған құрам ретінде тану үшін басқа адамның өлімі түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Субъективті жақ тікелей де, жанама да пиғыл түрінде болуы мүмкін. Тікелей пиғылмен жасалған кезде, кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкін екенін болжап біледі және іс-әрекет жасауды да, зиянды зардаптардың туындауын да қалайды. Жанама пиғылда кінәлі адам жасалатын іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін ұғады, оның іс-әрекеті басқа адамның өліміне әкеп соғуы мүмкіндігін болжайды, қаламайды, бірақ саналы түрде зиянды зардаптардың туындауына жол береді не оған немқұрайлы қарайды.

Субъектісі - 16 жасқа толған есі дұрыс, жеке тұлға.

Ауырлығы жағынан бұл іс-әрекет орташа ауыр қылмыс деп танылады.

Абайсызда қазаға ұшырату (104-бап).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі басқа адамның өмірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабында көзделген кісі өлтірудің объективтік жағы қарастырылған бапта көзделген қылмыстың объективтік жағына толық сәйкес келеді.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалдық деп танылады, яғни қылмысты аяқталған құрам ретінде тану үшін басқа адамның өлімі түріндегі зардаптың болуы талап етіледі.

Субъективті жағы кінәнің абайсызда жасалған түрімен сипатталады. Яғни,

кінәлі өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) басқа адамға өлім келтіру мүмкіндігін алдын ала болжап біледі, бірақ бұған жеткілікті негіздерсіз жеңілтектікпен бұл зардаптарды болдырмауға болады деп есептейді - менмендікпен жасалуы. Кінәлі адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) басқа адамға өлім келтіру мүмкіндігін алдын ала болжап білмейді, дегенмен тиісті ұқыптылық пен сақтық танытқанда, осы зардаптарды алдын ала болжап білуге тиіс және біле алатын болғанда - немқұрайлылықпен жасауы.

Субъектісі - 16 жасқа толған есі дұрыс, жеке тұлға.

Егер абайсызда адам өлтіру тиісті бапта саралау белгісі ретінде көрсетілсе, онда іс-әрекет, осы саралау белгісін пайдалана отырып, жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауаптылықты көздейтін тиісті бап бойынша саралануы тиіс. Бұл ретте, ҚК-нің 104-бабы бойынша қосымша саралау талап етілмейді.

Ауырлық дәрежесі бойынша, қарастырылып отырған баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекет онша ауыр емес қылмыс болып табылады.

Осы баптың екінші бөлігі екі немесе одан да көп адамды абайсызда өлтіргені үшін жауапкершілікті көздейді.

Осы баптың екінші бөлігі екі немесе одан да көп адамды абайсызда қазаға ұшырату үшін жауапкершілікті қарастырады.

Ауырлық дәрежесі бойынша, қарастырылып отырған баптың екінші бөлігінде көзделген іс-әрекетте онша ауыр емес қылмыс болып табылады.

Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу (105-бап).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі басқа адамның өмірі болып табылады.

Адамды өзін-өзі өлтіруге немесе өзін-өзі өлтіруге баруға дейін жеткізудің объективті жағы адамның өзін-өзі өлтіруге дейін немесе өлтіруге баруға дейін жеткізу іс-әрекетпен (әрекетпен немесе әрекетсіздіктен) сипатталады. Бапта заң шығарушы екі тәуелсіз құрам береді: өзін-өзі өлтіру және өзін-өзі өлтіруге баруға дейін жеткізу.

Өзін-өзі өлтіру дегеніміз – адамның өзіне-өзі өлім келтіруі.

Өзін-өзі өлтіруге бару дегеніміз - өзіне өлім келтіруге бағытталған, бірақ соңына дейін жеткізілмеген іс-әрекеттерді атаймыз.

Міндетті белгісі болып, адамды өзін-өзі өлтіруге жеткізу тәсілі - жәбірленушіні қорқыту, оған қатыгездікпен қарау немесе оның адами қадір-қасиетін үнемі қорлау болады.

Қорқыту дегеніміз жәбірленушіні ауызша, жазбаша немесе өзге түрде қорқыту. Ауызша қорқыту жәбірленушіні сөзбен қорқыту арқылы жүзеге асырылады. Жазбаша қорқыту мәтінді қағазға немесе электронды тасымалдағыш жіберу арқылы жүзеге асырылады. Өзге түрде қорқыту қимыл, электрондық байланыс құралдары арқылы фильмдер, бейнелер және т.б. көрсету арқылы жасалуы мүмкін.

Қатыгездікпен қарау дегеніміз жәбірленушіге ерекше физикалық және психикалық азап шегу дегенді білдіреді.

Жәбірленушінің адамдық қадір-қасиетін үнемі қорлау деп, адами қасиеттерді төмендететін, осылайша жәбірленушінің азап шегуіне әкелетін іс-әрекеттердің жүйелі түрде жасалуын түсінеміз.

Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің объективті жағының келесі екі міндетті белгісі - адам өлімі түріндегі зардап және іс-әрекетпен оның зардабы арасындағы себеп байланысы.

Құрамның құрылымына сәйкес, іс-әрекет материалды-формалдық құрам ретінде танылады, яғни өзін-өзі өлтіруді аяқталған қылмыс ретінде тану үшін, адам өлімінің болуы талап етіледі, ал өзіне-өзі өлтіруге бару аяқталған қылмыс ретінде тану үшін оқталу фактісі жеткілікті және адам өлімі болуын қажет етпейді.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы «Адам өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Нормативтік қаулысының 29-тармағына сәйкес, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің субъективті жағы жоғарыда аталған әрекеттерді жасаған кездегі қасақаналықпен сипатталады және қылмыс нәтижесіне абайсыздық нысанын көрсетеді. Кінәлі жоғарыда аталған әрекеттерді жәбірленушіге өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу жолымен өлім келтіру ниетінде жасаса және ол осындай нәтиженің туындауын қаласа, әрекетті ҚК-нің 99-бабының тиісті бөліктері бойынша қасақана адам өлтіру ретінде саралау қажет.

Субъектісі - 16 жасқа толған есі дұрыс, жеке тұлға.

Ауырлық дәрежесі бойынша, қарастырылып отырған баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекет орташа ауыр қылмыс болып табылады.

Норманың екінші бөлігінде адамды өзін-өзі өлтіруге дейін немесе өзін-өзі өлтіруге баруға дейін жеткізу үшін жауапкершілік қарастырылған:

1) кінәлі адамға дәрменсіз күйде екені көрінеу белгілі не кінәлі адамға материалдық немесе өзгедей тәуелді адамға қатысты;

2) екі немесе одан көп адамға қатысты;

3) адамдар тобы алдын ала сөз байласу арқылы немесе қылмыстық топ жасаған;

4) телекоммуникация желілерін, оның ішінде Интернет желісін пайдалану арқылы жасалған дәл сол іс-әрекет

Дәрменсіз күй деп жәбірленушінің өзін-өзі сақтау шараларын қабылдауға мүмкіндігі жоқ жағдайы танылады.

Кінәлі адамға материалдық тәуелділік деп, ақшалай тәуелсіздіктің болмауы жағдайы және кінәліге қаржылық бағыныштылықты түсінеміз.

Кінәлі адамға өзгедей тәуелділік деп, оған ақпараттық, қызметтік немесе қандай да бір басқа бағыныштылық жағдайын айтамыз.

Ауырлық дәрежесі бойынша, қарастырылып отырған баптың екінші бөлігінде көзделген іс-әрекет орташа ауыр қылмыс болып табылады.

Үшінші бөлікте кәмелетке толмаған адамды өзін-өзі өлтіруге дейін немесе өзін-өзі өлтіруге баруға дейін жеткізу үшін жауапкершілік қарастырылған.

18 жасқа толмаған адам, кәмелетке толмаған болып танылады.

Ауырлық дәрежесі бойынша, баптың үшінші бөлігінде көзделген іс-әрекет, ауыр қылмыс болып табылады.

Осындай, жеңілдететін мән-жәйдағы адам өлтіру түріне, біз жанашырлықпен өлтіруді енгізуді ұсынамыз. Себебі, қазіргі кезде көптеген шетел заңдарында қылмыстыстық кодекстерін бұл норма қарастырылған және кеңінен жұмыс істейтін, қолданыстағы норма деп айтсақ болады. Біздің еліміздеде төзбейтін физикалық азаптаулар алып келетін ауру түрлері бар. Оның ішінде онкологиялық немесе туа біткен физиологиялық аурулар кездеседі. Яғни аталған эвтаназияға жүгінетіндерде бар деп қарастыруға болады. Осыған байланысты біздің қолданыстағы ҚК-де осындай жауапкершілікті қарастыратын арнайы баптың жоқ екеніне назар аударып, ұсыныс жасап отырмыз.

«Бап 100-1. Жанашырлықпен өлтіру

1. Эвтаназия, яғни науқастың қайтыс болуын кез-келген құралдармен немесе іс-әрекеттермен тездету туралы шұғыл өтінішін қанағаттандыру немесе төзбейтін физикалық азаптан босату үшін өмірді сақтау үшін жасанды шараларды тоқтату -

...

2. Осы баптың бірінші бөлігінде аталған мән-жайлар кезінде жасалған екі немесе одан да көп адамға қатысты іс-әрекет -

...».

Әсер ету жағдайында (аффект жағдайында) жасалған адам өлтіру адам өлтірудің артықшылықты немесе жеңіл түрі болып саналады. Әдебиеттегі адам өлтірудің бұл түрі арандатылған адам өлтіру деп те аталады; бұл басқа адамның өмірін оның кінәсіз шабуыл, зорлық-зомбылық немесе жәбірленушінің қатты қорлауы салдарынан қатты психикалық (психикалық) күйзеліске түскен адамнан айыру. Қылмыскердің психикалық күйзеліске ұшырауына, мысалы, жала жабу, дөрекі қорлау, бетіне түкіріп тастау, ұрып-соғу немесе тепкілеу және басқа да қатыгездік түрлері. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2013, p. 397).

Әсер ету (аффект жағдайында) немесе арандатылған адам өлтіру - егер шабуыл немесе қорлау орындаушыға қатты соққы берсе және егер орындаушы шабуыл жасамаса, тиісінше қорлау болса, жәбірленушінің ауыр шабуылынан немесе қорлауынан кейін өмірден айыру. Бұл адам өлтіру Адамның іс-әрекетінің ауырлығын түсіну қабілетіне әсер етуі мүмкін әсер ету (аффект жағдайында) жағдайында жасалады, патологиялық аффективті жағдайға қарамастан, бұл адамның жауапкершілігін жоққа шығармайды, (Kokolj, 1981, p. 9).

Джонатан Херрингтің айтуынша, егер ол «ауыр қудалау» нәтижесінде бақылауды жоғалтқанын және сотталушының жасы мен жынысы бойынша төзімділік пен өзін-өзі бақылаудың қалыпты деңгейіне ие адам дәл солай әрекет

ететіндігі анықталса, сотталушы байқаусызда адам өлтіргені үшін кінәлі деп танылады. (Ngjela, Reçi & Stavre, 2013, p. 246).

Күшті психикалық бұзылыс жағдайында жасалған адамды өлтіру элементтерін қарастырайық:

Әсер ету (аффект жағдайында) жағдайында адам өлтіру қылмыстық іс деп санау үшін кейбір шарттарды сақтау қажет. Мұндай адам өлтіру үшін келесі талаптар орындалуы керек: (Salihu, 1984, p. 21)

а) адам өлтіру күшті психикалық бұзылулар жағдайында жасалды;

б) кінәлінің оның кінәсіз жәбірленушіге шабуыл жасау немесе оны қорлау және оған қатыгездікпен қарау салдарынан осындай жағдайға түскені; және

в) адам өлтіру бірден кенеттен жасалды.

Күшті психикалық (психологиялық) бұзылыстың жағдайы физиологиялық акт деп аталады. Аффект - бұл өте күшті эмоционалды күйлер, олар сыртқы қысымшылықтан тез арада шығады және тез өтеді.

Бұл, мысалы, кезектен тыс ашулану мен тітіркенудің, қорқыныш пен үрейдің және т.б. әсерлер көбінесе кенеттен пайда болады және бірнеше минутқа созылады. Әсер ету жағдайында түсіну және ойлау қабілеті төмендейді, өйткені әсер санада басым болады. Сол сияқты, әрекетті бақылау қабілеті төмендейді. Физиологиялық әсер адам психикасына үлкен әсер етеді, саналы интеллектуалды белсенділікті тежейді, өзін-өзі бақылау қабілетін әлсіретеді, бірақ оны жоққа шығармайды. Осы себепті физиологиялық әсер ету жағдайында адам өлтірген адам өлтіру қылмысы үшін жауап береді және қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Алайда, патологиялық әсермен жағдай басқаша. Бұл жағдайда жалпы қылмыс жасаған адам, атап айтқанда адам өлтіру жауапсыз, өйткені ол өзінің не істеп жатқанын түсіну және оның әрекеттерін бақылау қабілетін мүлдем жоғалтты. (Elezi, 1995, p. 55).

Дистресс - бұл адамның ерекше аффективті күйі, оны мазасыздық, ашуланшақтық, жиіркенушілік және т.с.с. білдіре алады, бұл жағдайда түсіну және шешім қабылдау қабілеті аздап немесе едәуір әлсірейді, бұл адамның мінез-құлқына әсер етеді. Бұл жағдайдың себебі патологиялық сипатта болуы мүмкін-Рухани бұзылыстың кез-келген түрі, бірақ психикалық қалыпты адам күшті психикалық бұзылыстың күйіне дейін жеткізілуі мүмкін. (Лазаревич, 1981, 173 б.).

Шабуыл мен қорлау, олардың біреуі немесе екеуі де басқа адамнан емес, жәбірленушіден болуы керек. Шабуыл қалыпты жағдайда, істің барлық мән-жайларын ескере отырып, өлтірушінің қатты психикалық бұзылуына әкелетін кез-келген мінез-құлық деп саналуы керек. Шабуыл өлтірушінің денесіне бағытталуы керек, бірақ бұл байлыққа шабуыл жасалған жағдайда да орын алуы мүмкін екенін мойындау керек, өйткені мұндай шабуыл күшті психикалық бұзылуға әкелуі мүмкін. Шабуыл физикалық және психикалық әсердің әртүрлі формаларында, сондай-ақ психикалық зорлық-зомбылықта көрінуі мүмкін. Ауыр қорлау - өлтірушіге немесе оның жақын адамдарына,

әсіресе қандас туыстарына (ата-аналарына, балаларына, жұбайларына, ағайындарына және т.б.) ауыр қорлау немесе жала жабу. (Вукович, 1996, 53 б.)

Қылмыстық құқықтағы «қатыгездік» термині өте кең. Бұл айыптау мағынасында зорлық-зомбылық жарақат элементтері жоқ (соққы, шапалақтау, итеру, түкіру, демпинг және т.б.) денеге қарсы кез-келген әрекет ретінде түсінілуі керек, бірақ психикалық және физикалық ауырсынуды тудырады. (Черногорияның қылмыстық құқығы, 2004, 78-бет).

Шабуыл дегеніміз, ең алдымен адамның дене бітіміне қауіп төндіретін немесе зиян келтіретін әрекет деп түсініледі. Қылмыстық теорияда бұл қылмысқа қол сұғу, мысалы, байлыққа қол сұғу сияқты психикалық бұзылыстың жағдайын тудырса, кез-келген басқа игілікке бағытталуы мүмкін деп саналады. Ауыр қорлау Ар-намыс пен беделді бұзудың әртүрлі формаларын қамтиды. Ар-намыс пен бедел қылмыс объективті түрде қаралғанда, соншалықты күштілікке ие болған кезде, қылмыскерді ауыр психикалық ауытқу жағдайына душар еткен кезде, абырой мен бедел елеулі түрде бұзылады. Шабуыл мен ауыр қорлауды кейіннен өмірінен айрылған адам жасауы керек. Олар адам өлтірген адамға немесе оның жақын туыстарының біріне жіберілуі мүмкін. (Лазаревич, 1981, 173-бет).

Адам өлтіру дереу жасалуы керек. Адам өлтіру, егер ол шабуылдан кейін, тиісінше, қорлаудан кейін және әсердің (аффекттің) әсерінен болған болса, күшті психикалық бұзылыс жағдайында жасалған деп саналады. Алайда, бұл шабуылдан немесе қорлаудан кейін бірден жасалмайды. Белгілі бір қарқындылықтың аффективтік күйінің даму жолының үздіксіздігі болуы үшін күшті психикалық бұзылыс пен адам өлтіру арасында уақыттың үздіксіздігі болуы маңызды. (Salihu, 1984, p. 22).

Куши (1986) егер қылмыс ұзақ уақыт өткеннен кейін, ауыр шабуылдан немесе қорлаудан кейін жасалған болса, ауыр психикалық күйзеліс жағдайында жасалған адам өлтіру қылмысын қарастыруға болмайды деп санайды, өйткені Ар-ожданғағы эмоциялар кезеңі қысқа.

Жан күйзелісі жағдайында адам өлтіру қылмыстарының құрбандары.

Қылмыскер мен жәбірленуші арасындағы қатынастардың жиынтығында, қылмыстың осы түрінің этиологиялық аспектісінде, криминология соңғы уақытқа дейін адам өлтірушінің жеке басына ғана назар аударды, бұл тек қылмыскер адам өлтіруге жауапты деген болжамға негізделген. Алайда, өз жұмысының басында «жазалау философиясы» Тард қылмыстық заңның қателігін сынға алып, ниетке мұқият назар аударып, жәбірленуші мен қылмыскер арасында айтарлықтай қарым-қатынас тудырса да, мотивтерді толығымен артта қалдырды. Осыған байланысты Гарафело жәбірленуші қылмыскерді арандатуы мүмкін деп нақты мәлімдеді. Жаңа криминологиялық зерттеулер бұл гипотезаны одан әрі сенімді түрде растайды, көптеген жағдайларда, ал кейбір жағдайларда жәбірленушінің өзі адам өлтіру жасалған физикалық қылмыскерді қолданыстағы заңнамаға сәйкес қылмыстық құқық

бұзушылық болып саналатын заңсыз әрекеттерге итермелейді. (Salihu, 1984, p. 150).

Гаши (1996) қылмыс жасауға ықпал ететін факторлар тобының бірі жәбірленуші (жәбірленуші) тарапынан агрессивті арандату болып табылады деп мәлімдейді. Әлемдегі заманауи зерттеулер көрсеткендей, көптеген жағдайларда жәбірленуші адам өлтіру генезисіне өз үлесін қосты. Бұл сан тіпті осы мәселемен кәсіби түрде айналысатындарды таң қалдырады. Мысалы, Филадельфияда жасалған 588 адам өлтірудің 26 пайызы құрбан болғандардың өмірін қиюға ықпал етті. 1940 жылы Лувен орталық түрмесінде жүргізілген зерттеуге сәйкес, жағдайлардың 17 пайызында жәбірленуші шынымен адам өлтіруді қоздырды.

Ауыр психикалық бұзылулар жағдайында жасалған адам өлтіру туралы қылмыстық іс бойынша психиатриялық сараптама.

Қылмыстық істің тиісті фактілерін анықтау және куәландыру процесінде сот төрағалары көбінесе ғылыми немесе техникалық сипаттағы білімді талап етеді, оны сот төрағасы заңгер ретінде иеленбейді. Сондықтан сот төрағасына шешімі бойынша қылмыстық процесте оларды тексеру үшін өзінің кәсіби біліктілігі мен кәсіпте алған дағдыларына байланысты фактілерді, мән-жайларды немесе құбылыстарды зерттеп, өз пікірін білдіре алатын басқа адамдар тартылуы мүмкін. (Sahiti, 1986, p. 149). Әсер ету жағдайының барлық жағдайлары психиатр-психологтың сараптамасы арқылы анықталады. Сот сарапшысы өзінің тұжырымы мен мәлімдемесінде әсердің сана күйінде қалай әрекет ететінін, оның қаншалықты ұзаққа созылғанын немесе мүмкін сананың толық жоғалуына жеткенін, яғни ниет - ерік қаншалықты әлсірегенін, есте сақтау, бақылау, есте сақтау және т.б. қаншалықты әлсірегенін көрсетуі керек (Вукувич, 1996, 52-бет).

Бұл қылмыстық қылмыстың тақырыбы қарапайым адам өлтіру қылмысының тақырыбымен бірдей, яғни туғаннан өлімге дейінгі адам. Егер адам өлтіру өлім жазасын орындаудың заңда белгіленген тәртібінен тыс жасалған болса, медициналық ем алмаған адам, қайтыс болған адам және өлім жазасына кесілген адам әсер ету жағдайында жасалған адам өлтіру түріндегі қылмыстық қылмыстың субъектісі бола алады. Осыған сәйкес, әсер ету жағдайындағы адам өлтіру қылмысының тақырыбы құрсақтағы ұрық та, мәйіт те бола алмайды. (Šeragovič, 1979, p. 19).

Адам өлтіру қылмысының әрекеті осы қылмыстық қылмыстың заңды анықтамасына кірмейді. Бұл қылмыстың актісі адамның өліміне әкелетін кез-келген әрекеттен тұрады. (Radanivič & Djordjevič, 1975, p. 56).

Әсер ету (аффект жағдайындағы) жағдайындағы адам өлтіру қылмысының субъектісі тек басқа адам бола алады. (Тахович, 1955, 68 б.).

Басқа адам өлтіру сияқты, бұл адам өлтіру де әрекетпен немесе әрекетсіздікпен жасалуы мүмкін. Әсер ету (аффект жағдайындағы) жағдайындағы адам өлтіру әрекетке міндетті болған жағдайда ғана әрекетсіздіктен болуы мүмкін. Негізінде, әрекетсіздік бұл шабуыл емес, бірақ

егер қылмыскердің әрекет етуге заңды міндеттемесі болған болса, ал адам өлтіру үшін ол өзінің заңды міндеттемелерін орындамаса, әрекетсіздік шабуыл ретінде қарастырылуы мүмкін. (Асімовіс, 1962, р. 16)

Әсер етудегі (аффект жағдайындағы) қылмыстың салдары - өлім; қылмыскердің әрекеті нәтижесінде өлім болуы керек. Егер адам өлтіру іс-әрекеттен туындаса (көп жағдайда жасалғандай), онда әрекет пен өлім арасындағы себептілік принципіне сәйкес бағаланады. Өлімнің дереу сәтте болуы шарт емес. Бұрын өлім деп саналатын дене жарақатын емес, адам өлтіру үшін өлім қай уақытта болуы керек деген ережелер болған. (Тахович, 1955, 81-бет).

Ауыр психикалық бұзылулар жағдайында жасалған адам өлтіру қылмысының болуы үшін, шабуыл, ауыр қорлау немесе қатыгездік пен психикалық бұзылыстың себебі арасында себеп-салдарлық байланыс болуы керек. Шабуыл немесе ауыр қорлау ауыр психикалық бұзылыстың себебі болуы керек.

Күшті психикалық бұзылыс жағдайында жасалған адам өлтіру дене бітімін талдағанда, басқа да ерекшеліктерді есте ұстаған жөн, және бұл адам өлтірудің дайындық кезеңі жоқ. Бұл әрекетке байланысты тағы бір жағдай. Теориялық және іс жүзінде қастандықтың дайындық кезеңі болуы мүмкін, өйткені кінәлі адамды өлтіру үшін атып тастайды, бірақ оған тәуелсіз жағдайларға байланысты әрекет қастандық болып қала береді және мұндай жағдайлар іс жүзінде орын алады. (Elezi, 1989, р. 172) жәбірленуші тарап тарапынан жасалған шабуыл және Елеулі қорлау нәтижесінде кінәлі адам қатты психикалық бұзылу жағдайына дейін жеткізілсе және бұл жағдайда қасақана жәбірленушіні өмірінен айыруға тырысса, сот оны кінәлі деп таниды. (Ваіс, 1978, р. 307).

Қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам өлтіру адам өлтіру жағдайына жақын. Қажетті қорғаныстың басты айырмашылығы - тікелей шабуыл мен қорғаныстың болуы (өлтіру жағдайында өмірден айыру шабуылдан кейін де жүзеге асырылуы мүмкін), содан кейін, өлтіру жағдайында шабуылдың қарқындылығы мен қылмыскердің реакциясы арасындағы пропорционалдылық қажет емес. Әсер ету жағдайындағы адам өлтіру қылмысы мен қажетті қорғаныс шегінен асатын қылмыс арасындағы барлық субъективті және объективті элементтер бірдей. (Камбовский, 1982, 152 б.).

Сот тәжірибесінде көбінесе қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам өлтіру қылмысы мен адам өлтіру қылмысының арақатынасы туралы мәселе туындайды, өйткені адам өлтіру мүмкін, онда қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам өлтірудің болуы үшін барлық қажетті элементтер орындалады. Бұл туралы пікірлер екіге бөлінді. Бір пікірге сәйкес, қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам өлтіру, белгілі бір жағдайда, қастандықтың барлық элементтері бар екеніне қарамастан, әсер ету жағдайында адам өлтіру деп санауға болмайды. Мәселен, Сербияның Жоғарғы Соты, мысалы, АП қаулысында. № 3027/56 әсер ету жағдайында жасалған адам өлтіруді өлтірудің

ерекше түрі ретінде қажетті қорғаныс жағдайында, демек, қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде де жасауға болмайды деген пікір білдірді.

Хорватияның Жоғарғы Соты А. 326 / 68 шешімінде, егер заңды шарттар сақталса, әсер ету жағдайында адам өлтіру қажетті қорғаныс шегінен асып кетуі мүмкін деп санайды.

Босния мен Герцеговинаның Жоғарғы соты өзінің А. 47/70 шешімінде қажетті қорғаныс шегінен асып кету, тіпті адам өлтіру қылмысы болған кезде де мүмкін екенін айтады. (Сербияның Қылмыстық кодексіне түсініктеме, 1981, 131-бет).

Әсер ету жағдайындағы адам өлтіру мен қажетті қорғаныс шегінен асатын адам өлтіру қылмысы арасындағы қылмыс туралы әртүрлі және қарама-қайшы пікірлер бар, сәйкесінше, қажетті қорғаныс шегінен асатын құқықтық институтты әсер ету жағдайында жасалған адам өлтіру қылмысына қолдануға бола ма? Мұндай адам өлтірудің арасындағы саралау элементі ретінде жалпы жағдайды ескеріп, қылмыскерді қорғау туралы (объективті критерий) және қылмыскер шабуылдан аулақ болды ма, жоқ па, ол туралы ойламады ма (субъективті критерий) деген пікірлер бар, бірақ әсер ету жағдайында жасалған адам өлтіру қылмысында қажетті қорғаныс шегінен асып кетуді тікелей жоққа шығаратын құқықтық ереже жоқ. (Вукович, 1996, б.54).

Бұл бөлімнің назары әсер ету жағдайын (ауыр психикалық бұзылыс) анықтауға бағытталған, өйткені жақында бұл элемент зайырлы түрде орнатылды, ал психиатрия мен психология ғылымының дамуымен ауыр психикалық бұзылыстың жағдайы психиатриялық сараптамамен анықталады, ал қазір қазіргі жағдайда психиканың мұндай жағдайының көрінісі барған сайын айқын бола түсуде. - қылмыскердің әсерін психиатриялық сараптамасыз елестету мүмкін емес, әсер ету (аффект) - бұл күрделі құбылыс, сот төрағасының бұл элементті дәлелдеудің кәсіби дағдылары жоқ, сондықтан тиісті сарапшының пікірін сұрау қажет, және одан кез-келген ауытқу Соттың маңызды қателігі болып табылады, өйткені сот тиісті сарапшыны тыңдамай, куәлардың айғақтарына немесе басқа дәлелдерге сүйене отырып, қылмыс жасаған қылмыскердің әсер ету жағдайын анықтай алмайды. Бұл қылмыстық қылмыстың тақырыбы қарапайым адам өлтіру қылмысымен, яғни туғаннан өлімге дейінгі адаммен, сондай-ақ қылмыс жасау актісіне, қылмыс жасау құралдарына, салдарға, себептілікке, қастандыққа және т.б. қатысты, қарапайым адам өлтіруге байланысты қылмыстық қылмысқа да қатысты. Жалпы қылмыстық-құқықтық институттар бұл айыптауға да қатысты, бірақ оларды әдеттегі адам өлтіруге қолдануда айқын айырмашылықтар бар.

2.4 Өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау кезінде қылмыстық заңның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету

Өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралау және әділ жаза тағайындау кезінде қылмыстық заң нормаларының дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету үшін кінә нысанын, пиғыл түрін, себептері мен мақсатын, тәсілін, қылмыстық қылмыс (құқық бұзушылық) жасау жағдайы мен сатысын, салдарының ауырлығын белгілеу қажет. Қылмыстық сот ісін жүргізуді жүзеге асыратын органдар өз тұжырымдарын іс жүргізу құжаттарында (айыптау қорытындысында, үкімде) жол берілетін, тиісті және дұрыс дәлелдемелерді ұсына отырып негіздеуге тиіс.

Бірнеше адам қылмыстық қылмыс жасаған кезде олардың арасында қылмыстық қылмыс жасау үшін алдын-ала жасалған сөз байласудың бар-жоғын, олардың әрқайсысы қылмыстық қылмыс жасау кезінде қандай әрекеттер жасағанын, сондай-ақ адамдар тобы, алдын-ала сөз байласқан адамдар тобы немесе қылмыстық топ жасаған іс-әрекет туралы қорытынды жасауға болатын барлық басқа жағдайларды анықтау қажет, қудаланған адамдардың әрқайсысының қатысу нысанын анықтау, олардың әрекеттерін жеке саралау және әділ жаза тағайындау қажет.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі - ҚК) 28-бабының екінші абзацына сәйкес бірыңғай ниетпен әрекет еткен, қылмыстық қылмысты орындауға тікелей өздері қатысқан (қылмыстық қылмыстың объективті жағын орындаған) немесе жасына, жауаптылықты төмендетуге немесе қылмыстық кодексте көзделген өзге де мән-жайларға байланысты қылмыстық жауаптылыққа жатпайтын басқа адамдарды пайдалана отырып не тетіктердің немесе жануарлардың көмегімен қылмыстық қылмыс жасаған адамдар қылмыстық қылмыстың орындаушылары деп танылады. Олардың әрекеттері ҚК-нің 28-бабына сілтеме жасалмай, жасалған қылмыстық қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін баптың тиісті бөлігі (тармақтары) бойынша саралануға жатады.

Заңға сәйкес қылмыстық қылмысты ұйымдастырушылар, сыбайластар, айдап салушылар деп танылатын басқа да сыбайластардың әрекеттері, егер олар бір мезгілде сол бір қылмыстық қылмысқа сыбайлас қатысушылар болып табылмаса, ҚК-нің 28-бабына сілтеме жасала отырып, қылмыскер жасаған қылмыстық қылмыс үшін жауаптылық көзделетін бап бойынша саралануға тиіс.

Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы аяқталған қылмыс тікелей немесе жанама ниетпен жасалуы мүмкін, ал оларды субъективті жағынан жасауға әрекет тек тікелей ниетпен сипатталады. Сондықтан, қылмыстың сатысын анықтаумен қатар, кінәнің нысанын да қарастырып, қылмыскердің бағытталған ниетімен, қылмыстың қандай әсер еткенін және қылмыскердің дәл осындай нәтиженің басталуына субъективті қатынасын анықтап, анықтау керек. Егер

қылмыстық қылмыс ол аяқталғанға дейін үзілген болса, онда кінәлінің өз іс-әрекетін неге тоқтатқаны, бұл оның еркіне байланысты болғаны, оның қылмыстық әрекетті жалғастырудың нақты мүмкіндігі болды ма, қандай мән-жайлар қоғамға қауіпті салдардың туындауының алдын алғаны анықталуға тиіс.

Осыған байланысты ҚК-нің 99-бабында көзделген адам өлтіруге оқталу, кінәлі адам олардың қоғамға қауіпті сипатын ұғынған, жәбірленушіге заңсыз өлім келтіру мақсатында әрекет еткен, оның келуін алдын ала болжаған және оны қалаған, бірақ өзіне байланысты емес мән-жайлар бойынша өлім басталмаған қасақана әрекеттер деп танылуы тиіс.

Адам өлтіруді ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 1) тармағы бойынша саралау үшін кінәлінің бір мезгілде бірнеше адамға өлім келтіру ниеті негіз болып табылады. Мұндай жағдайларда екі немесе одан да көп адамды өлтіру, әдетте, қысқа уақыт ішінде бір немесе бірнеше әрекеттермен жасалады және кінәлінің екі немесе одан да көп адамға өлім туралы жалпы ниетін көрсетеді.

Егер қылмыскердің ниеті екі немесе одан да көп адамды өлтіруге бағытталса, қылмыстық ниеттің нәтижесі - бірнеше адамның өлімі қылмыс субъектісіне тәуелсіз мән-жайлар бойынша туындамаса, бір адамды өлтіру және басқа адамды өлтіруге оқталу аяқталған қылмыстық қылмыс - екі адамды өлтіру деп қаралмайды. Мұндай жағдайларда аяқталмаған адам өлтіруді жасаған адамның әрекеттері ҚК - нің 24-бабының үшінші бөлігі және ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 1) тармағы бойынша, ал жасалған адам өлтіру-саралау белгілерінің болуына немесе болмауына қарай ҚК-нің 99-бабының бірінші бөлігі немесе екінші бөлігі бойынша саралануға жатады. Сонымен қатар, бір адамды өлтіру және басқа адамды өлтіруге әрекет жасау кезінде кінәлінің әрекеттерінің реттілігі мұндай біліктілік үшін маңызды емес.

Егер бірнеше адамды өлтіру кезінде бірлесіп қылмыс жасаушылардың ниеті бірнеше адамды өмірден айыруға және олардың арасында бөлінген рөлдерді жүзеге асыруға бағытталған болса, бұл ретте әрбір қылмысқа қатысушы бір адамды ғана өмірден айыруға тікелей қатысқан болса, онда олардың әрқайсысының іс-әрекеттері де ҚК-нің 99-бабының 1) - тармағы бойынша саралануға жатады.

Егер екі адамның біреуі үшін жауаптылық ҚК - нің 99-бабының тиісті бөлігінде, ал екіншісі үшін жауаптылық ҚК-нің 100-бабында, ҚК-нің 101-бабында, ҚК-нің 102-бабында немесе ҚК-нің 103-бабында көзделсе, олар ҚК-нің 99-бабының 1) - тармағы бойынша саралана алмайды. Мұндай жағдайларда әрбір қылмыстық қылмыс қылмыстық заңның тиісті нормасына сәйкес дербес саралануға жатады.

Адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 2) тармағы бойынша саралаған кезде жәбірленушінің қызметтік іс-әрекетін жүзеге асыруына немесе кәсіби немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты оның қандай заңды іс-әрекеттері кінәліні оны өлтіруге немесе оның жақындарын өлтіруге итермелегенін анықтау қажет, өйткені мұндай саралаудың алғышарты кінәлінің

аталған мән-жайларға байланысты осы адамның өміріне қол сұғатыны жөніндегі ниеті болып табылады.

Бұл ретте қызметтік іс - әрекетті жүзеге асыру деп адамның қызметтік міндеттері шегіндегі (аясындағы) қызметін, ал қоғамдық азаматтық борышты орындау деп - кез келген азаматтың өзіне арнайы жүктелген мемлекеттік міндеттерді орындауын, сондай-ақ қоғамның немесе жекелеген адамдардың мүдделері үшін кез келген өзге де іс-әрекеттер (іс-қимылдар) жасауын (мысалы, құқық бұзушылықтардың жолын кесу алдын алу), дайындалып жатқан немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы хабарлау, айғақтар беру және т.б.) түсінген жөн. Кәсіби парызды орындау деп адамның белгілі бір кәсіпке байланысты әрекеттерді (мысалы, суретшінің эскиздер, портреттер немесе карикатуралар салу) орындауы деп түсіну керек. Жәбірленушіні өлтіру жәбірленушінің заңсыз қызметіне байланысты жасалған жағдайларда, әрекетті ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 2) тармағы бойынша саралау алып тасталады.

Жәбірленушінің өзінің қызметтік іс-әрекетін, кәсіби немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты жасалған адам өлтіруді саралау үшін адам өлтіру жәбірленушінің аталған іс-әрекеттерді жасау кезінде немесе басқа уақытта жасалған-жасалмағаны маңызды емес.

Қылмыстық кодекстің 99-бабы екінші бөлігінің 2) тармағында көрсетілген «жақын» термині ҚІЖК-нің 7-бабының 11) тармағында көрсетілген жақын туыстарын ғана емес, сондай-ақ қызметтік қызметін жүзеге асыратын немесе кәсіби немесе қоғамдық борышын орындайтын адам бағалайтын өзге де адамдарды да қамтиды. Сонымен бірге, әрбір нақты жағдайда қылмыскердің олардың жақын қарым-қатынасы туралы белгілі бір хабардарлығын анықтау қажет.

ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағына сәйкес өзінің психикалық немесе дене жағдайына байланысты қылмыскерге қарсылық көрсете алмаған және оған қатысты жасалған қылмыстық қол сұғушылықтан қорғай алмаған адамды өлтіруді саралау қажет. Мұндай адамдарға, атап айтқанда, кәмелетке толмағандар, қарттар мен ауыр науқастар, сондай-ақ не болып жатқанын дұрыс қабылдауға кедергі келтіретін психикалық ауытқулары бар адамдар кіруі мүмкін. Ұйықтап жатқан адамды, сондай-ақ ауыр дәрежедегі алкогольден немесе есірткіден мас болу салдарынан немесе өзге де себептермен дәрменсіз күйде жүрген адамды өлтіру де ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағы бойынша саралануға тиіс.

Жәбірленушінің қайтыс болған кезде оның дәрменсіз күйде болуын сот мұқият тексеріп, бағалауы керек. Жәбірленушінің жас немесе егде жасы, оның мас күйінде болуы барлық жағдайларда оның дәрменсіз күйін көрсетпейтінін есте ұстаған жөн, сондықтан бұл жағдайлар істің нақты жағдайларын ескере отырып бағалануға жатады (мысалы, жәбірленушінің шабуылдаушыға белсенді қарсылығы, оған жауап ретінде дене жарақатын салу және т.б.).

Адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағы бойынша саралау үшін қылмыскер оған өлім келтірумен байланысты әрекеттерді жасаған

кезде жәбірленушінің дәрменсіз күйде болуы қажет. Бұл ретте зардап шегушінің өзін дәрменсіз күйге келтіргені (көшеде құлаған кезде жарақат алғаны, алкогольдік ішімдіктерді немесе есірткіні тұтынғаны және т. б.) немесе мұндай жағдай басқа адамдардың іс-әрекеттерінің нәтижесінде туындағаны маңызды емес.

Кінәлінің жәбірленушіні дәрменсіз күйге келтіру және оны өлтіру ниетін жүзеге асыруға жәрдемдесу мақсатында жасалған әрекеттері (ұйықтайтын таблеткаларды, алкогольдік ішімдіктерді немесе есірткі заттарын беру, байлау, ұрып-соғу, есін жоғалтуға әкеп соғатын дене жарақаттарын келтіру) осы қылмыстық қылмыстың объективті жағының бір бөлігі болып табылады. Мұндай жағдайларда жәбірленушіге өлім келтіру ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағы бойынша сараланбайды.

Адамды ұрлауға байланысты адам өлтіруді саралаған кезде ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағында көзделген жауаптылық ұрланған адамды өлтірген кезде, сондай-ақ адамды ұрлауға байланысты басқа адамдарды өлтірген кезде (мысалы, адамды ұрлауға кедергі келтіретін адамға қасақана өлім келтіру) туындайтынын есте ұстаған жөн. Мұндай жағдайларда ұрлау мен адам өлтіру қылмыстық қылмыстардың жиынтығын құрайды және әрбір қылмыстық қылмыс ҚК-нің 125-бабының тиісті бөліктері және 99-бабы екінші бөлігінің 3) тармағы бойынша дербес саралануға жатады. Адамды кепілге алу процесінде немесе оны ұстап қалу кезінде жасалған қасақана адам өлтіру әрбір қылмыстық қылмыстың белгіленген саралау белгілеріне қарай ҚК-нің 99 және 261-баптарының тиісті бөліктері бойынша дербес саралануға тиіс.

Адам өлтіруді ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 4) тармағы бойынша саралаған кезде кінәлі адам адам өлтірген кезде жәбірленушінің жүктілігі туралы білгенін немесе білмегенін анықтау қажет. Сонымен қатар, жүктілік мерзімі, медициналық мекемеде тіркелген жүктілікке байланысты жәбірленушінің жағдайы, ұрықтың өміршеңдігі және т.б. өлтірудің біліктілігі үшін маңызды емес.

Кінәлі адам тек жүкті әйелді өлтірді деп болжаған, бірақ іс жүзінде жәбірленуші жүкті болмаған жағдайларда, кінәлінің әрекеттері басқа саралау белгілері болмаған кезде ҚК-нің 99-бабының бірінші бөлігі бойынша саралануға жатады.

Қылмыс жасаған кезде кінәлі адам өлтіру тәсілімен де, өзге де мән-жайлармен де байланысты ерекше қатыгездік көрсеткен жағдайда, ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 5) тармағына сәйкес адам өлтіру саралануға жатады,

Өлім келтіру тәсіліне қатысты мән-жайларды бағалау кезінде аса қатыгездік жағдайында кінәлі жәбірленушіге ерекше физикалық немесе моральдық азап пен зардап әкелетін әрекеттерді қасақана жасайтынын ескеру қажет. Ерекше қатыгездіктің белгісі, атап айтқанда, адам өлтіру немесе жәбірленуші оны азаптауға немесе қорлауға ұшыраған жағдайда немесе адам өлтіру кінәліге белгілі түрде жәбірленушіге ерекше азап пен қайғы-қасірет келтірумен байланысты болған жағдайда орын алады (мысалы, жәбірленушіге

өлім алдында оны ұзақ уақыт азаптаған ұрып-соғу немесе жарақат алу, ерекше ауыр улануды қолдану, тірідей жағу, суықта жылы киімсіз қалдыру, ұзақ уақыт бойы тамақтанудан, судан айыру және т.б.).

Адам өлтірудің объективті жағын орындау кезінде келтірілген дене жарақаттарының көп болуы, егер адам өлтіру жәбірленушіге ерекше азап пен зардап келтіру мақсатында жасалғаны анықталмаса, ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің 5) тармағында көзделген әрекеттерді саралау үшін негіз болып табылмайды. Егер адам өлтіру ерекше қатыгездікпен жасалса, келтірілген дене жарақаттарының сипаты мен ауырлығы маңызды емес.

ҚІЖК-нің 7-бабының 11) тармағында көрсетілген, жәбірленушіге қатысы бар адамдар ғана емес, сонымен бірге жәбірленушімен қарым-қатынасқа байланысты осындай болып табылатын өзге де адамдар (ерлі-зайыптылар, нақты ерлі-зайыптылық қатынастардағы адамдар, қалыңдық пен күйеу, қорғаншылар, қамқоршылар және олардың қамқорлығындағы адамдар және т.б.) құрбанға жақын адамдардың қатысуымен адам өлтіру кезінде ерекше қатыгездік танытуы мүмкін.

Мұндай жағдайларда адам өлтіруді жәбірленушіге жақын адамдардың қатысуымен ерекше қатыгездікпен жасау негізінде саралаған кезде, ол адам өлтіру кезінде осы адамдардың болу фактісін ғана емес, сонымен бірге кінәлінің олардың қатысуымен қылмыстық қылмыс жасайтынын мойындауы және оның ерекше моральдық азап пен зардап келтіру ниетін анықтауы қажет.

Егер қылмыскер олардың әрқайсысына өлім алдында ерекше моральдық азап пен қайғы-қасірет келтіргісі келсе, олардың қатысуымен туыстарын өлтірсе, бір-бірінің қатысуымен туыстарын немесе жақындарын кезекпен өлтіру ерекше қатыгездікпен жасалған деп жіктелуі мүмкін.

Жәбірленушінің туыстарының қатысуымен жасалған, бірақ олардың арасында қалыптасқан, қылмыскер хабардар болған қатынастарға байланысты оларға ерекше моральдық азап пен зардап келтірмеген адам өлтіру ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 5) тармағы бойынша сараланбайды.

Қылмыскердің іс жүзінде қайтыс болғаны туралы белгілі болған жағдайда (жасыру мақсатында бөлшектеу жағдайларын қоспағанда) мәйіттің түрін бүлдіру немесе оны адам өлтіргеннен кейін қорлау ҚК-нің 314-бабының тиісті бөлігі бойынша дербес, ал қылмыс тұтастай алғанда қылмыстық қылмыстар жиынтығы бойынша саралануға тиіс, бұл ретте осы әрекеттерді саралау және ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 5) тармағы бойынша талап етілмейді.

ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 6) тармағында көзделген адам өлтіруді басқа адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен жасалған деп саралау үшін белгілі бір адамды (адамдарды) өлтіру ниетін жүзеге асыру кезінде орындаушы адамдар көп жиналатын жерлерде жарылыс, өрт шығару, оқ ату және т. б. арқылы басқа адамдардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіретін тәсілді пайдаланатынын ұғынғанын анықтау қажет. Сонымен қатар, мұндай бомба үшін өлтірудің таңдалған әдісі басқа адамдардың өмірі үшін шынымен қауіпті болғаны жеткілікті, қылмыскердің ниеті жабылмаған және адам өлтіру

қылмысының жеке адамдарға және олардың санына қауіп төндіретін өлімге немесе зиян келтіруге себеп болғандығы маңызды емес.

Егер екі немесе одан да көп адам басқа адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен өлтірілсе, онда жауапкершілік ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 1) және 6) тармақтары бойынша сараланады. Бір адам қайтыс болған және басқа адамдарға дене жарақаттары келтірілген жағдайда, іс-әрекет ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 6) тармағында және денсаулыққа қасақана зиян келтіргені үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің тиісті баптарында көзделген қылмыстық қылмыстардың жиынтығы ретінде сараланады.

ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 7) тармағына сәйкес қылмыс жасаған екі немесе одан да көп адам жасаған, сондай-ақ қылмыс жасаған адам мен қылмыстық қылмысқа басқа да қатысушылар арасында алдын ала сөз байласу арқылы жасалған адам өлтіру саралануға жатады.

Адам өлтіру, егер ол екі немесе одан да көп адамның бірлескен әрекеттерімен жасалса, алдын ала сөз байласпай әрекет етсе, адамдар тобы жасаған деп танылады.

Егер адамдар қылмыстық қылмысты бірлесіп жасау туралы алдын ала уағдаласса, ал содан кейін олардың әрқайсысы оны жүзеге асыруға қатысса, онда адам өлтіруді олардың барлығы сыбайласқан ба немесе олардың кез келгенінің қылмыстық қылмыс жасауға қатысу нысаны өзгеше болғанына (ұйымдастырушылар, айдап салушылар, сыбайластар) қарамастан, адамдар тобы алдын ала сөз байласып жасаған деп тануға тиіс.

Бұрын бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасау үшін біріккен адамдардың тұрақты тобы жасаған адам өлтіру қылмыстық топ жасаған деп танылуы керек. Бұл жағдайда қылмыстық топтың ұйымдастырушысы мен басшысы қылмыстық топты құрғаны және оған басшылық еткені үшін, ал қатысушылар-қылмыстық топқа қатысқаны үшін баптардың тиісті бөліктеріне сәйкес жауапты болады, олар 257, 262, 263, 264, 265, 267, 268 ҚК қылмыстық топтың нысандарына байланысты және олардың әрқайсысы тікелей қатысқан ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 15) тармағында көзделген адам өлтіргені үшін жауап береді. Бұл жағдайда қылмыстық топтың ұйымдастырушысы мен басшысы қылмыстық заңның жоғарыда көрсетілген баптарының жиынтығы бойынша жауапты болады, сондай-ақ, егер қылмыстық топтың басқа қатысушыларының адам өлтіруі олардың ниетімен қарастырылса.

Өзіне немесе басқа адамдарға материалдық пайда алу мақсатында (мүліктік құқықтар, тұрғын үй құқықтары және т.б.) немесе материалдық шығындардан құтылу үшін (активтерді, борыштарды қайтару, алименттерді төлеу, материалдық міндеттемелер мен төлемдерді орындау және т. б.) жасалған адам өлтіру ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 8) тармағы бойынша пайдакүнемдік ниетпен жасалған деп саралануға жатады.

Сыйақы үшін адам өлтірген адамның іс - әрекетін, сондай-ақ ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 8) тармағы бойынша жалдау бойынша адам өлтіру деп, ал осы адам өлтіруді ұйымдастырған немесе орындаушыны сыйақы үшін адам

өлтіруге айдап салған адамның іс-әрекетін ҚК-нің 28-бабының үшінші немесе төртінші бөлігі және ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 8) тармағы бойынша саралаған жөн.

Егер қылмыскердің ниеті тонау немесе қорқытып алушылық жасауға бағытталса және осы қылмыстық қылмыстарды жасау барысында, жәбірленушіге қатысты күш қолдану кезінде қылмыскер оны қасақана өлтірсе, онда әрекет ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 8) тармағында және ҚК 192-бабының тиісті бөлігінде немесе ҚК 194-бабында көзделген қылмыстық қылмыстардың жиынтығы ретінде саралануы керек.

Адам өлтіруді тонау, бопсалаумен байланысты жалдау үшін квалификациялау кезінде квалификациялық белгіні қосымша айыптау - адам өлтіруді пайда табу үшін жасау талап етілмейді.

Егер мүлікті иелену ниеті өлім келтірілгеннен кейін туындаса және пайдакүнемдік мақсат адам өлтіруге себеп болып табылмаса, онда кінәлінің жәбірленушінің өмірі қайтыс болғаннан кейін оның мүлкін иемденуге байланысты іс - әрекеттері ҚК-нің бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық қылмыстар жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін баптары бойынша, ал адам өлтіру-саралау белгілерінің болуына қарай ҚК-нің 99-бабының тиісті бөлігі бойынша саралануы керек.

Жәбірленушіге қатысты көрсетілген қылмыстық қылмыстар жасалғаннан кейін жасалған қарақшылықты немесе қорқытып алушылықты жасыру мақсатында қасақана заңсыз өлім келтіру жасалған әрекеті үшін жауаптылық көзделетін қылмыстық-құқықтық норма бойынша және ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 10) тармағы бойынша саралануға жатады.

Адам өлтіруді бұзақылық ниетпен және жеке дұшпандық негізінде жасалған, жанжал немесе төбелес кезінде жасалған адам өлтіруді ажырату қажет. Бұл мәселені шешу кезінде кінәлі мен жәбірленуші арасындағы қарым-қатынасты, қақтығыстың себебі мен себебін, оның бастамашысы кім екенін, екеуінің де қызметі мен іс-әрекетінің сипатын, сондай-ақ басқа да жағдайларды анықтап, ескеру қажет.

ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 9) тармағына сәйкес адам өлтіру қоғамға айқын құрметтемеушілік, мораль мен имандылықты өрескел бұзу негізінде, кінәлінің әрекеті қоғамдық тәртіпке ашық сыни шақыру болып табылатын және кінәлінің өзін басқаларға қарсы қою, өзінің артықшылық немесе оларға құрметсіздік сезімін көрсету ниетінен туындаған кезде жасалады. Көбінесе мұндай адам өлтіру ешқандай себепсіз немесе адам өлтіру үшін жай ғана сылтау ретінде қолдануға болатын аз себептермен жасалады.

Егер бұзақылық ниетпен бір адамды өлтіру кінәлі адам басқа адамдардың денсаулығына қасақана ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтіретін болса, онда жасалған іс - әрекеттер ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің 9) тармағында және денсаулыққа зиян келтіргені үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің тиісті баптарында көзделген ауырлататын мән-жайларды-бұзақылық ниетпен көрсете отырып, қылмыстардың жиынтығы бойынша тұтастай саралануы керек.

Бұзақылық ниетпен жасалған адам өлтіруге дейін де, одан кейін де жасалған және оған бір ниетпен байланысты емес бұзақылық әрекеттер ҚК-нің 293-бабының тиісті бөлігі бойынша дербес саралануға тиіс.

Оны бұзақылық ниетпен жасалған, денсаулыққа ауыр немесе орташа зиян келтірген адам өлтіру ретінде қарастыруға болмайды, егер олардың жасалуының себебі, мысалы, қызғаныш, кек алу, дұшпандық қатынастар және жеке қатынастар негізінде пайда болған басқа да себептер болса, сондай-ақ жанжал немесе төбелес тудырған жәбірленушінің заңсыз әрекеті.

Адам өлтіру субъектісін немесе өзге де адамды жасыру мақсатында жәбірленушінің өмірінен айыру арқылы жаңа немесе бұрын жасалған қылмыстық қылмыстың жасалуын жеңілдетуге ниет білдірген адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 10) тармағы бойынша, ал қылмыстық қылмыс жасағаны үшін жауаптылық көздейтін қылмыстық заң адам өлтірілгенге дейін немесе одан кейін оның пиғылына сәйкес кінәлі деп саралаған жөн.

Адам өлтірудің көрсетілген себебін анықтау кезінде жәбірленушінің немесе өзге де адамдардың жасырын қылмыстық құқық бұзушылық жасағандығы немесе басқа қылмыстық құқық бұзушылық жасау көзделгені, осы қылмыстық қылмыс ауырлықтың қандай санатына жатады, осы қылмыстық құқық бұзушылықты жасау уақыты мен тәсілі, адам өлтіру субъектісі немесе басқа адамдар жасырын қылмыстық құқық бұзушылық жасады ма, немесе тиісті органдарға жасырын қылмыстық құқық бұзушылық туралы хабарлама түскен бе, өлтіру нәтижесінде қылмыскер өз мақсатына жетті ме, жоқ па, өлтіргеннен кейін жаңа қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ниеттілігі маңызды емес.

Адам өлтіруді басқа қылмыстық құқық бұзушылықты жасыру немесе оның жасалуын жеңілдету мақсатында жасалған квалификация 2), 8), 9), 11), 12) тармақтары бойынша бір мезгілде адам өлтіруді квалификациялау мүмкіндігін жоққа шығарады. Қылмыстық кодекстің 99-бабының басқа себептері мен ынталандыруларын қарастыратын екінші бөлігі.

Зорлаумен немесе сексуалдық жыныстық зорлық-зомбылықпен ұштасқан адам өлтіру деп жәбірленушіге (жәбірленушіге) көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға оқталу кезінде немесе оларды жасау процесінде қасақана өлім келтіруді түсіну керек.

Зорлау немесе күштеп жыныстық қол сұғу не аталған қылмыстық қылмыстарды жасауға оқталу процесінде, сондай-ақ қылмысты жасыру мақсатында күштеп жыныстық қатынастан, күштеп жыныстық актілерден кейін не оларға қарсылық көрсеткені үшін кек алу себептерінен жасалған жәбірленушіге (жәбірленушіге) заңсыз қасақана өлім келтіру ҚК 99-бабы екінші бөлігінің 10) тармағында және ҚК 120 немесе 121-бабының тиісті бөлігінде көзделген жиынтық бойынша саралануға тиіс. Бұл әрекеттерді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 10) тармағы бойынша кінәлілер саралаған кезде қылмыстық іс жүргізуді жүзеге асыратын орган ҚК-нің 99-бабының басқа

тармақтарында және ҚК-нің 120 немесе 121-баптарының тиісті бөлімдерінде көзделген істе белгіленген өзге де саралау белгілерінің барлығын енгізуге тиіс.

Зорлау немесе жыныстық зорлық-зомбылық жасау кезінде не аталған қылмыстық қылмыстарды жасауға оқталу кезінде жәбірленушілердің денсаулығына қасақана жеңіл немесе ауырлығы орташа зиян келтіру, сондай-ақ жәбірленушілердің денсаулығына абайсызда ауыр зиян келтіру немесе қайтыс болу тиісінше ҚК-нің 120-бабының немесе ҚК-нің 121-бабының диспозициясына жатады және қосымша саралауды талап етпейді.

Денсаулыққа келтірілген зиянның ауырлығы ҚР ӘМ 2017 жылғы 27 сәуірдегі № 484 бұйрығымен бекітілген Сот сараптамасы органдарында сот сараптамалары мен зерттеулерін ұйымдастыру және жүргізу қағидаларына (бұдан әрі - сот сараптамалары мен зерттеулерін ұйымдастыру және жүргізу қағидалары) сәйкес алынған сарапшының қорытындысы негізінде белгіленеді.

Адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 11) тармағы бойынша саралаған кезде қылмыскердің әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік немесе дұшпандық негізінде не қандас кек алу негізінде әрекет еткені туралы дәлелдемелер анықталуы тиіс. Атап айтқанда, қылмыскер қанды кек алу дәстүрін мойындайтын халық тобына жататындығын, осы қылмыс жасалғанға дейін адамды өлтіру орын алғанын, қылмыскер онымен туыстық қатынаста болғанын, оның туысының өмірін күштеп айыруды жәбірленуші немесе оның туыстары жасағанын қандай көздерден білгенін анықтау қажет. Осы квалификациялық негізде адам өлтіруді квалификациялау үшін негіз болатын адам өлтіруге түрткі болған қанды кінәні қылмыскердің туысының бұрын өлтірілуіне байланысты туындаған жеке қастық негізінде жасалған адам өлтіруден айыру керек.

Әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікке немесе араздыққа байланысты жасалған адам өлтіруді саралаған кезде жәбірленушінің халықтың белгілі бір бөлігіне, оның діни сеніміне жататындығы қылмыстық құқық бұзушылық жасаудың себебі болып табылатынын анықтаған жөн. Бұл жағдайда адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 11) тармағы бойынша саралау үшін қылмыстық қылмыстың құрбаны болған нақты адамға немесе жалпы жәбірленуші тиесілі қоғамда белгілі бір әлеуметтік жағдайға ие өзге де сенім, ұлт адамдарының белгісіз тобына дұшпандық немесе өшпенділік қатынасы білдірілетінін анықтау жеткілікті.

ҚК-нің 105-бабының диспозициясына сәйкес өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізгені үшін жауапкершіліктің міндетті шарты қатерлердің, адамның қадір-қасиетін жүйелі түрде қорлаудың, жәбірленушіні кінәлінің тарапынан оған қысым жасау немесе қорлау фактілерінің, кінәлінің осы әрекеттері мен жәбірленушінің өзін-өзі өлтіруі арасындағы себеп-салдарлық байланыстың болуы болып табылады. Егер жәбірленушінің кінәліге материалдық немесе өзге де тәуелділікте болғаны анықталса, онда іс-әрекет ҚК-нің 105-бабының екінші бөлігі бойынша саралануға тиіс. Егер көрсетілген іс-әрекеттер кәмелетке

толмағанға қатысты жасалғаны анықталса, онда іс-әрекет ҚК-нің 105-бабының үшінші бөлігі бойынша саралануға тиіс.

Адамның ағзалары мен тіндерін пайдалану мақсатында жасалған қасақана адам өлтіруді адам өз ағзалары мен тіндерін алып тастауға мәжбүр болғанда немесе өз ағзалары мен тіндерін күштеп алып тастау нәтижесінде абайсызда өлім келтіруден ажырату қажет, ол үшін жауапкершілік ҚК-нің 106-бабының үшінші бөлігінде және ҚК-нің 116-бабының үшінші бөлігінде тиісінше көзделген.

Кінәлінің іс-әрекет ниеті жәбірленушіні өлтіруге бағытталған, ал оны жасаудың себебі өлтірілген адамның ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсаты болып табылатын жағдайларда ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 12) тармағы бойынша саралануға жатады. Осы құқық бұзушылықтың нысанасы адамның кез келген ағзалары мен тіндері, оның ішінде транспланттау объектілері болып табылмайтындар да болуы мүмкін. Бұл мақсат оларды медициналық және басқа мақсаттарда (мысалы, каннибализмде) пайдалану ниетін білдіреді. Сонымен қатар, жәбірленушінің мүшелері мен тіндері іс жүзінде өлтірілгеннен кейін қолданылғаны, маңызды емес.

ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 13) тармағында көзделген саралау белгісі (қайталап жасалған адам өлтіру), кінәлі адам ҚК-нің 99-бабында көзделген екі немесе одан да көп әрекеттерді жасаған, олардың бірде-біреуі үшін ол сотталмаған немесе заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған жағдайларда тағылуға жатады.

Ұйымдастырушылар, айдап салушылар, адам өлтіруге қатысушылар ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 13) тармағы бойынша адам өлтіруді орындаушыда адам өлтіруді қайта жасауға байланысты мән-жайлар болғанын алдын-ала білген жағдайларда ғана жауапты болады.

Егер адам жалпы ниетпен біріктірілмеген бірнеше адам өлтірсе (ҚК-нің 100, 101, 102, 103-баптарында көзделген іс-әрекеттерді қоспағанда) және ешкім сотталмаса, сондай-ақ егер оның алдыңғы адам өлтіргені үшін қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімі өтпесе, онда барлық іс-әрекеттер ҚК-нің 12-бабы төртінші бөлігінің талаптарына сәйкес ҚК-нің 99-бабының 13) - тармағы (негіздер және өзге де тиісті тармақтар болған кезде) бойынша сараланады. Бұл ҚК-нің 99-бабының бірінші бөлігі немесе екінші бөлігі бойынша алғаш рет жасалған адам өлтіруді жеке саралауды талап етпейді.

Адам өлтіру және адам өлтіруге оқталу кезінде әрбір іс-әрекет қылмыстық құқық бұзушылық жиынтығы ретінде дербес саралануға жатады.

Қайта жасалған адам өлтіруді екі немесе одан да көп адамды өлтіруден ажырату қылмыстың субъективті жағында қажет: егер адам өлтірудің көптігін құрайтын әрбір адам дербес ниетпен қамтылса, онда іс-әрекет ҚК-нің 99-бабының 13) тармағы бойынша саралануға жатады; егер қылмыскердің ниеті жалғыз болса және ол әдейі, заңсыз екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соқтыруға бағытталған болса, онда бұл әрекет Қылмыстық кодекстің 99-бабының 1) тармағына сәйкес квалификациялануы керек.

Сот кінәлі адамның әрекетін ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 1) тармағынан 13) тармағына немесе керісінше қайта саралауға құқылы.

Адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 14) тармағы бойынша саралау үшін қылмыскердің жәбірленушінің кәмелетке толмаған жасы туралы қылмыстық қылмыс жасалғанға дейін білгенін анықтау қажет. Бұл ретте ҚК-нің 6-бабы үшінші бөлігінің талаптарына сәйкес аталған саралау белгісін осы белгіні белгілейтін заң күшіне енгенге дейін (2010 жылғы 8 желтоқсанға дейін) жасалған адам өлтіргені үшін айыпталған адамға тағуға болмайтынын есте ұстаған жөн.

Бір адам өлтіруді бірнеше біліктілік белгілері бойынша жіктеу кезінде бір уақытта квалификациялық белгілерді тағайындау баптың екінші бөлігінің 2), 8), 9), 10), 11), 12) тармақтарында қарастырылғанын ескеру қажет. Қылмыстық кодекстің 99 бабында жол берілмейді.

ҚК-нің 255-бабының төртінші бөлігінде көзделген іс-әрекеттер қылмыстық заңның осы ережесінің қолданылу аясына толық сәйкес келеді. Сонымен бірге, бұл әрекеттер жеке адамға қарсы қылмыстық қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін баптар бойынша қосымша саралауды қажет етпейді.

Сот төрелігін немесе іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның заңды қызметіне кедергі жасау немесе осындай қызметі үшін кек алу мақсатында оның өміріне қастандық жасау ҚК-нің 408-бабы бойынша саралануға тиіс. Егер аталған адамдардың өміріне қолсұғушылық өзге де себептер бойынша жасалса және олардың қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты болмаса, онда іс-әрекет саралау белгілерінің болуына қарай ҚК-нің 99-бабының тиісті бөлігі бойынша саралануға тиіс.

Сот төрелігін немесе істі тергеуді іс жүзінде жүзеге асырмаған, бірақ осындай адам болып көрінген және қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған әрекеттерді жасаған адамды өлтіру ҚК-нің 99-бабы екінші бөлігінің 2) тармағы бойынша саралануға тиіс.

Таңдалған бұлтартпау шарасына байланысты бас бостандығынан айыру немесе қамауда ұстау түріндегі жазасын өтеп жүрген адам, қоғамнан оқшаулауды қамтамасыз ететін қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің қалыпты қызметі бұзылған кезде не жаппай тәртіпсіздіктерге қатысушы жасаған адам өлтіру, сондай-ақ билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді теріс пайдаланған кезде ҚК-нің аталған қылмыстық қылмыстарды жасағаны үшін жауаптылық көздейтін баптарының қолданылуына жатпайды, сондықтан ол ҚК-нің 99-бабының тиісті бөлігі бойынша дербес саралануға, ал кінәлі адамның барлық іс-әрекеттері қылмыстық қылмыстардың жиынтығы бойынша саралануға жатады.

Адам өлтіруді ҚК-нің 100-бабы бойынша саралаған кезде, егер анасы жаңа туған баласын босану кезінде немесе босанғаннан кейін немесе одан кейінгі кезеңде өлтірсе, осы бап бойынша жауапкершілік туындайтынын есте ұстаған жөн.

Мұндай жағдайларда босанатын әйелдің психикалық жай-күйіне теріс әсер ететін маңызды мән-жайларды (мысалы, әкенің баладан бас тартуы, туыстардың некеден тыс бала тууын айыптауы, баланың әкесінің немесе әйелдің туыстарының ана мен баланың өмір сүруіне материалдық көмек көрсетуден бас тартуы және т.б.) психотравматикалық жағдай деп тану керек.

Бала туылғаннан кейінгі әйелдің психикасының бұзылуы, әдетте, оның психикалық іс-әрекетіндегі теріс процестермен сипатталады (депрессия, қорқыныш, маниакалды көңіл-күй және т.б.), бұл бұзылуларға байланысты әйелдің ақыл-есі немесе ақыл-есі кем екенін анықтау үшін сот-психологиялық-психиатриялық сараптама жүргізу қажет.

Әрекетті ҚК-нің 100-бабы бойынша саралау кезінде жаңа туған баланы ескеру керек, ол сот-медициналық сараптаманың педиатриялық өлшемдеріне сәйкес айқындалады. Баланы өлтіру оның жаңа туған мерзімі өткеннен кейін ҚК-нің 100-бабы бойынша сараланбайды, мұндай жағдайларда жауаптылық ҚК-нің 99-бабы бойынша туындайды.

Әрекетті ҚК-нің 101-бабы бойынша саралау үшін кінәліде физиологиялық әсердің болуы, оның кенет болуы және жәбірленушінің іс-әрекеттерімен байланысы қажетті шарт болып табылады.

ҚК-нің 101-бабы бойынша жауаптылық, егер әсер ету жәбірленушіні зорлық-зомбылықтан, қорлаудан немесе елеулі қорлаудан немесе жәбірленушінің өзге де заңсыз немесе азғындық әрекеттерінен (әрекетсіздігінен) (жақындарына өлім немесе жарақат келтіру, оларды зорлау, өзін-өзі өлтіру, өзін-өзі басқару, қызмет бабын теріс пайдалану және т.б.) туындаған жағдайда ғана туындайды.), сондай-ақ жәбірленушінің жүйелі заңсыз немесе азғын әрекеті нәтижесінде күшті эмоционалдық бұзылыс туындаған ұзаққа созылған психо-травматикалық жағдай, оның бірнеше рет заңсыз әрекеттерінен (жүйелі түрде ұрып-соғу, азаптау) соңғысы адам өлтіруге себеп болды.

Бұл ретте аталған құқыққа қарсы әрекеттердің кінәлінің өзіне қатысты немесе оған жақын адамдарға қатысты жасалғаны маңызды емес.

Аффективті жағдай - бұл өзін-өзі бақылау қабілетін және әсер етудің себебіне байланысты әрекет ету қабілетін сақтай отырып, қылмыскердің санасында үстем жағдайға ие қысқа мерзімді, қарқынды эмоция. Жәбірленушінің іс-әрекеттері мен орындаушының өзара іс-әрекеттері арасындағы ұзақ уақыт аралығы ҚК-нің 101 немесе ҚК-нің 111-баптарын қолдануды болдырмайды.

Қылмыскердің әсер ету жағдайында болғанын және қанша уақыт болғанын білу үшін сот-психологиялық-психиатриялық сараптама жүргізу қажет.

ҚК-нің 99-бабында және ҚК-нің 106-бабында санамаланған ауырлататын мән-жайлар болған кезде де әсер ету жағдайында жасалған адам өлтіруді немесе қасақана дене жарақатын ҚК-нің 101 немесе 111-баптары бойынша саралау керек.

Қылмыстық кодекстің 99-бабы бойынша квалификациялау мүмкін емес, бұл қылмыстық менмендік жағдайында жасалады (әрекетті жасаушы адам өлім ықтималдығын алдын-ала білген кезде) жәбірленуші, бірақ жеңіл-желпі түрде, оның алдын-алу туралы негізсіз санайды) немесе өрескел абайсыздық (егер орындаушы іс-әрекеттің мән-жайы алдын-ала білуі мүмкін және болжаған болса да, оның әрекеттерінен жәбірленушінің қайтыс болу мүмкіндігін алдын-ала ойламаған кезде).

Бұл ретте жанама қасақаналықпен жасалған басқа адамға қылмыстық қиянат пен заңсыз қасақана өлім жасау нәтижесінде өлімге әкеп соқтыру субъективтік жағынан бір-бірінен ерекшеленетінін ескеру қажет. Қылмыстық тәкаппарлықпен кінәлі тек өлім ықтималдығын болжайды және оның алдын алуға жеңіл-желпі сенеді, жанама ниетпен ол мүмкіндікті ғана емес, сонымен бірге өлімнің ықтималдығын да болжайды, ол қаламаса да, оның басталуына саналы түрде жол береді немесе жәбірленушінің өліміне жол бермеу үшін ешқандай шара қолданбай, өз әрекеттерінің мұндай салдарын немқұрайды қабылдайды.

Абайсызда өлім келтіру ҚК-нің 104-бабы бойынша саралануға жатады. Егер абайсызда өлім келтіру тиісті бапта қылмыстық қылмыстың саралау белгісі ретінде көрсетілсе, онда іс-әрекет осы саралау белгісін таға отырып, жасалған қылмыстық қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін тиісті бап бойынша саралануға жатады. Алайда ҚК-нің 104-бабы бойынша қосымша біліктілік талап етілмейді.

Абайсызда өлім келтіруді кінәсіз өлім келтіруден ажырату керек, ол үшін жауапкершілік ҚК-нің 23-бабына сәйкес алынып тасталады (мысалы, адам басқа адамның өлімін болжай алмаған және болжауға тиіс болмаған кезде немесе оның пікірінше, оның басталуын болдырмау үшін барлық қажетті шараларды алдын ала болжап, қабылдаған кезде, бірақ өлім оған байланысты емес себептер бойынша болған).

Абайсызда өлім келтіру, сондай-ақ азаптауды қолдану кезінде денсаулыққа ауыр, ауырлығы орташа немесе жеңіл зиян келтіру ҚК-нің 146-бабының тиісті бөліктерінің диспозициясына жатады және ҚК-нің 104, 106, 107-баптары бойынша қосымша саралау талап етілмейді.

Егер жәбірленуші азаптауды қолдану кезінде қасақана өлтірілсе, онда іс-әрекет әрбір қылмыстық қылмыстың саралау белгілерінің болуына қарай ҚК-нің 146 және ҚК-нің 99-баптарының тиісті бөліктерінде көзделген қылмыстық қылмыстардың жиынтығы бойынша саралануға жатады.

ҚК-нің 105-бабының диспозициясына сәйкес өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізгені үшін жауапкершіліктің міндетті шарты қатерлердің, адамның қадір-қасиетін жүйелі түрде қорлаудың, жәбірленушіні кінәлінің тарапынан оған қысым жасау немесе қорлау фактілерінің, кінәлінің осы әрекеттері мен жәбірленушінің өзін-өзі өлтіруі арасындағы себеп-салдарлық байланыстың болуы болып табылады. Егер жәбірленушінің кінәліге материалдық немесе өзге де тәуелділікте болғаны анықталса, онда іс-әрекет ҚК-нің 105-бабының екінші

бөлігі бойынша саралануға тиіс. Егер көрсетілген іс-әрекеттер кәмелетке толмағанға қатысты жасалғаны анықталса, онда іс-әрекет ҚК-нің 105-бабының үшінші бөлігі бойынша саралануға тиіс.

Өзін-өзі өлтірудің субъективті жағы осы әрекеттерді жасау кезінде ниетпен сипатталады және қылмыстық нәтижеге немқұрайлылық түрінде көрінеді. Егер көрсетілген әрекеттерді қылмыскер жәбірленушіге өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу арқылы өлім келтіру ниетімен жасаса және ол осындай нәтижеге қол жеткізгісі келсе, онда бұл әрекет ҚК-нің 99-бабының тиісті бөлігі бойынша қасақана адам өлтіру ретінде саралануға тиіс.

Адамға құқыққа қарсы қасақана өлім келтіруді абайсызда өлімге әкеп соққан ауыр дене жарақатын салумен байланысты басқа да қасақана қылмыстық қылмыстардан ажырату, кінәлінің ниетін, оның өз әрекеттерінің нәтижелеріне - жәбірленушінің өліміне субъективті көзқарасын айқындау қажет.

Қылмыстық қылмыстың субъективті жағын және кінә нысанын анықтай отырып, жасалған қылмыстық қылмыстың барлық мән-жайларының жиынтығынан бастау керек, атап айтқанда, кінәлінің жәбірленушімен қарым-қатынасының сипатын, қылмыстық қылмыстың әрекет ету әдісі мен құралын, жарақат алу және басқа да дене жарақаттарының санын, сипаты мен орнын, қылмыстық іс субъектісінің заңсыз әрекеттерін тоқтатудың себебін және т.б., сондай-ақ оның қылмыстық құқық бұзушылыққа дейінгі және одан кейінгі әрекетін ескеру қажет.

Егер кінәлі адамның тікелей немесе жанама ниетпен әрекет еткені, өз әрекеттерінің құқыққа қарсы екенін ұғынғаны, адам өлімі түріндегі қоғамға қауіпті салдардың туындауын алдын ала болжағаны және осыны (тікелей ниет) қалағаны немесе өз әрекеттерінің осындай нәтижесіне қасақана жол бергені және оған немқұрайлы қарайтыны (жанама ниет) анықталса, онда әрекет ҚК-нің 99-бабының тиісті бөлігі бойынша (ҚК-нің 100, 101, 102, 103-баптарында көзделген мән-жайларда өлім келтіру жағдайларын қоспағанда) саралануға жатады.

Егер қасақана қылмыс жасауға кінәлі адам өз әрекеттерінің заңсыздығын ұғынса да, жәбірленушінің қайтыс болу мүмкіндігін алдын ала білсе де, бірақ оның мұндай зардаптарға қатынасы немқұрайлылықпен сипатталса, онда кінәлінің әрекеттері абайсызда адам өліміне әкеп соққан, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіргені үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің 106-бабының үшінші бөлігі бойынша сараланады.

Адам денсаулығына келтірілген зиян деп адам ағзасы тіндерінің анатомиялық тұтастығын заңсыз бұзу немесе ағзалардың зақымдалуына немесе олардың қалыпты жұмыс істеуінің бұзылуына әкеп соққан өзге де әрекеттер деп түсіну керек.

Денсаулыққа келтірілген зиянның ауырлығы сот - медициналық сараптамалар мен зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізу қағидаларына сәйкес сот-медициналық сараптама жүргізу жолымен айқындалады. ҚІЖК-нің

271-бабына сәйкес мұндай сараптама жүргізу міндетті болып табылады, ал оның тұжырымдары басқа дәлелдемелермен бірге мұқият зерттелуге және бағалануға тиіс.

ҚК-нің 106-бабында көрсетілген саралау белгілері болған кезде келтірілген ауыр дене жарақаттарын анықтау кезінде олардың ҚК-нің 99-бабында көрсетілген негіздерге сәйкес келетінін ескеру қажет.

Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстық қылмыстар үшін жаза тағайындау кезінде соттар олар жасалған барлық мән-жайлардың жиынтығын: пиғыл түрін, себептері мен мақсатын, тәсілін, қылмыстық қылмыстың жасалу жағдайы мен сатысын, зардаптардың ауырлығын, кінәлінің жеке басын, жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар мен жазаның болуын ескеруге тиіс.

Бұл ретте, әрекетті ҚР ҚК тиісті баптарының диспозицияларында көрсетілген бірнеше саралау белгілері бойынша саралаған кезде жаза әрбір тармақ бойынша жеке емес, ҚР ҚК бабының тиісті бөлігі бойынша бір рет тағайындалатынын есте ұстаған жөн.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, адам өлтіру басқа адамға қасақана өлім келтіру болып саналады.

Адам өлтіруді дұрыс саралау және әрекетті жеңілдететін мән-жайдағы адам өлтіруге жатқызу үшін қылмыстың құрамын анықтау қажет.

Адам өмірі адам өлтіру қылмысының объектісі болып табылады. Адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін өмірдің басталу және аяқталу сәтін анықтау қажет. Өмірдің басталуы физиологиялық туумен, атап айтқанда ұрықтың аналық уытынан шығу процесінің басталуымен байланысты. Өмір соңы адамның биологиялық өлімінің басталуына байланысты: тыныс алудың тоқтауы, жүректің тоқтауы және бас миы мен орталық жүйке жүйесінің ыдырау процесінің басталуы.

Адам өлтірудің объективті жағы - бұл қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қол сұғатын қоғамдық қауіпті әрекеттің сыртқы жағын және оның салдарын сипаттайтын объективті белгілер жиынтығы. Адам өлтірудің объективті жағы әрекет немесе әрекетсіздік түріндегі әрекетпен, салдары - өлім және олардың арасындағы себеп – салдарлық байланыс түрінде көрінеді.

Адам өлтіру ұғымы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабының 1-бөлімінде берілген, осыған сәйкес адам өлтіру басқа адамға қасақана адам өлтіру болып табылады.

Өлтірудің мақсаты-адамның өмірі. Биологиялық өлімге қарағанда, «клиникалық өлім» ұғымы бар, яғни жүрек тоқтауы.

Өлім адам ағзасына немесе ішкі мүшелерге механикалық, физикалық, химиялық немесе биологиялық әсерден туындауы мүмкін.

Адам өлтіру, сондай-ақ, егер кінәлі оған қамқорлық жасау міндеті болса, жете тексеру бойынша, яғни жәбірленушінің өміріне төнген қауіп-қатерді болдырмау жөнінде шаралар қолданбау жолымен жасалуы мүмкін.

Өмір сүру құқығы әр адамның ажырамас құқығы болып табылады. Ешкімнің де өмірі еріксіз қиылуға тиіс емес. Бұл құқық заңмен қорғалған. (Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт.

Өмірге қарсы қылмыс-адам өмірін қию. Адамның басты игілігі болып табылатын - өмір. Егер мұндай қылмыс жасалса, нәтижесінде адам қайтыс болады.

Мемлекет құқықтық нормалар жиынтығы арқылы өмір сүру құқығына кепілдік береді:

- адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін конституциялық кепілдіктер.

- бұл өмір мен денсаулыққа қауіпті есірткі құралдарын, механизмдер мен дене күшін қолдану шекарасын анықтайтын құқықтық нормалар.

- адамның өмірі мен денсаулығына зиян келтіретін немесе осындай зиян келтіру қаупін туғызатын әрекеттер үшін белгіленген жауапкершілік шаралары.

Адам өміріне қарсы қылмыстар ҚК реттеледі. Бұл қоғамға қауіпті әрекеттер (әрекет немесе әрекетсіздік түрінде), қасақана немесе абайсызда жасалған әрекеттер. Олардың нәтижесі басқа адамның өмірінен айыру болып табылады.

Өмірге қарсы қылмыстардың түрлері өзіне кіретін жүйе ретінде қарастырылады:

- қарапайым адам өлтіру (қылмыстың негізгі құрамының сипаттамасы);
- жазаны ауырлататын мән-жайларға байланысты адам өлтіру;
- жазаны жеңілдететін жағдайларға байланысты адам өлтіру;

Егер біз осы қылмыстардың әлеуметтік қауіптілігін қарастыратын болсақ, онда бұл Конституция кепілдіктерін бұзудан, адамның өмірін ажырамас, қалпына келтірілмейтін және ең құнды табиғи игілік ретінде айырудан тұрады.

Адам өлтіру субъектісі (99 б.1 және 2 б. бойынша) 14 жасқа толған жеке, есі дұрыс адам болуы мүмкін. Өмірге қарсы басқа қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік 16 жастан басталады.

Қарастырылатын қылмыстар қоғам үшін аса қауіп төндіретін атавистік құбылыстар тізбесіне кіреді. Олардың көпшілігі құқық қорғау мекемелерінен жасырын болып қала алады, себебі кінәлілердің барлығы анықталып, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

Қылмыстық қол сұғушылықтың негізгі объектілерінің қатарына қылмыскерлердің әсеріне ұшыраған адамның өмірін жатқызуға болады.

Адам өлтірудің субъективті жағы тікелей немесе жанама пиғыл түріндегі кінә нысанымен сипатталады. Адам өлтірудің себебі мен мақсаты әртүрлі сипатта болуы және қылмыстың саралануына әсер етуі мүмкін (ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлімі).

1. «А» тармағы екі немесе одан да көп адамды өлтіруді қарастырады, егер адамды өлтіру уақыты үзіліссіз жасалса, онда ой тікелей немесе жанама, ал екі және одан да көп адамды бірқалыпты өлтіру жағдайында тек тікелей болуы мүмкін.

2) тармақ «адамның қызметтік жұмысын жүзеге асыруына немесе кәсіптік немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты адамды немесе оның туыстарын» өлтіргені үшін жазаны қарастырады.

3) тармақ «қылмыскер үшін дәрменсіз күйде екені белгілі болып жатқан, сондай-ақ адамды ұрлаумен немесе кепілге алумен байланысты адам өлтіруді» анықтайды.

4) тармақ «жүкті әйелді» өлтіруді қарастырады. Қылмыстың бұл бөлімі іс жүзінде екі өмірге-әйел мен оның тумаған баласына қол сұғуды көздейді.

5) тармақ адам өлтіруді «аса қатыгездікпен жасалған» деп айқындайды. Ерекше қатыгездікпен жәбірленушіге дене немесе психикалық азап шеккізіп, өмірден айыру.

6) тармақ «көптеген адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен жасалған» өлтіруді реттейді.

7) тармақ «адамдар тобы, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы немесе ұйымдасқан топ жасаған» адам өлтіруді қарастырады.

8) тармақ «пайдакүнемдік ниетпен, сондай-ақ жалдану немесе тонау, қорқытып алу немесе бандитизм мақсатында» өлтіруді айқындайды.

9) тармақ бұзақылық ниетпен адам өлтіргені үшін жауапкершілікті қарастырады. Бұзақылық уәждер қылмыскердің өзін адамдарға қарсы қоюға, оларға немқұрайлылық қарым-қатынас көрсетуге, дәрекі күш көрсетуге ұмтылысы деп түсініледі.

10) тармақ басқа қылмысты жасыру немесе оны жасауға жәрдемдесу мақсатында жасалған, сондай-ақ зорлаумен немесе жыныстық зорлық ұштасқан адам өлтіргені үшін жауапкершілікті реттейді. Мұндай адам өлтіру қаупі - қылмыскер іс жүзінде екі қылмыс жасайды.

11) тармақ әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік пен өшпенділік немесе қанды кек алу себептері бойынша адам өлтіргені үшін жауапкершілікті қарастырады.

12) тармақ құрбанның ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсатында жасалған адам өлтіргені үшін жауапкершілікті айқындайды. Бұл ауырлататын жағдай медицинаның жетістіктерінен туындаған жаңа жағдай болып табылады (ағзаларды немесе тіндерді бір адамнан екіншісіне ауыстыру мүмкіндігі).

13) тармақ бұрын адам өлтіріп (бірнеше рет) қайта адам өлтіргені үшін жауаптылықты реттейді.

ҚР ҚК жаңа редакцияда 01.01.2015 жылдан бастап қолданысқа енгізілген, жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар санкциялары қатаңдатылды.

- адам өлтіргені үшін (ҚР ҚК 99-бабы): бұрын осы баптың 1-бөлімі бойынша 6 жылдан 15 жылға дейін, ҚК жаңа редакцияда 8 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығынан айыру қарастырылған. ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлімі бойынша бұрынғы редакцияда (96-бабы 2-бөлімі) 10 жылдан 20 жылға дейін санкция қарастырылған, ал ҚР ҚК 15 жылдан 20 жылға дейін жаңа редакцияда;

- денсаулыққа ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК 106-бабы), егер осы баптың екінші бөлімі бұрын 4 жылдан 8 жылға дейін бас бостандығынан айыру санкциясын көздесе, онда ҚР ҚК-де (жаңа редакцияда) 5 жылдан 10 жылға дейін.

Статистикалық деректерден бұндай қылмыс үшін қылмыстардың сотталғандардың көпшілігі ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар санатына жататын құқыққа қарсы әрекеттер жасаған. Жеке адамға қарсы қылмыстармен байланысты қылмыстар саны және соттар қараған қылмыстық істер санының тиісті көрсеткіші мемлекеттің жеке адамның құқықтары мен мүдделерін қорғауға ерекше көзқарасының куәсі.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген жаңа ережелер қылмыстық құқық реформасы, атап айтқанда адам өмірі мен денсаулығын, оның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін басым қорғау негізінде жатқан маңызды тұжырымдамалық идеяға сәйкес келеді.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы өмірге қылмыстық қол сұғушылық үшін жауапкершілік мәселелеріне жаңаша қарайды. Алайда, сот-тергеу практикасы мен қолданыстағы заңнаманы талдау кейбір теориялық және практикалық мәселелердің бірдей еместігін куәландырады. Өмірге қарсы қылмыстарды саралау мәселесін қарау қажеттілігі құқық қорғау мекемелерінің тәжірибесінде өмірге қол сұғатын қылмыстарды қате қылмыстық-құқықтық бағалау жағдайлары жиі кездеседі.

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген қылмыстық заңға енгізілген түзетулер жеке адамға қарсы аса ауыр қылмыстар үшін жауапкершілікті айтарлықтай қатаңдатқан.

Заңнамадағы ең өзекті өзгерістерді атап өтейік және оларды қылмыстық кодекстің алдыңғы мазмұнымен салыстырайық.

Адам өлтіру, оның ішінде балаларды.

99-баптың 2-бөлімінен кәмелетке толмағанды өлтіру жеке 3-бөлімге шығарылады. Ол үшін 20 жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру қаупі төніп тұр.

Бұрын балаларды өлтіру ҚР ҚК 99-бабы 2-бөлімінің 14-тармағымен қарастырылған. Ал қылмыс 15 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру немесе өмір бойы қамау көзделген.

Сонымен қатар, ҚР ҚК 100 - бабы - анасының жаңа туған баланы өлтіруі-ешқандай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Бұл қылмыс үшін 4 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге немесе бас бостандығынан айыруға қорқытуы мүмкін. Заң шығарушылар мұндай жұмсақ жазаны психотравмалық жағдайларымен

немесе психикалық бұзылудың жай-күйімен байланыстырады, бұл жақында туған әйелдердің есі дұрыс болуын жоққа шығармайды.

Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстық қылмыстар үшін жаза тағайындау кезінде соттар олар жасалған барлық мән-жайлардың жиынтығын: пиғыл түрін, себептері мен мақсатын, тәсілін, қылмыстық қылмыстың жасалу жағдайы мен сатысын, зардаптардың ауырлығын, кінәлінің жеке басын, жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар мен жазаның болуын ескеруге тиіс.

Бұл ретте, әрекетті ҚР ҚК тиісті баптарының диспозицияларында көрсетілген бірнеше саралау белгілері бойынша саралаған кезде жаза әрбір тармақ бойынша жеке емес, ҚР ҚК бабының тиісті бөлігі бойынша бір рет тағайындалатынын есте ұстаған жөн.

Адамға құқыққа қарсы қасақана өлім келтіруді абайсызда өлімге әкеп соққан ауыр дене жарақатын салумен байланысты басқа да қасақана қылмыстық қылмыстардан ажырату, кінәлінің ниетін, оның өз әрекеттерінің нәтижелеріне - жәбірленушінің өліміне субъективті көзқарасын айқындау қажет.

Қылмыстық қылмыстың субъективті жағын және кінә нысанын анықтай отырып, жасалған қылмыстық қылмыстың барлық мән-жайларының

жиынтығынан бастау керек, атап айтқанда, кінәлінің жәбірленушімен қарым-қатынасының сипатын, қылмыстық қылмыстың әрекет ету әдісі мен құралын, жарақат алу және басқа да дене жарақаттарының санын, сипаты мен орнын, қылмыстық іс субъектісінің заңсыз әрекеттерін тоқтатудың себебін және т.б., сондай-ақ оның қылмыстық құқық бұзушылыққа дейінгі және одан кейінгі әрекетін ескеру қажет.

Қылмыстың субъективті жағы жанама және тікелей ниетпен сипатталуы мүмкін. Тікелей ниетпен адам өлтіру қылмыскер өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қауіптілігін сезінсе, адамның қайтыс болу мүмкіндігін алдын ала білсе, оны қаламаса, бірақ саналы түрде өлімге жол берсе немесе оған бейжай қарамаса жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта тәжірибеде және теорияда адам өлтіргені үшін қылмыстық қудалауға байланысты көптеген мәселелер бар. Мәселелердің болуы адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік туралы отандық заңнаманы жетілдіру қажеттігін куәландырады.

Бірінші мәселелердің бірі адам өлтіргені үшін қылмыстық жазаны күшейту және заңнамаға тиісті өзгерістер енгізу мәселесі болып табылады. Бұл мақсат үшін бізге лайықты көрінетін.

1) «аса қауіпті» өлтірушілер үшін өлім жазасына мораторийдің күшін жою.

Бұл адам өлтіру үшін жауапкершілікті арттырады және ескерту функциясын арттырады.

2) адам өлтіруге қарсы іс-әрекет саласындағы мемлекеттік саясатты өзгерту. Ең бастысы - адам өлтіруді болдырмау механизмін жетілдіру.

ҚК - нің 99-бабының 1-бөлігінде көзделген қарапайым (адам өлтірудің негізгі құрамы) деп аталатын адам өлтіру жеңілдететін (ҚК-нің 100-103-баптары), сондай-ақ саралау белгілері (ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігі) болмаған кезде басқа адамға қасақана құқыққа қарсы өлім келтіруді құрайды. Сот тәжірибесі адам өлтірудің бұл түріне төбелес, жанжал, қызғаныш, дұшпандық қатынастар негізінде кек алу, қызғаныш, сондай-ақ қылмыстық заңның басқа баптарында қамтылмаған адам өлтіру жағдайлары жатады. Адам өлтірудің 50% - дан астамы Қылмыстық кодекстің 99-бабының 1-бөлігі бойынша анықталғандықтан, мұндай адам өлтірудің ең типтік түрлеріне толығырақ тоқталу керек.

Төбелес кезінде адам өлтіру кезінде (бұған жанжалда өлтіруді де жатқызуға болады), әдетте, құрбанға өлім әкелу үшін қасақана ниет жасалмайды. Бұл жағдайда мотив әртүрлі болуы мүмкін (қызғаныш, ашу-ыза және т.б.). Бірақ төбелесудегі әрбір адам өлтіру ҚК-нің 99-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыс құрамын құрмайды.

Төбелесте немесе жанжалда өлім келтіру абайсызда, қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде, сондай-ақ саралау жағдайларында, мысалы, ерекше қатыгездікпен жасалуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Біліктілік немесе артықшылық белгілері жоқ адам өлтіруді қарапайым адам өлтіру деп атайды.

Адам өлтірудің жекелеген түрлерін ажырату үшін адам өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 1 Нормативтік қаулысының маңызы зор.

Екі немесе одан да көп адамды өлтіруді саралау үшін негіз (ҚК 99-б.2-б. «1» - т.) кінәлінің бір мезгілде бірнеше адамға өлім келтіруге ниеті болып табылады. Мұндай жағдайларда екі және одан да көп адамды өлтіру, әдетте, қысқа уақыт аралығында бір әрекетпен немесе бірнеше іс-әрекетпен жасалады және кінәлінің екі және одан да көп адамға өлім келтіруге деген ортақ ниетін куәландырады.

Осы адамның қызметтік іс-әрекетін немесе кәсіби немесе қоғамдық парызын орындауға байланысты адамды немесе оның туыстарын өлтіруді квалификациялау кезінде (Қылмыстық кодекстің 99-бабы 2-бөлігі «2» тармағы) іздеу керек, жәбірленушінің өзінің қызметтік іс-әрекетін немесе қоғамдық борыш, кінәліні оны өлтіруге немесе жақындарын өлтіруге итермеледі, өйткені мұндай Біліктіліктің міндетті шарты-кінәлінің осы жағдайларға байланысты нақты адамның өміріне қол сұғу ниеті. Мысалы, браконьердің оны тұтқындаған адамды өлтіруі, айыпталушының достарының айыпталушыны әшкерелегені үшін өлтіруі.

Кінәлі адамға дәрменсіз күйде екені белгілі болған адамды өлтіру ретінде өзінің психикалық немесе физикалық жағдайына байланысты қылмыскерге қарсылық көрсетуге және өзіне қатысты жасалған қылмыстық қол сұғушылықтан өзін қорғауға мүмкіндігі болмаған адамды өлтіруді саралау керек. Мұндай адамдарға, атап айтқанда, кәмелетке толмағандар, қарт адамдар және ауыр науқастар, сондай-ақ болып жатқан жағдайды дұрыс қабылдау мүмкін болмайтын психикалық ауытқулардан зардап шегетін адамдар кіруі мүмкін.

Ұйықтап жатқан адамды, сондай-ақ ауыр дәрежедегі алкогольдік немесе есірткілік масаңдыққа байланысты немесе басқа да себептер бойынша дәрменсіз күйдегі адамды өлтіруді ҚК 99-б.2-б. «3» - т. бойынша саралаған жөн.

Адамды ұрлаумен ұштасқан адам өлтіруді саралаған кезде ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «3» - тармағы бойынша жауаптылық ұрланған адамды өлтірген кезде, сондай-ақ адамды ұрлауға байланысты басқа адамдарды өлтірген кезде туындайтынын ескеру керек. Адамды ұрлаумен немесе адамды кепілге алумен ұштасқан адам өлтіруді ҚК 99-бабы 2-бөлігінің «3» - тармағында және ҚР ҚК 125 немесе 234-баптарында көзделген қылмыстардың жиынтығы бойынша саралау керек, өйткені бұл қылмыстардың дербес құрамы бар.

Кінәліге жүктілік жағдайында екені белгілі болған әйелді өлтіруді саралаған кезде (Қылмыстық кодекстің 99-бабы 2-бөлігі «4» тармақ), кінәлі адам адам өлтіру кезінде жәбірленушінің жүктілігі туралы білетінін анықтау қажет.

Бұл ретте жүктілік мерзімі, жәбірленушінің емдеу мекемесінде есепте тұрған жүктілігіне байланысты жай-күйі, ұрықтың өміршеңдігі және т. б. адам өлтіруді саралау үшін маңызы жоқ. ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «5» - тармағы бойынша адам өлтіру саралануға жатады, оны жасаған кезде кінәлі адам адам өлтіру тәсілімен де, басқа да мән-жайлармен де байланысты ерекше қатыгездік көрсеткен. Өлім келтіру тәсіліне қатысты мән-жайларды бағалау кезінде кінәлінің ерекше қатыгездік кезінде жәбірленушіге ерекше дене немесе адамгершілік азабы мен

зардабын келтіретін іс-әрекеттер қасақана жасалатынын ескеру қажет. Ерекше қатыгездіктің белгісі, атап айтқанда, адам өлтіру алдында немесе оны жасау барысында жәбірленушіге азаптау немесе оны мазақ ету қолданылған жағдайларда немесе адам өлтіру кінәліге белгілі түрде жәбірленушіге ерекше азап келтірумен байланысты болған жағдайда (мысалы, жәбірленушінің өлім алдында ұрып-соғуы немесе көп мөлшерде жарақат алуы, оны ұзақ уақыт азаптау, ерекше ауыр улануды қолдану және т. б.) Жәбірленушіге жақын адамдардың алдында адам өлтіру кезінде ерекше қатыгездік көрсетілуі мүмкін.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «6» - тармағы бойынша адам өлтіруді көптеген адамдардың өміріне қауіпті жасалған тәсіл ретінде саралау үшін белгілі бір адамды (адамдарды) өлтіру ниетін жүзеге асыра отырып, кінәлі өзінің көптеген (кемінде екі) басқа адамдардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіретін тәсілді қолданатынын ұғынғанын анықтау қажет. Сонымен қатар, адам өлтірудің мұндай біліктілігі үшін адам өлтірудің таңдалған әдісі көптеген адамдардың өмірі үшін шынымен қауіпті екендігі жеткілікті, адам өлтіру кінәлінің ниетімен қамтылмаған және адам өлтіру кезінде осындай жолмен өлім немесе қауіп төнген адамдардың денсаулығына зиян келтірілгені және олардың саны маңызды емес.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша адамдар тобы, алдын ала сөз байласқан адамдар тобы немесе ұйымдасқан топқа қатысушылар жасаған адам өлтіру саралануға жатады.

Адам өлтіруді, егер ол алдын ала сөз байласпай әрекет еткен екі және одан да көп қылмыс орындаушылардың бірлескен әрекеттерімен жасалса, адамдар тобы жасаған деп тану керек.

Егер адамдар бірлесіп қылмыс жасау туралы алдын ала уағдаласса, содан кейін олардың әрқайсысы оны жүзеге асыруға қатысса, онда адам өлтіруді, олардың барлығы бірлесіп орындаушы болғанына немесе олардың қайсыбірінің қылмыс жасауға қатысу нысаны өзгеше болғанына (ұйымдастырушылар, айдап салушылар, көмектесушілер) қарамастан, алдын ала сөз байласып жасаған адамдар тобы деп таныған жөн.

Бір немесе бірнеше қылмыстар жасау үшін алдын-ала біріктірілген адамдардың тұрақты тобы жасаған адам өлтіру ұйымдасқан топ жасаған деп танылуы керек.

Өзіне немесе басқа адамдарға материалдық пайда (мүліктік құқықтар, тұрғын үй құқығы және т.б.) алу мақсатында не материалдық шығындардан

(мүлікті, борышты қайтару, қызметтерді төлеу, алименттерді төлеу, материалдық міндеттемелер мен төлемдерді орындау және т. б.) арылу мақсатында жасалған адам өлтіру пайдакүнемдік ниетпен жасалған ретінде ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «3» тармағы бойынша саралануға жатады.

Сыйақы үшін адам өлтірген адамның іс-әрекетін ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «8» - тармағы бойынша, ал осы адам өлтіруді ұйымдастырған немесе Орындаушыны сыйақы үшін адам өлтіруге көндірген адамның іс-әрекетін ҚК-нің 28-бабы 3 немесе 4-бөліктері және ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша саралаған жөн.

Егер кінәлінің ниеті қарақшылық шабуыл жасауға немесе қорқытып алушылыққа бағытталса және жәбірленушіге күш қолдану кезінде осы қылмыстарды жасау процесінде кінәлі адам оны қасақана өлтірген болса, онда жасалған әрекетті ҚК 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы және ҚК 192-бабының немесе ҚК 194-бабының тиісті бөлігі бойынша қылмыстардың жиынтығы ретінде саралаған жөн.

Қарақшылықпен, қорқытып алумен ұштасқан жалдау бойынша адам өлтіруді саралаған кезде саралау белгісін қосымша жүктеу - пайдакүнемдік ниетпен адам өлтіруді жасау талап етілмейді.

Тұрақты қарулы топтың (банданың) ұйымдастырушыларының, басшыларының немесе қатысушыларының адам өлтіруі ҚК-нің 268-бабының тиісті бөлігі және ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «7» - тармағы бойынша қылмыстардың жиынтығы бойынша саралануға жатады.

Көрсетілген қылмыстардан кейін жәбірленушіге қатысты жасалған қарақшылық шабуылды немесе бопсалауды жасыру мақсатында қасақана құқыққа қарсы өлім келтіру жасалған әрекеті үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңның нормасы бойынша және ҚК 99-бабының 2-бөлігінің "10" - тармағы бойынша саралануға жатады.

Бұзақылық ниетпен адам өлтіруді (ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «9» - тармағы), кінәлінің әрекеті қоғамдық тәртіпке ашық сын-тегеурін болып табылатын және кінәлінің өзін басқаларға қарсы қою, өзінің артықшылық сезімін көрсету немесе оларға немқұрайлы қарау ниетімен шарттасқан кезде, қоғамды айқын құрметтемеу, мораль мен адамгершілік нормаларын өрескел бұзу негізінде жасалған адам өлтіру деп саралау керек. Көбінесе мұндай адам өлтіру ешқандай себепсіз немесе адам өлтіру үшін сылтау ретінде маңызды емес себепті қолдана отырып жасалады.

Жәбірленушіні өмірінен айыру арқылы жаңасын жасауды жеңілдетуге немесе бұрын адам өлтіру субъектісі немесе басқа адам жасаған қылмысты жасыруға ұмтылу себебі болған адам өлтіруді ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «10» - тармағы және кінәлі адам өз ниетін орындау үшін адам өлтіргенге дейін немесе одан кейін жасаған қылмысы үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңның нормасы бойынша саралаған жөн. Аталған адам өлтіру себебін анықтаған кезде жәбірленушінің өзіне қатысты немесе басқа адамдарға қатысты жасырын қылмыс жасалғаны немесе басқа қылмыс жасау көзделгені, бұл

қылмыстың ауырлығы қандай санатқа жататыны, осы қылмыстарды жасау уақыты мен тәсілі, адам өлтіру субъектісінің өзі немесе басқа адамдар Жасырын қылмыс жасады ма немесе адам өлтіргеннен кейін жаңа қылмыс жасауға ниет білдірді ме, жасалған жасырын қылмыс туралы тиісті органдарға хабарлама түсті ме, адам өлтіру нәтижесінде кінәлі өзінің мақсатына жеткені маңызды емес.

Зорлаумен, нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен ұштасқан адам өлтіру деп жәбірленушіні аталған қылмыстарды жасауға оқталу кезінде немесе оларды жасау процесінде қасақана өлім келтіруді түсіну керек.

Адам өлтіруді әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік не қанды кек уәжі бойынша саралаған кезде (ҚК 99-б.2-Б. «11» - т.) кінәлінің әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни өшпенділік уәжі бойынша немесе қанды кек алу негізінде әрекет еткенін растайтын дәлелдемелер белгіленуге тиіс.

Кінәлінің іс-әрекет ниеті жәбірленушіні өлтіруге бағытталған, ал оны жасаудың себебі өлтірілген адамның ағзаларын немесе тіндерін пайдалану мақсаты болып табылатын жағдайларда ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «12» - тармағы бойынша саралануға жатады. Мұндай мақсат оларды медициналық және басқа мақсаттарда (мысалы, каннибализмде) пайдалану ниетін білдіреді. Бұл ретте адам өлтіруді осы саралау белгісі бойынша саралау үшін жасалған адам өлтіруден кейін іс жүзінде өлтірілген адамның ағзалары мен тіндерін пайдаланылғаны маңызды емес.

ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «13» - тармағында көзделген саралау белгісі (бірнеше рет жасалған адам өлтіру) кінәлі адам ҚК-нің 99-бабында көзделген екі немесе одан да көп іс-әрекет жасаған, олардың бірде-біреуі үшін сотталмаған не заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған жағдайларда тағылуға жатады.

Біле тұра кәмелетке толмаған адамды өлтіруді ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінің «о» тармағы бойынша саралау үшін кінәлі адам қылмыс жасалғанға дейін жәбірленушінің кәмелетке толмаған жасы туралы хабардар болғанын анықтау қажет.

Қазақстанда адам өлтірудің алдын алудың тиімділігін арттыру үшін адам өлтірумен күрес жөніндегі Арнайы мемлекеттік бағдарламаның болмауы мәселесін шешу қажет. Бұл бағдарламада қауіпсіздік шаралары жүйесін көрсету қажет. Мұндай бағдарламаны қабылдаудың мақсаты адам өлтіруден болатын өлімді төмендету болып табылады.

Бірқатар шет елдердің қылмыстық заңнамасын зерделеп, Қазақстан Республикасының Ұлттық қылмыстық заңнамасын жетілдіру кезінде жеке адамға қол сұғушылықтың жекелеген түрлері үшін жауапкершілік мәселелерінде бірқатар шет елдердің оң тәжірибесін алуға болатыны айқын болды. Бұл жерде, құқықтық отбасына байланысты адам өлтіргені үшін жауапкершілік ерекше Қылмыстық кодексте немесе мемлекеттердің басқа да заңдарында бекітіледі. Шетелдік заң шығарушы жаза кезінде құқық бұзушыға қаржылық әсер етуіне назар аударатыны белгілі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)
2. Боженко С.А. Квалификация преступлений против личности: учебное пособие. - М.: Проспект, 2015. – С.3.
3. Российская газета. -№ 67.-1995
4. Бюллетень Верховного Суда РФ. - № 12.- 1994.
5. Горобцов, В.И. Теоретические проблемы реализации мер постпенитенциарного воздействия [Текст] /В.И.Горобцов. – Томск. - 2016. – 136 с.
6. Лунеев, В.В. Преступное поведение, мотивация, прогнозирование, профилактика [Текст] /В.В.Лунеев. - СПб. - 2015. – 244 с.
7. Антонян Ю.М. Психологические особенности убийц и причинивших тяжкий вред здоровью // Библиотека уголовного права и криминологии.-2015. - № 2. - С.143.
8. Кириллова А. А. Предмет судебного разбирательства по уголовным делам об убийстве //Российский судья. -2014. - № 11. - С.26.
9. Бабичев А. Г. Конструктивные признаки в составе убийства матерью новорожденного ребенка //Евразийский юридический журнал. -2014. - № 11. - С. 178 .
10. Кулыгин, В. Уголовное право, правосознание, справедливость [Текст] /В.Кулыгин//Уголовное право. 2016. - №2. – С. 50-55.
11. Сафроня В.В. Уголовно-правовая характеристика убийства по законодательству РФ, ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Костанай 2018
12. Интернет – источник https://baigenews.kz/analysis/analytics/kak_menyalas_statistika_ubiiistv_v_kazahstane_ili_otkuda_berutsya_prestupniki/ (дата обращения 13.01.2020)
13. Интернет – источник <https://factcheck.kz/glavnoe/faktchek-zhakip-asanov-ob-udobstve-sudov-i-kolichestve-ubijstv/> (дата обращения 13.02.2020)
14. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.)
15. Тлепов А. Уголовные правонарушения против личности. Интернет – источник <https://www.magnolia.kz/ksvedeniyu/22656-ugolovnyye-pravonarusheniya-protiv-lichnosti.html> (дата обращения 10.01.2020)
16. Калиев Е. Об уголовных правонарушениях совершенных против личности. Интернет- источник <https://ianews.kz/ob-ugolovnykh-pravonarusheniya-kh-sovershennykh-protiv-lichnosti/> (дата обращения 10.01.2020)
17. Комментарий к УК Республики Казахстан / Под ред. И.И. Рогова, С.М. Рахметова. А.,2004. - С. 247.
18. Дементьев С. Понятие беспомощного и бессознательного состояния // Российская юстиция. - М., 1999. - №1. С. 43.

19. Жуманиязов М.А. Проблемы квалификации убийств по законодательству РК. Вестник Института законодательства Республики Казахстан № 1 (13) 2009 г.
20. Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. - С. 12.
21. Комментарий к УК РК. Книга 1 / Под ред. И.И. Рогова, С.М. Рахметова. - Алматы, 2004. С. 247
22. Интернет – источник <https://365info.kz/2020/01/ne-tolko-pedofily-i-ubijtsy-polnuy-obzor-popravok-v-ugolovnyj-kodeks> (дата обращения 15.01.2020)
23. Интернет - источник: <https://visasam.ru/emigration/vybor/prestupnost-v-mire.html> (дата обращения 10.01.2020)
24. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года // ИС «Параграф» http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010760
25. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года // ИС «Параграф» http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010760
26. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 года // Официальный сайт Организации Объединенных Наций http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
27. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии: В редакции от 13 ноября 1998 года / Volkerstrafgesetzbuch (VStGB) 2002. // <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733>
28. Уголовный кодекс Французской Республики. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. - 648 с.
29. Бейсеналиев Б.Н. Анализ зарубежного законодательства в вопросах ответственности за отдельные виды уголовных правонарушений против личности. Қазақстан Республикасы Заңнама институтының жаршысы № 2 (38) 2015 ж.
30. Законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. Козочкин И Д. - М.: Зерцало , 2001. - 352 с.
31. По закону Великобритании о детоубийстве 1938 г. Infanticide Act 1938. // http://mostevent.ru/view_social.php?id=422
32. Шулепов Н.А. Международно-правовые основания и способы криминализации посягательств на жизнь человека в зарубежных странах // Международное публичное и частное право. - М.: Юрист, 2006, № 3. - С. 52-55.
33. Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002 — 350 с.
34. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред.: Козочкин И.Д. - М.: Зерцало, 2001. - 352 с.

35. Модельный Уголовный кодекс Соединенных Штатов Америки <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1250258&subID=100114498,100114500,100114846,100114856>
36. Уголовный кодекс Французской Республики. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 648 с
37. Лопашенко Н. А. Исследование убийств: закон, доктрина, судебная практика: монография, - М.: Юрлитинформ, 2018. — 656 с.
38. Канадина Н. Е. Диссертация: Уголовная ответственность за убийство в странах Балтии и СНГ: сравнительно - правовое исследование, 2010, с. 222
39. Малиновский А. А. Сравнительное уголовное право: учебник / Московский гос. ин-т (ун-т) междунар. отношений МИД России. — Москва: Юрлитинформ, 2014. — 588 с.; ISBN978-5-4396-0704-4 (РГБ)
40. Коваленко В. В. Особенности уголовной ответственности за убийство в зарубежных странах. // Молодой ученый. — 2019. — №34. — С. 154-157.
41. Бондарев С. П. Ответственность за убийство по российскому и зарубежному уголовному законодательству: учебное пособие — Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2016. — 60 с.
42. Интернет - источник: <https://visasam.ru/emigration/vybor/prestupnost-v-mire.html> (дата обращения 12.01.2020)
43. Е.С.Мерзадинов, Е.Е.Қаженов, А.С.Каженова Жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар Оқу құралы – Нұр-Сұлтан:, 2020. 38 б.
44. Жукова З.Б., Хакимов А.С. Простое убийство и квалифицированные виды убийств. (СКГУ им. М.Козыбаева)
45. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года № 1 О квалификации некоторых преступлений против жизни и здоровья человека с изменениями и дополнениями по состоянию на 20 октября 2015 года) // Электронная база законодательства «Параграф», 2015.